

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keele osakond

Reisikirjanduse käsitlemise võimalusi III kooliastme kirjandustundides

Magistritöö

Margit Kerov
Juhendaja Andrus Org

Tartu 2024

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Margit Kerov

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
1.1. Reisikirjanduse mõiste ja funktsioonid	7
1.2. Reisikirja ajaloost.....	9
1.2.1. Eesti reisikirjandus	9
2.1. Reisikirjanduse õpetamise kontekst	15
2.2. Reisikirjandus ja reisiõpe	18
2.3. Reisikirjandus III kooliastme kirjanduse õppematerjalides	19
3.1. Töölehtede koostamise meetodika.....	27
3.2. Kommentaare töölehtedele.....	31
Kokkuvõte.....	37
Allikad.....	39
Teaching travel literature in Estonian basic school stage III literature classes. Summary	44
Lisa 1. Õppeelement	46
Komplekt 1	46
1. komplekti võti	48
Komplekt 2.....	49
2. komplekti võti	52
Komplekt 3.....	54
Komplekt 4.....	56
Komplekt 5.....	58
5. komplekti võti	60
Komplekt 6.....	61
6. komplekti võti	67
Komplekt 7.....	68

Komplekt 8.....	71
8. komplekti võti	74
Komplekt 9.....	75
9. komplekti võti	79
Komplekt 10.....	81
Komplekt 11	82
11. komplekti võti.....	85
Komplekt 12.....	86
12. komplekti võti	91
Komplekt 13.....	92
13. komplekti võti	94

Sissejuhatus

Siinne magistritöö käsitleb reisikirjandust ja selle õpetamist III kooliastmes. Reisikirjandus on üha rohkem populaarsust koguv žanr, kus autorid vahendavad oma mälestusi, kogemusi ja emotsioone, kirjeldades külastatud maid ja rahvaid, nende kultuure. Reisimisvõimalusi on tänapäeva maailmas palju, samuti on igaühel võimalik soovi korral reisikirju kirjutada ja neid raamatuna avaldada. Lisaks paber kandjale ilmub üha rohkem kirjandust veebikeskkondades, mis levib palju laiemal lugejaskonnani. Kuna reisikirjandus võimaldab tegeleda põhikooli riiklikus õppekavas ette nähtud alusväärtuste, üldpädevuste ja läbivate teemadega, aitab kaasa kirjanduse ainekavas sätestatud õpitulemuste saavutamisele ning pakub lõimivõimalusi teiste ainetega, on selle käsitlemine eesti keele ja kirjanduse õpetamisel vajalik, isegi möödapääsmatu.

Reisikirjandus on võrreldes teiste kirjandusliikidega Eesti kirjandusajaloos veel suhteliselt vähe tähelepanu pälvinud, kuid tasapisi on hakatud selle vastu tundma suuremat huvi. Eestis on reisikirjandust põhjalikumalt käsitlenud Anneli Kõvamees (nt artiklid „Fragmente reisimisest, reisikirjandusest ja eesti reisikirjast“, 2010; „Nullindate reisikirjad: minu-vaated maailmale“, 2013), kes on tegelenud žanri määratlemisega ja uurinud, kuidas reisikirjandus on ajas muutunud. Toomas Kiho (2011) on seisukohal, et kui seni ei ole proosa-, luule- ja draamakirjanduse kõrval reisikirjandust võrdväärseks võetud, siis nüüd on ilukirjandus tungimas ka reisiraamatutesse. Seni on otsitud lugemiselamust vaid ilukirjandusest, kuhu reisiraamatud ei näi kuuluvat.

Üldhariduskoolide kirjandusõpetust silmas pidades on kirjandusõpetajad hädas, et õpilased – eriti teismelised – ei taha lugeda. Kuna huvi reisimise ja seda kajastavate reisiraamatute vastu on üldjoontes olemas, tuleks seda asjaolu kirjandustundides ära kasutada ja näidata, et selles žanris kirjandus võib olla väga huvitav. Nii saavad õpilased klassikaliste teoste kõrval lugeda neid huvitavate riikide, rahvaste ja nende kultuuri kohta, saadud infot teistega jagada ja selle üle arutleda. Paljud reisikirjanduse hulka kuuluvad teosed on pigem lihtsamat sorti lugemine, mis aitab kirjanduse juurde jõuda neil, kellele lugemine (nii tehniliselt kui ka sisuliselt) on keerukas ülesanne.

Magistritöö eesmärk on anda ülevaade reisikirjanduse žanrist, samuti reisikirjanduse tekstidest ja ülesannetest õppekomplektides „Labürint“ ja „Kahekõne“; koostada teemakohaseid õppeülesandeid ehk terviklik õppeelement, mida saab kasutada III kooliastme kirjandustundides. Eesmärgist lähtuvalt sõnastasin järgmised uurimisküsimused.

1. Kuidas määratleda reisikirjandust ja millist rolli see lugejatele täidab?
2. Miks on oluline reisikirjandust põhikoolis lugeda ja käsitleda?
3. Kuidas reisikirjandust põhikooli kirjandustundides käsitleda?

Magistritöö koosneb kolmest peatükist ja nende alapeatükkidest. Esimeses peatükis antud ülevaade reisikirjanduse mõisteväljast ja funktsioonidest, samuti on tehtud sissevaade Eesti reisikirjanduse ajalukku alates 19. sajandi keskpaigast kuni tänaseni. Esile on toodud paljude eesti kirjanike reisikirjad.

Teine peatükk keskendub reisikirjandusele koolis. Näidatakse, kuidas reisikirjandus seostub põhikooli riikliku õppekava üldosa ja valdkonnakavaga „Keel ja kirjandus“: milliste alusväärtustega saab tegeleda, milliseid üldpädevusi kujundada ja läbivaid teemasid käsitleda, kuidas on reisikirjandus lõimitud teiste õppeainetega? Samuti on selles peatükis juttu reisiõppest, mis võimaldab lõimida eri õppeaineid. Veel on esitatud III kooliastme õppekomplektide „Labürint“ ja „Kahekõne“ analüüs: milliseid reisikirjanduse tekste ja ülesandeid need õpikud sisaldavad, missugused autorid on esindatud ja millise nurga alt reisikirjandusele lähenetud.

Kolmas peatükk annab ettekujutuse õppeelemendi töölehtede koostamise metodikast, pakkudes selgitusi ja kommentaare töölehtedele. Lisades on töölehtedena esitatud kõik õppeelemendi ülesanded.

1. Reisikirjandus

1.1. Reisikirjanduse mõiste ja funktsioonid

Reisikirjandus (ingl *travel writing, travel literature, the literature of travel*, sks *Reiseliteratur*, pr *la littérature de voyage*) on laiem mõiste, mille alla võib liigitada kõik tekstid, nii fiktsionaalsed kui ka mittefiktsionaalsed, mille peamine teema on reisimine. (Kõvamees 2010: 1–2). Reisikirjanduse žanriks võivad olla näiteks päevik, essee, novell, proosaluuletus või sketš. Seda žanrivormide mitmekesisust silmas pidades on reisikirjandust nimetatud kõige kameeleonilikumaks žanriks. (Dabhi, Shastri 2016: 1). Reisikirjanduse all võib silmas pidada *reisikirjeldusi*, kuid siirdevormidena tulevad veel arvesse *reisikiri, reisiartikkel, reisiraamat, reisimärkmed, reisimuljed, reisimõtted* jms. Veel seostatakse reisimist selliste mõistetega, nagu *ekskursioon, matk, rännak, retk ja turnee*. Sedalaadi reisid võivad aset leida kas päriselt (ilmsi) või ka virtuaalselt (ulmsi).

Reisikirjanduse definitsioonis pole tekstiurijad täpsemalt kokku leppinud. Žanripiire on küll püütud maha märkida, kuid alati on välja valitud tekstides koos mitme žanri tunnuseid. (Lisle 2006: 29) Seepärast on reisikirjandust nimetatud ka nn superžanriks, mille piirid on võrdlemisi paindlikud ja avarad (Rubiés, Bacon 2000: 6). Peter Hulme'i meelest ei kuulu reisikirjanduse hulka ilukirjandustekstid; Patrick Hollandi ja Graham Huggani arvates on tegu üleüldse kõige hübriidsema žanriga; Jan Borm leiab, et reisikirjandus pole žanr, vaid reisiteemaliste tekstide valdkond. (vt Dabhi, Shastri 2016: 1–2) Pabertrükiste kõrval on hakatud reisikirjandust üha enam ka veebikeskkonnas avaldama (vt Blaer, Frost, Laing 2020: 2). Küsimusi tekitab ka see, mis on reisimine ja mis mitte: kas teekond uue koha avastamiseks, naabri külastamine, meresõit kuuluvad sinna hulka? (Dabhi, Shastri 2016: 2).

Reisikirjandusel on **mitmeid funktsioone**. Üks olulisemaid neist on tugitoolirändaja abistamine – millegi harukordse õpetamine ja seikluste vahendamine, võõraste maade lugejani toomine. Nõukogude ajal, kui reisimine oli piiratud, asendasidki seda tegevust reisiraamatud, mis olid kui omamoodi entsüklopeediad ehk teadmiste kogud. Tänapäeval on reisikirjandus abiks siis, kui soovetakse informatsiooni riigi kohta, kuhu on plaanis reisida. Samuti saab sedalaadi kirjandust lugedes meenutada kunagi külastatud kohti ja võrrelda mineviku andmeid uuema ajaga. Peale selle on võimalik reisikirjandust lugedes oma maailmapilti avardada, võrrelda eri kirjanike tähelepanekuid sama paiga kohta või saada teada, kuidas näeb välismaalane Eestit või mis tahes muud rahvast ja kultuuri. (Kiho 2010)

Reisikiri (ingl *travel book, travelogue*, sks *Reisebuch, Reisebericht*, pr *récit de voyage*) sisaldab reisielamusi ning võõraste maade ja rahvaste kirjeldusi (Kõvamees 2010: 1). Reisi- kirjad sarnanevad kõige rohkem romaanide ja reisijuhtidega, hierarhias on reisikiri nende kahe vahel (Lisle 2006: 30), seega asub žanr ilukirjanduse ja populaarteadusliku kirjanduse piirilal. Esialgu kaldus see populaarteadusliku kirjanduse poole, sest keskenduti rohkem objektiivsele osale, st võõraste maade tutvustamisele, kuid aja jooksul on liigutud pigem subjektiivsuse poole, sest samavõrd olulised kui uus teadmine, on ka inimese isiklikud muljed ja elamused külastatud paikadest. Objektiivsete faktide põhjal kirjutatakse nähtud maade olustikust, loodusest, kultuurist, kombestikust ja poliitikast; subjektiivne osa hõlmab autori hinnanguid, mõtteid, nähtu mõtestamist (Kõvamees 2010: 2). Ilukirjanduslikumat laadi reisikiri, kus harrastatakse poeetilisemat väljenduslaadi, seab tekstile esteetilisi taotlusi, mitte ainult dokumentaalsuse vahendamist.

Kirjalik reisikiri on **piiripealne žanr**. Ühest küljest kuulub ta ilukirjanduse hulka, teisest küljest aga populaarteadusliku kirjanduse hulka, ühendades seega objektiivset ja subjektiivset. Vahel on keeruline kindlaks määrata, kas tegu on reisikirjanduse või millegi muuga. Üks selline teos on Aare Pilve raamat „Ramadaan“ (2017), mille kriitika paigutas reisikirjade hulka, kuid Jüri Talveti meelest võib tegu olla ka romaaniga. Eesti Kultuurkapitali kirjanduse auhinna sai teos aga esseistika valdkonnas. Selline žanripiiride hägustumine, žanride segunemine mõjub reisikirjandusele hästi, sest aitab luulele, proosale ja draamale lähemale pääseda. (Kiho 2011)

Varasemate aegade reisikirjanduslikel tekstidel oli tihtipeale sarnane ülesehitus. Näiteks alustati neis lugupidamisavaldusega patroonile ja lugeja poole pöördumisega. Seejärel põhjendati, miks reisiti ja sellest kirjutati. Sellele järgnes autori kogemuse kirjeldus, mis võis olla kas kirja-, essee-, visandi-, näidendi- või luulevormis. Tekstide juurde oli kaarte lisatud esialgu võrdlemisi harva, seda nii kalli hinna tõttu kui ka seepärast, et neid võidi pidada riigi- või ärisaladuseks. Joonistati sadamaid, olulisi linnu, kohalikku riietust, eksootilisi taimi ja loomi. (Sherman 2002: 30–31)

Reisikirjandus ei ole alati hinnatud olnud, populaarsust kogus see alles 20. sajandi teises pooles (Thompson 2011: 2). Ka Eestis on see žanr saanud suhteliselt vähem tähelepanu võrreldes näiteks romaanide või novellidega. Reisikirjandust ei peeta enamasti luule-, proosa- ja draama- kirjandusega võrdseks (Kiho 2011). 2010. aastal pääses reisikirjandus esimest korda luule ja proosa kõrval püünele, kui Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul tehti selle kohta ettekanne (Kiho 2010), aasta hiljem ülevaatekoosolekul reisikirjandusele enam nii palju tähelepanu ei pööratud (samas). 2009. aastal hakati välja andma reisibüroo Go Traveli aastapreemiat. Esimesed preemiad said Roy Strideri „Himaalaja jutud“, Jaanus Piirsalu „Kirjad Venemaalt“ ja Lii Undi

„Parim näitleja linnas“. 2021. aastal pälvisid preemia Eia Uusi „Kirjad Buenos Airesest” ja Indrek Rohtmetša „Üks rott läks rändama”. (Tartu linnaraamatukogu 2022)

1.2. Reisikirja ajaloost

Reisikiri on üks vanematest kirjandusliikidest, mis on seotud reisimisega. Ühe teooria kohaselt muutus reisikirjandus populaarseks keskaegses Hiinas (Basumatary 2018: 761). Varasemad teated pärinevad Egiptusest 14. sajandist eKr (Neithal 1999: 127). On erisuguseid arvamusi selle kohta, kes oli esimene reisikirja autor. Mõned peavad selleks Herodotost, kes tegutses 5. sajandil eKr (Blanton 2002: 6). Ta kogus Egiptuse, Babüloonia ja Sküütia ning nende maade rahvaste kohta põhjalikku infot (Neithal 1999: 127). Teiste meelest aga ei ole Herodotose kirjutis reisikiri, vaid esimene reisikirja autor on hoopis Lõuna-Euroopast pärit nunn Egeria, kes tegutses 5. sajandil (Blanton 2002: 6). Reisijutte on kirja pandud ka piiblis.

Reiside, eriti merereiside dokumenteerimine oli tavaline, et teisi reisijaid juhendada ja koguda geograafiateadmisi (Sherman 2002:17). Seevastu keskajal harrastati reisimist vähe, agraarühiskonnas oli see pigem erandlik tegevus. Inimene oli toona valdavalt paikne, peamiselt liikusid ringi kaupmehed, sõdurid ja palverändurid. Pealegi oli reisimine ohtlik tegevus, sest puudusid maakaardid ja lokkas röövimiskultuur. Seepärast ei pärine keskajast ka kuigi palju reisikirju. (Gurevitš 1992: 41–42)

1.2.1. Eesti reisikirjandus

Esialgu avaldati eesti keeles reisikirjade tõlkeid. 1821–1825 ilmunud Otto Wilhelm Masingu Maarahva Nädalaleht sisaldas tekste võõrastel maadel aset leidnud sündmustest. Esimene reisikirjade eestindaja oli Friedrich Reinhold Kreutzwald, kelle sulest ilmusid eesti keeles A. F. F. Hoffmanni reisiromaanid „Land-und See-Bilder“ (1850–1861), mis tutvustasid Lõuna-Aafrikat, India ookeani ja Tseiloni saart, samuti sai lugeda Elisha Kent Kane’i reisikirja Põhja-Jäämere teekonnast. Kreutzwald andis välja ka populaarteaduslikku sarja „Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on“ I–V (1848–1849), kus tutvustas võõraid maid ja rahvaid. (Kõvamees 2010: 4; Eesti Entsüklopeedia 2012)

Eestis tekkis suurem reisikirjanduse laine aastatel 1880–1940, kusjuures ajavahemik jaguneb omakorda kolmeks perioodiks. Aastatel 1880–1900 oli reisikirjandus põhiliselt realistlik, enamasti õpetlik ja heroiline seikluslugu. 1900. aastast esimese maailmasõjani oli reisi- kirjandus rohkem subjektiivsemat laadi kirjandusnähtus, milles didaktilisust esines vähem. Kolmas etapp oli kahe maailmasõja vahel, toona kirjutati põhiliselt kirjanduslikke reisikirju,

mis olid varasemast muljakesksemad ja keskendusid nii reisile kui ka reisijale. Suure osa selle žanri parimatest teostest kirjutasid autorid, kes olid juba varem tänu oma ilukirjanduslikule loomingule tuntud. (Kõvamees 2010: 3). 20. sajandil olidki reisikirjanduse autorid enamasti kirjanikud, valdavalt just mehed (Tõnson, Luik, Märka 2010).

19. sajandi ja 20. sajandi alguse Eesti reisikirjadele on iseloomulik võõral maal nähtu kirjeldamine ja vaatamisväärsuste tutvustamine. Filosoofilistel mõtteavaldustel eriti suurt rolli ei olnud. Esimene algupärane eestikeelne reisikiri avaldati 1867–1869 Eesti Postimehes ja selle autor oli Vene sõjalaevastiku masinaohvitser **Jüri Jürison**. Tema reisikiri kannab pealkirja „Eestimehe teekond ümber maailma Askoldi laeva peal” ning sisaldab edasi-tagasi reisi Kroonlinnast Vladivastokki kirjeldust. Kõike võõrast võrdleb ta kodusega, eriti põhjalikult keskendub Jaapanile. (Kõvamees 2010: 4–5)

Üks esimesi eestikeelse reisikirja autoreid oli ka misjonär **Hans Tiismann**. Tema reisimuljed ilmusid Eesti Postimehes ja hiljem raamatutena. Reisikirjade hulka kuulub Jeesuse sünnilinnale keskenduv teos „Petlehem“, mis ilmus 1865. aastal. Teose põhirõhk lasub kristlikul temaatikal, Jeesusega seotud kohtadel ja lugudel. Linnaelanike elust, tavadest ja toimetustest kirjutatakse selles allikas vähe. (Kõvamees 2010: 4–5)

Reisikirju kirjutas ka **Eduard Bornhöhe**, kelle kirjutised on varasematest katsetustest subjektiivsemad ja jutustavamad, mitte niivõrd faktitiined. Tema märkimisväärsim teos on „Usurändajate radadel“ (1899), milles ta pajatab Türgist, Palestiinast, Egiptusest, Kreekast, Itaaliast ja Prantsusmaast. (Kõvamees 2010: 5)

Kunstipärasele reisikirjandusele pani Eestis aluse **Friedebert Tuglas**, kelle esimene teos oli 1918. aastal ilmunud „Teekond Hispaania“ (Kõvamees 2010: 5). Selles kirjutab Tuglas 1913. aasta veebruaris aset leidnud kahe ja poole nädala pikkusest reisist Hispaaniasse. Peale olukirjelduste sisaldab see põhjalikku ülevaadet Hispaania ajaloost. (Reinart 2018) Teoses avaneb justkui kolmekordne reis: reis võõrasse paika, kirjutaja mõtetesse ja iseendasse (Kõvamees 2011: 157). Aastatel 1928–1930 ilmus Tuglaselt „Teekond Põhja-Aafrika“, mis koosneb kolmest osast: esimene kannab pealkirja „Tuniisia“, teine „Alžeeria“ ja kolmas „Maroko“. Nende koostamisel on kasutatud ühesugust meetodit, kuid sellegipoolest on nad erinevad: „Teekond Hispaania“ on poeetilisem, „Teekond Põhja-Aafrika“ analüüsivam. Peale selle kirjutas Tuglas meelelahutusliku ja humoristliku „Ühe Norra reisi kroonika“ (1939), mis ilmus varjunime Anonymus all. Tuglase reisikirjad on segu ajaloost ja autori kogemustest, sealjuures pakub minevik Tuglasele rohkem huvi kui olevik. Muuhulgas kirjutab ta üsna palju arhitektuurist ja maalikunstist. (Puhvel 1981: 149–150)

20. sajandi algusesse jäävad **Andres Saali** ja **Karl August Hindrey** reisikirjad. Esimene neist elas aastaid Indoneesias Jaava saarel ja oma reisikirjades (1911) tutvustab muidu romantilise ajalookirjanikuna tuntust kogunud autor seda geograafilist paikkonda (Hinrikus 2024). Hindrey varaseimad, pseudonüümi Hoia Ronk all avaldatud reisikirjad „Reisipildid” (1924) ja „Kongosõit” (1929) on peamiselt reisimärkmete kogumid, seevastu „Rännud, rannad, Riviera, Sõsarsaared ja Savoy” (1937) on terviklik reisiraamat. (Säärits 1984: 226-227)

1920.–1930. aastatel ilmus üha rohkem reisikirju raamatutena, eriti hea maine omandasid reisikirjad 1930. aastatel (Kõvamees 2010: 5). Avaldati nii esmatrukke kui ka varasemate reisikirjade kogumikke. Ajakirjanduses avaldati reisikirjanduslikke reportaaže, mille eesmärk oli lugejat informeerida, tõsta tema maatundmise teadlikkust. Põhirõhk oli Nõukogude Venemaal käsitlevatel teostel, eriti palju ilmus neid 1930. aastate teises pooles. Esimest korda avaldati ajakirjanduses ka ülevaateid reisikirjadest. (Kõvamees 2016: 448–449)

Johannes Semper tegi reisikirjeldustega algust 1920. aastatel. Ta keskendus peamiselt esimesel Itaalia-reisil saadud maalikunsti- ja arhitektuurielamustele, kuid kirjutas ka näiteks Pariisist, Korsikast ja Moskvast. 1930. aastatel reisis Semper Lapimaast Argentiinani. Tema reisikirjeldustes on lisaks kunsti- ja looduselamustele kirjutatud tegeliku elu probleemidest. Kirjeldused on pigem lühikesed ja üllatavad oma puändiga. Kokku ilmus Semperi sulest kolm reisiraamatut: „Lõuna Risti all” (1937) ja „Risti-rästi läbi Euroopa” (1953) ja „Mööda maid ja meresid” (1958), kuid ta on kirjutanud ka rännumotiividega luulet. (Siirak 1981: 169–171)

1940. aastatel ilmus reisikirju vähe, sest polnud eriti võimalusi ei kirjutamiseks ega reisimiseks. Mainida tasub Tuglase raamatut „Esimene välisreis. Pagulasmälestusi Prantsusmaalt ja Itaaliast 1909–1910” (1945). (Kõvamees 2010: 5) 1950. aastate lõpus ilmus reisikirju mõnevõrra rohkem, kuid mitte ainult uusi, vaid ka hulgaliselt kordustrükke. Populaarseks osutus sari „Maailm ja mõnda”, mida hakati välja andma 1957. aastal. Selles sarjas ilmus nii tõlkeid kui ka eesti autorite loomingut. (Kõvamees 2010: 6)

Nõukogude reisikirja iseloomustab nõukogulik ideoloogia. Piirduakse nähtu kirjeldamisega, tuuakse esile kapitalistlike maade kehvi külgi ja religiooni halba mõju. (Kõvamees 2010: 7) Uus teema tole aja reisikirjanduses on töölistemaatika: kirjutatakse töötasudest, töölistest ja nende olukorrast. Lugeja peaks sedalaadi reisikirja lugedes mõistma, et Nõukogude Liidus on parem kui mujal, et ühtki välisriiki pole põhjust eelistada kodumaale. 1960ndatel kujunes reisikiri eesti kirjanduspildis populaarseks žanriks: kuna raudne eesriie ei lubanud heita pilku välismaale, oli reisikiri justkui aken maailma. (Kõvamees 2011: 149, 151)

Nõukogude aja viljakamate reisikirjade autorite hulka kuulub **Vladimir Beekman** (Kõvamees 2010: 6), kes on avaldanud arvukalt reisiraamatuid: „Island 1958” (1959), „Sügis Roots

kuningriigis” (1960), „Kauge maa – Brasiilia” (1963), „Vahemaandumised” (1972), „Mehhiko – Päikesekivi maa” (1975), „Maakera kuklapoolel” (1977). Koos Aimée Beekmaniga kirjutas ta teose “Euroopa ristteedel” (1965). Oma reisiraamatutes kirjutab ta rahvaste ajaloost ja kaas-aegsest poliitilisest olukorrast, majanduslikust ja kultuurilisest taustast, kusjuures fookuses on sotsiaalsed suhted. (Krusten 1991: 186)

Lilli Promet ja **Ralf Parve** on abielupaarina oma reisiraamatud koos kirjutanud, nendes on kajastatud eelkõige kultuurielu: kirjutatud on näiteks muuseumi- ja teatrikülastustest, kirjanduslikest uudisteostest. Raamatut „Kohtumine Marianne’iga“ (1963), mille žanrinimetuseks on reisirevüü Prantsusmaalt, on nimetatud värskeks ja impressionistlikuks. Reisikiri „3 x pakitud kohver” (1958) on reisimuljete raamat Saksamaast, Bulgaariast ja Soomest; „7 kirja Poolast” (1965) sisaldab kirju-mõtisklusi Poolast ja poola kultuurist; „Kahekesi teel” (1975) pajatab Poolast, Ungarist ja Jugoslaaviast. (Puhvel 1991: 313)

Debora Vaarandi reisikirjad on lühikesed, mosaiikse ülesehitusega. Ta on kirjutanud nii kodumaast kui ka käikudest Rootsi, Belgiasse, Poolasse, Itaaliasse, Rumeeniasse, Saksa DV-sse. Ilmunud on „Uuenevate mälestuste linnad” (1964), „Välja õuest ja väravast” (1970), „Moskva, veebruar-märts”, „Postkaart Gruusias”. Reisimuljete vahendamisel on oluline koht kunstil, samuti on kirjutatud inimeste seotusest ja süüst, mida tunnevad need, kes suure katastroofi üle elanud. (Tonts 1987a: 223)

Juhan Smuulile pakkusid huvi polaaralad. Ta käis kaasas Antarktise teadusekspeditsiooniga ja kirjutas seal ajakirjanikuna kogetust teose „Jäine raamat“ (1959), mis on Smuuli loomingu üks tippsaavutusi. Tegemist on reisipäevikuga, milles on kirjutatud nii ümbritsevast kui ka mõttes olevast, olevikust ja minevikust. Olulisel kohal on meri. Teose saavutas üleliidulise kuulsuse, autor pälvis selle eest Lenini preemia. Smuuli võib pidada n-ö kuuenda kontinendi „vallutajaks” eesti kirjanduses. Uurimissõidust Jaapani mere põhjaosas on kirjutatud teoses „Jaapani meri, detsember“ (1963), mida võib pidada esseistlikuks reisikirjaks, reisi- ja olu-kirjelduste sünteesiks (Tonts 1987b: 191–194)

Jaan Krossilt ja **Ellen Niidult** on kahasse ilmunud „Muld ja marmor“ (1968), milles nad kirjutavad reisist Türki, Egiptusesse ja Kreekasse (Eesti Ilukirjanduse Andmebaas 2024). **Voldemar Panso** „Laevaga Leningradist Odessasse ehk Miks otse minna, kui ringi saab“ (1957) on üks esimesi Nõukogude aja eesti autori teoseid, mis kajastab Lääne elu (Go Travel 2013). Veel ilmus temalt „Maailm arlekiini kuues“ (1973) (Eesti reisikirju ... 1995: 14)

Lennart Meri sulest on ilmunud hulk reisikirjandust: „Hõbevalge. Reisikiri tuulest ja muinasluulest“ (1976), „Hõbevalgem. Reisikiri suurest paugust, tuulest ja muinasluulest“ (1984), „Lähenevad rannad“ (1977) „Virmaliste väraval“ (1974), „Tulemägede maale“ (1964),

„Kobrade ja karakurtide jälgedes“ (1959), „Laevapoisid rohelisel ookeanil“ (1961). Ta on kirjutanud näiteks Kamtšatkast, Siberist ja teekonnast Beringi väina eskimote juurde. („Eesti reisikirju ... 1995: 10-11, 14-15, 17)

Jüri Talvet on olnud eesti kirjanduses Hispaania kultuuri giidiks. Ta on kirjutanud mitmeid reisikirju, nagu „Teekond Hispaaniasse” (1985), „Hispaaniast Ameerikasse” (1992), „Ameerika märkmed ehk Kaemusi Eestist” (2000) (Kõvamees 2010: 7–8). Hispaanias on tema kui 1980ndate nõukogude turisti jaoks palju uut ja üllatavat, näiteks paljundusmasinad. Olles küll külaline Euroopa barokk-kultuuri hällis, tunneb ta ennast seal eksootilise saadikuna. (Laan 2019: 740) **Mihkel Mutilt** on ilmunud „Reisid ehk Kolm korda Aasias, muust rääkimata” (1990) ja „Inglismaa päevik” (1995). **Olev Remsu** on avaldanud terve rea reisikirju: „Kuidas rikkuda piiri” (1997), „Paradiisisaared Tahiti ja Tonga” (2001), „Kevad Hiinas” (2002), „Kodunt kaugemal. Reisikirjad laiast maailmast” (2008), „Rongiga maailma lõppu. Tallinn-Moskva-Vladivostok: reisikiri piltide ja mälestustega” (2009). (Kõvamees 2010: 7–8)

2000. aastatel omandavad reisiraamatud kirjanduspildis üha tähtsama koha. Sellest kujuneb žanr, mida kõik võivad kirjutada. Reisikirjade buumil on mitu põhjust. Nüüdisajal reisitakse rohkem kui kunagi varem, sealjuures saab minna paikadesse, mida varem ei saanud külastada (Kõvamees 2013: 84). On olemas seljakotirändurid, õpilas- ja üliõpilasvahetused, ka kultuure ja keeli lõimivaid segaabielusid on varasematest aegadest tunduvalt rohkem. Tänu sellele on paljudel inimestel mõnest teisest riigist kogemusi, mida huvilistega jagada. (Petroni 2010) Samas, kuna reisimine on lihtsam, tundub maailm igavam ja ühetaolisem. Seetõttu ongi reisikirjad populaarsed, sest üha rohkem soovitakse näha inimese subjektiivset vaadet. (Kõvamees 2013: 84). 21. sajandil kirjutavad reisikirjandust pigem naised ja n-õ tavainimesed (Tõnson, Luik, Märka 2010).

Populaarseks nähtuseks on muutunud Epp Petroni algatatud „Minu...” sari, mida on nimetatud Eesti reisikirjanduse moodsaks impeeriumiks (Kiho 2010). Sari paigutub moodsa žanri alla, mille nimetuseks on „mälestused reaajas”. Juba pealkirja algus „Minu...” näitab, et tegemist on subjektiivse kogemuse kirjapanekuga: kuidas autorid ümbritsevat tajuvad ja mida sellest arvavad? Esimesed teosed selles sarjas olid „Minu Ameerika” kaks osa ja „Minu Hispaania”. (Valdvee 2008)

„Minu ...“ sarja teosed keskenduvad peamiselt järgmisele küsimusele: missugune on see riik, millest kirjutatakse, tegelikult? Alguses on uus riik ja selle kultuur võõrad, mistõttu tuuakse esile erinevusi kodumaaga ja rõhutatakse seda, mis võõras riigis imelik või kummastav tundub. Aja möödudes inimene aga harjub, kohaneb, võõrast saab oma. Võib ka juhtuda, et mõned kodumaa tavad tunduvad pärast pikemat aega välismaal viibimist imelikud. Peale selle on neis

teostes kirjas oluline selgitus: miks autor välismaale läks ning mis temas seal oldud aja jooksul muutus? Põgenetakse näiteks rutiinse töö või keeruliste suhete eest, alustatakse eneseotsinguid, tahetakse leida oma kutsumus ning saada enneolematuid kogemusi. (Kõvamees 2013: 86-89)

Peale arvukate proosateoste on avaldatud ka reisiluulet. 2007. aastal ilmus Eesti rännuluule antoloogia „Maailmarändur“, mille koostas Tiit Pruuli. Luuletused on jaotatud riikide kaupa ja esindatud on 55 riiki, lisaks on kategooria „Maailmareis“. Kõige rohkem on kirjutatud Venemaast ja Soomest, rännatud on nii vabatahtlikult kui ka sunniviisiliselt. Luuletuste autorid on pärit eri aegadest, nende hulgas on näiteks Kristjan Jaak Peterson, Lydia Koidula ja Kristiina Ehin. (Pruuli 2007)

2. Reisikirjandus koolis

2.1. Reisikirjanduse õpetamise kontekst

Kirjanduse õpetamist III kooliastmes sätestavad põhikooli riiklik õppekava ja selle lisa „Ainevaldkond „Keel ja kirjandus““, mille osadeks on valdkonna- ja ainekavad. Ainevaldkonna kirjelduses on põhikooli kirjandusõpetuse puhul rõhutatud järgmist:

„Kirjandusõppes soodustatakse õpilase kirjandushuvi, arendatakse tema lugejavõimeid, mõtte- ja tundemaailma, kujundatakse eetilisi tõekspidamisi ja esteetilisi hoiakuid, vaadeldakse sõnakunsti poetikat ja kujundikeele olemust ning edendatakse väljendusoskust nii kõnes kui ka kirjas. Kirjandustekstide lugemise ja uurimise eesmärk on avardada õpilase kultuurikogemust, rikastada tema keeletunnetust, pakkuda inspiratsiooni ning toetada isiksuslikku arengut. Keele- ja kirjandusõpetusse lõimitakse audiovisuaalseid väljendusviise (pilt, film, video jm).“ (PRÕK, lisa 1, 2023: 2)

Kirjanduse ainekava lisab eelnevale veel mitmeid täpsustusi ja rõhutusi:

„Kirjandusõpetuses arendatakse õpilase oma lugejaoskusi, kujundlikku mõtlemist ja verbaalset loomevõimet; kirjandustekstide analüüsi ja tõlgendamise kaudu kujundatakse õpilase esteetilisi hoiakuid ja eetilisi tõekspidamisi, arendatakse tema mõtte- ja tundemaailma. Kirjandusõpetus tervikuna toetab õpilase isiksuse kujunemist, individuaalse ja kogukondliku identiteedi määramist, aitab teadvustada kultuuri eripära ja mitmekülgust. Mitmesugused lugemis- ja tekstitoimingud on kirjandusõpetuse loomulik ja vajalik alus, sest kirjandust saab õppida vaid tekste lugedes.“ (PRÕK, lisa 1, 2023: 10–11)

Lugemist ja sellele järgnevat tegevust on eesmärgistatud omakorda mitmete argumentide toel:

„Põhikooli kirjandusõpetuses loetakse õpilastele lähedasi ja olulisi teemasid käsitlevaid ilukirjandusteoseid, mis aitavad mõista inimestevahelisi suhteid ja arendada empaatiavõimet, kujundada õpilase lugemisharjumusi ning tugevdada tema sisemist motivatsiooni lugeda. Tehnoloogiliselt laienenud lugemisvõimaluste hulgast valib õpilane endale sobivad, tundes paberraamatu kui peamise trükise kõrval ka audio- ja e-raamatute kasutamise ning nende sisu omandamise spetsiifikat. Eri liiki ilukirjandustekste, nii tervikteoseid kui ka tekstikatkendeid lugedes saab õpilane erinevaid lugemis- ja analüüsikogemusi, arendab oma interpreteerimis- ja sünteesivõimet, täiendab oma keelepädevust, sh sõnavara ja õigekeelsust, suhestab ennast aktuaalsete eluliste teemade ja probleemidega, kujundades seeläbi mina- ja maailmapilti. Ilukirjandusteose eritlemiseks peab õpilane valdama metakeelt kui tööriistakasti, mis avaks talle poeetilise teksti väljenduslikud võtted ja tähenduste paljususe.“ (PRÕK, lisa 1, 2023: 11)

Lugemistekstide valikut suunatakse põhikooli kirjanduse ainekavas järgmisel viisil:

„Kirjandusteoste valiku põhikriteeriumideks on kunstiväärtus, humanistlik suunitlus ning positiivne mõju õpilastele, teoses püstitatud probleemide aktuaalsus õpilaste kõlbelisel kasvatamisel ning sallivuse kujundamisel. Samuti peetakse teoste valikul silmas õpilaste eakohaseid psühholoogilisi ja intellektuaalseid võimeid ning huvisid. Lugemisvara valikul arvestatakse eesti ja maailma-kirjanduse, klassikalise ja tänapäeva kirjanduse ning eri žanre esindavate luule-, proosa- ja draama-teoste põhjendatud proportsioone, nais- ja meesautorite esindatust ning kooliastmele kohaseid teemavaldkondi. Tervikteoste valikul võib õpetaja jagada soovitusi, arvestades nii õpilaste eelistusi, huvisid kui ka lugemisvõimet. Põhikoolis on kohustuslik lugeda igas klassis vähemalt neli tervikteost, kuid soovitus on lektüüriraamatute arvu võimaluse korral suurendada ja õpilasi valikutesse kaasata.“ (PRÕK, lisa 1 2023: 11)

Kultuuri järjepidevust ja põlvkondlikku sidusust silmas pidades peab tervikteoste soovituslik valik sisaldama rohkesti eesti väärtkirjandust (sh tüvitekste, klassikateoseid), kuid oluline on pakkuda ka kirjandusžanrite mitmekesisust paletti. Reisikirjandust kui žanri ainekava soovituslikus õppesisus eraldi nimetatud ei ole, kuid kirjandusmõistete plokis on reisikiri nimetatud. Ka proosateoste suunavas nimekirjas on mainitud reisi- ja elulooraamatu valimise võimalust. Siiski aitab reisikirjandus saavutada palju olulist, mida õppekava ette näeb, näiteks tegeleda alusväärtuste ja üldpädevuste kujundamisega, käsitleda läbivaid teemasid ning lõimida nii ainevaldkonda kui ka eri õppeaineid.

Põhihariduse **alusväärtused** jagunevad üldinimlikeks ja ühiskondlikeks väärtusteks. Esimese rühma hulgas on nimetatud ausust, hoolivust, aukartust elu vastu, õiglust, inimväärikust, lugupidamist enda ja teiste vastu; teise rühma hulgas on mainitud aga vabadust, demokraatiat, austust emakeele ja kultuuri vastu, patriotismi, kultuurilist mitmekesisust, sallivust, keskkonna jätkusuutlikkust, õiguspõhisust, solidaarsust, vastutustundlikkust ja soolist võrdõiguslikkust. (PRÕK 2023). Reisikirjandust lugedes ja käsitledes saab nende väärtustega kirjandustundides edukalt tegeleda. Näiteks kirjeldatakse reisikirjanduses sageli riigi poliitilist olukorda ja ühiskonnas toimuvat. Paljudes riikides ei valitse demokraatiat ning vabaduse ja soolise võrdõiguslikkusega on kehvasti. Teisalt on ka riike, kus on kultuuriline mitmekesisus ja sallivus eeskujulikumat kui Eestis. Seesugustest erinevustest teada saamine ja nende üle arutlemine peaks õpilasi nende teemade üle põhjalikumalt mõtlema ja õiges suunas tegutsema panema. Väikeste keelte ja nende ohustatuse käsitlemine reisikirjade kontekstis toob ehk arusaamise, et eesti keelt peaks austama ja hoidma, selle olemasolu ei ole iseenesestmõistetav.

Samuti kujundatakse õpilastes kõikide õppeainete toel kaheksat **üldpädevust**, mis on järgmised: kultuuri- ja väärtuspädevus, sotsiaalne ja kodanikupädevus, enesemääratluspädevus,

õpipädevus, suhtluspädevus, matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus, ettevõtlikkuspädevus ja digipädevus (PRÕK 2023). Neid kõiki saab reisikirjandust mitmekülgselt õpetades arendada. Eriti tugevalt on reisikirjandusega seotud kolm esimest nimetatud pädevust. Kuna reisikirjandus hõlmab nii kodumaad kui ka võõraid riike ja rahvaid, annab see ülevaate maailma mitmekesisusest, õpilased õpivad seda austama ja sellega arvestama, oskavad ühiskonnas paremini toime tulla. Samuti saavad nad analüüsida, kuidas nemad eri olukordades käituksid ja kuidas oleks mõistlik käituda. Lugemine, arutlemine ja ülesannete täitmine arendavad nii suulist kui ka kirjalikku eneseväljendusoskust ning õpioskusi. Reisikirjanduse õpetamise sidumine reisiõppega aitab arendada kolme viimast üldpädevust: õpilased saavad osaleda reisi planeerimisel ning kasutada selleks sobivaid tehnoloogiavahendeid.

Õppetöös tuleb käsitleda õppekava **läbivaid teemasid**, mis on järgmised: elukestev õpe ja karjääri kujundamine, keskkond ja jätkusuutlik areng, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet, teabekeskond ja meediakasutus, tehnoloogia ja innovatsioon, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus (PRÕK 2023). Reisikirjanduse abil on võimalik nende teemadega tegeleda. Näiteks kirjutatakse eri riikide tervishoiu headest ja kehvadest külgedest, keskkonnanhoiust ja liigtarbimisest ning identiteediga seotud probleemidest. Kuna töö moodustab olulise osa elust, saab maailmas toimuvast osa arsti, õpetaja, koka või mõne muu ameti esindaja pilgu läbi, tutvuda nii ameti kui ka kohaliku eluga. Reisiraamatutest saab teada ka selle kohta, kuidas teistes riikides tehnoloogia on arenenud, milliseid vahendeid kasutatakse ja kuidas tegutsetakse siis, kui tehnoloogiat pole. Eestis saab väga palju teha telefoni ja interneti abil ning nendeta ei kujuta paljud inimesed elu ette. Lugeses saavad õpilased teada, kuidas toimitakse nendes riikides, kus telefonid ja internet on pigem haruldus. Ka tehnoloogiliselt arenenud riigid on erinevad ja reisiraamatutest võib ka nende erinevuste kohta lugeda.

Hariduse andmisel on oluline koht **lõimingul**, mis on nii ainevaldkonnasisene kui ka seotud teiste õppeainetega. Põhikooli lõpuks peavad õpilased olema teadlikud, aktiivsed ja vastutustundlikud lugejad, kirjutajad ja suhtlejad. Keele- ja kirjandusõpe on tekstikeskne, tekstide abil saab arendada õigekirja-, lugemis-, eneseväljendus- ja arutlemisoskust (PRÕK, lisa 1, 2023: 2). Nii on reisikirjandus eesti keele õppega tihedalt seotud. Võõrkeeltega saab reisikirjandust lõimida, kui käsitleda teoseid, mis sisaldavad uute keelte õpet ning võõras keelekeskkonnas ja kultuuriruumis hakkama saamist. Kui ei tea, kus kõnealune paik asub, tuleks see välja uurida, arendades nii geograafiaalaseid teadmisi. Paljud teosed pakuvad teadmisi riikide ajaloo ja ühiskonna kohta, nende üle saab arutleda, et riikide ja nende elanike olevikku mõista ja Eestiga võrrelda. Veel saab teadmisi looduse, muusika ja kunsti kohta. Kui teoses mainitakse mõnd muusikapala või artisti, võiks neid kuulata. Kunstiteoste, ehitiste ja looduspaikade, taimede või

loomade pilte saab internetist vaadata, kui raamatus neid ei ole. Kui teoses mõnda teemat käsitletud ei ole, on võimalik infot juurde otsida ja nii saada riigist terviklik pilt.

Ka põhikooli eesti keele eksamiks valmistumisel on reisikirjanduse käsitlemine oluline, sest seesuguseid tekste on eksamil olnud. 2023. aasta eksamil oli ülesanne tehtud „Eesti reisijuhi“ põhjal ning selle lahendamiseks läks vaja nii teksti mõistmise kui ka kaardi lugemise oskust. 2018. aastal tuli kirjutamisülesande jaoks lugeda läbi inimeste mõtted Eesti ja muude riikide kohta ning seejärel ise samal teemal kirjutada. (Harno 2023: 4–7; Harno 2018: 8)

2.2. Reisikirjandus ja reisiõpe

Põhikooli keele ja kirjanduse ainevaldkonnakava näeb ette, et õpetada tuleb ka väljaspool kooliruumi. Mitmesuguste õppevormide hulgas on nimetatud ka reisiõpet (PRÕK, lisa 1, 2023: 5).

Reisiõpe on tegevuspõhine ja kogemuskeskne õppevorm, mis toetab teadmiste ja oskuste kujunemist loomulikul viisil, autentsetes paikades ja eluliste olukordade näitel. Oluline on mis tahes teema laiem loominguks käsitlemine, maailma tajumine tervikuna. Reisiõppe eesmärk on, et õpilased mõistaksid ja oskaksid lahendada elulisi probleeme. Samuti on reisiõppel teraapiline ja elukvaliteeti parandav funktsioon. (Org, Schihalejev, Remmik 2020)

Reisiõpe aitab kaasa mitmesuguste õppe-eesmärkide täitmisele. Kasutatakse uuenduslikke õppemeetodeid, näiteks tagurpidi klassiruumi ja miljööteraapiat. Sellega saab edukalt lõimida eri õppeaineid ja ainevaldkondi ning arendada üld- ja valdkonnapädevusi. On võimalik jagada individuaalseid ülesandeid vastavalt iga õpilase võimekusele, et igaüks areneks omas tempos ja saavutaks edu. (Kivipõld 2016; Org 2023) On õpilasi, kes klassiruumist väljas teevad kaasa, kuid koolis mitte (Vessin 2011: 47). Reisiõppe ülesannete ja tegevuste valik on väga lai: saab teha liikumise, loovuse, suhtlemise ja eneserefleksiooni ülesandeid, samuti kaasamõtlemist eeldavaid ülesandeid. Näiteks võib korraldada maastiku- ja orienteerumismänge, fotojahti, teha mitmesuguseid paaris- ja rühmatöid, kirjutada reisiapäevikut. (Org 2023)

Ka sotsiaalse poole pealt on reisiõpe kasulik. Oluline roll on meeskonnatööl, tänu millele arenevad õpilaste suhtlus- ja koostööoskus ning õpirühm muutub tõenäoliselt ühtsemaks. (Org 2023) Kui koos on mitme klassi õpilased, õpitakse võõrastega suhtlema ja võidakse luua uusi sõprussidemeid. Ka on vanemad õpilased noorematele eeskujuks. Erinevalt klassiruumis õppimisest ei saa reisiõppe ajal teiste juurest põgeneda, juhul kui erimeelsused tekivad. Nii õpitakse omavahelisi probleeme märkama ja lahendama. Samuti paranevad klassiruumist

väljas õppides õpilaste ja õpetajate omavahelised suhted, kuna suhtlemisel tekivad teistsugused olukorrad (Kivipõld 2016; Vessin 2011: 48).

Reisikirjanduse lugemisega võrreldes on reisiõppel mitu eelist. Praegusel ajal ollakse virtuaalmaailmas liiga palju, reisiõpet rakendades saab luua päriselusuhteid ning tasakaalu virtuaal- ja päriskeskkonnas õppimise vahel. Samuti soodustab reisiõpe füüsilist liikumist: õpilased saavad koostööd teha, ise ümbritsevat tajuda ja oma kätega midagi ära teha (Org, Schihalejev, Remmik 2020). Siiski on kasulik ka reisikirjanduse lugemine. Need tekstid annavad ettekujutuse, mida ühes või teises paigas oodata, ja ideid, kuhu ise päriselt minna võiks. Raamatutest võib saada paikade kohta taustainfot, mida lihtsalt kohapeale minnes ei saa. Reisiõpe ja reisikirjandus täiendavad teineteist: raamatutest saab lugeda näiteks teiste inimeste tunnetest, mõtetest ja kogemustest, kohapeale minnes võivad need kinnitust saada, aga võivad ka mitte. See näitab, et inimesed ja kogemused on erinevad, ühe inimese arvamuse põhjal ei saa enda oma lõplikult kujundada, vaid tuleb ka ise kogeda.

Nagu eelnevalt mainitud, on päriselt reisimine mitmel moel kasulik. Siiski ei tohiks virtuaalset reisimist ära unustada, sest võimalused päriselt reisida on piiratud. Bill Brysoni teoses „Ülestähendusi väikeselt saarelt: ameeriklane Suurbritannias” (1995) käib autor vaatamas filmi Ameerika Ühendriikide paikadest. Esitus on nii veenev, et tekib tunne, nagu oleks ise kohapeal olnud, mitte kinos. Seega võib ka virtuaalne reisikogemus tugevaid emotsioone tekitada ja tutvustada veenvalt paiku, kuhu inimene päriselt võib-olla kunagi ei jõuaks.

Reisiõpe algab reisi ette valmistamisest, milles saavad ka õpilased abiks olla. Kolmandale kooliastmele sobivad kuni kolmepäevased väljasõidud. Muu hulgas tuleb paika panna reisi sihtkohad ja nendega tutvuda. (Org 2023) Siinkohal on abiks ka reisikirjandus. „Minu...” sarjas on ilmunud teoseid mitme Eesti paiga kohta, näiteks „Minu Mulgimaa“, „Minu matkarajad“ ja „Minu Jõhvi“ (Petrone Print 2023). Leidub mitmesuguseid Eesti paikade reisijuhte, mõisaid, järvi, parke ja muudki tutvustavaid teoseid (Rahva Raamat 2023). Neid lugedes saab eri paikade kohta infot, mille põhjal otsustada, kuhu minna. Reisijuhtide kaarte saab kasutada marsruudi paika panemiseks – et õpilased ei sõltuks ainult telefoni GPSist, vaid oskaksid ka paberkaarti kasutada. (Org 2023).

2.3. Reisikirjandus III kooliastme kirjanduse õppematerjalides

Kirjanduse õpetamisel on võimalik valida erinevaid õppematerjale. Et teada saada, kas ja mil määral kirjanduse õppematerjalides reisikirjandust käsitletakse, tutvusin Eesti koolides laialt

levinud õpikute ja töövihikutega: „Labürint“ I–III (Kivisilla, Ratassepp, Rooste, Rannaste, Sinijärv, Aruvee) ja „Kahekõne“ I–III“ (Kruus, Kruus).

7. klassi õpikus „Labürint I“ on reisikirjanduse peatükk „Seiklusi otsimas“. Seal on esitatud katkend teosest „Ehh, uhhuduur“, lisaks on oma tekstidega esindatud mitu teist autorit, nagu Hendrik Relve, Jaan Tätte, Adam Bahdaj ja Thor Heyerdahl. (Kivisilla jt 2011)

Teose „Ehh, uhhuduur“ katkendi autor on Liivo ja tegemist on päevikutekstiga. Ta kirjutab Delhist, nii enda kogemustest ja muljetest kui ka paiga ajaloost. Teksti järel on ülesanded, milles tuleb võrrelda tõelist reisimist ja tugitoolireisimist ja otsustada, kas tahaksid pigem Eestis või välismaal reisida ja mis on sellise valiku põhjused. Peale selle on viidatud kodulehele www.ilmareis.ee, mille abil saab otsida, millistes paikades on Jaan Tätte ja Marko Matvere oma ümbermaailmareisil peatunud. Mõistete kastis on muu hulgas esitatud reisikirja definitsioon. (Kivisilla jt 2011: 74–75) Töövihikus on teose „Ehh, uhhuduur“ katkendist mõned kohad, mille põhjal Delhi kohta käivatele faktiküsimustele vastata. (Aruvee 2012: 45)

Hendrik Relve teosest „Rändaja“ saab õpilane lugeda kahte katkendit Islandi kohta. „Kalarasv päästis rahva näljasurmast“ räägib autori tegemistest selles riigis, Islandi loodusest ja islandlaste ajaloost, lisaks seob Relve ajaloo tänapäevaga. „Pikantsed rahvustoidud“ keskendub mitmele islandi rahvusroale: tutvustatakse samblikuleiba ja polaarhai liha, mis kõigepealt laagerdub mitu kuud maa sees, misjärel seda keedetakse. Tekste illustreerivad fotod lunnidest, kosest, geisrist ja Islandi elamust. Katkendite järel on mitmesuguseid ülesandeid: tuleb rääkida Islandi erilisusest, vulkaanipursete mõjust islandlaste elule, võrrelda islandlaste ja eestlaste ajalugu. Samuti tuleb õpilastel arutleda selle üle, kuidas kliimamuutused ja looduskatastroofid on elu planeedil Maal mõjutanud, kirjutada lugu 18. sajandi islandlase päevast, põhjendada, miks polaarhaist rahvusroa valmistamine Islandi pealinnas on keelatud, ja meenutada, millised enda kogemused toitude ja jookidega on olnud kõige ebameeldivamad. Veel tuleb tegeleda teksti ülesehitusega: leida katkenditest jutustavaid ja kirjeldavaid lõike, põhjendada, miks reisikirjades on palju kirjeldusi. (Kivisilla jt 2011: 76–79)

Töövihikus on samuti mitu teemakohast ülesannet. Õpilastel tuleb tabelisse kirjutada, mida nad enne lugemist Islandi kohta teadsid ja mida pärast lugemist teavad. Kirja on pandud ruunitähestik, allikaid kasutades on vaja leida, missugune ruunikiri tähistab Thori, Odinit, Freyat ja Lokit. Samuti tuleb ruunikirjas lauseid kirjutada. Nii nagu õpikus, on ka töövihikus puudutatud toiduteemat. Õpikuteksti abil on vaja kirja panna Islandi leiva koostis, pakendilt leida Eesti rukkileiva ja musta leiva koostis ja needki kirja panna. Seejärel tuleb neist maitsvaim leib välja valida. Samuti tuleb välja mõelda 18. või 19. sajandi islandlase päevakava ja menüü. (Aruvee 2012: 48–49)

Jaan Tätte loos „Romantika” meenutab minategelane oma lapseõlve, täpsemalt lugu, kuidas ta koos isaga õhtul paadiretkele läks. Rahulikust retkest saab võitlus tormiga. Pole teada, kas tegemist on väljamõeldisega või tõestisündinud looga. Teksti järel tuleb õpilastel jagada nende endaga juhtunud ohtlike olukordadega lugusid, kui neid leidub, ning valida tekstist olukorda kõige paremini edasi andvad emotsioonid ja kirjeldused. Muud ülesanded ei ole reisimisega seotud. (Kivisilla jt 2011: 80–83) Töövihikus on ära toodud neli loos juhtunud olukorda: õpilased peavad kirjutama, mida nemad sellistes olukordades teeksid. Peale selle saab lugeda teksti meremeeste uskumuste kohta ja vastata küsimustele, paadi pildi juurde tuleb kirjutada sobivaid mõisteid jutust „Romantika”. Veel tuleb seletada, mida tähendavad väljendid *ankrut ära klaarima* ja *vastu lainet hoidma*, samuti tuleb veebist otsida mere ja paadiga seotud väljendeid. (Aruvee 2012: 50–51)

Adam Bahdajlt on katkend teosest „Matk naeratuse eest”, milles kaks Poola poissi proovivad hääletades ühte linna jõuda. Nõnda seigeldes on nad vahepeal ära eksinud ja üritavad vabas looduses toime tulla. Pärast lugemist tuleb otsustada, kas tegemist on reisikirja või seiklusromaaniga, rääkida enda matkast ja looduses ööbimisest, kui seda on olnud. Veel tuleb rühmas koostada nimekiri asjadest, mida võtta kaasa suvisele kolmepäevasele jalgsimatkale. Esimene rühm kirjutab rõivastest, teine toidunõudest ja toidust, kolmas ööbimisvarustusest ja neljas tööriistadest. Teised ülesanded ei ole reisimisega seotud. (Kivisilla jt 2011: 84–87) Töövihikus on tabel, kuhu kirjutada, mida ütleks eri olukordades pessimistlik ja mida optimistlik matka-kaaslane: näiteks, mida lausuks optimistlik matkaja, kui sääsed on telgis. Samuti tuleb koostada nimekiri mittemateriaalsetest tegevustest, mida matkates tehakse või vajatakse. Eesti kaardile on märgitud metsamajakesed ja lõkkeplatsid: need tuleb üle lugeda ja avaldada arvamust, kas neid on piisavalt või mitte. Ära on vaja märkida juba külastatud kohad ja joonistada teekond paikadesse, kuhu tahaks minna. Peale selle tuleb kirjutada, mida neis paikades saaks ette võtta. (Aruvee 2012: 52–53)

Thor Heyerdahlilt on katkend teosest „Kon-Tiki ekspeditsioon”. Selles kirjutatakse nädalatepikkusest ookeanil seilamisest, kalapüügist ja tunnetest, mis reisi ajal tekkisid. Katkendit illustreerib kaart, kus on näidatud reisi olulisemad punktid. Ülesannetes tuleb muu hulgas arutleda selle üle, mida selline pikk ookeanil elamine inimestele õpetas. (Kivisilla jt 2011: 88–89). Töövihikusse tuleb joonistada laev või kleepida sellest foto, inspiratsiooniks on pildid iidsest Hiina purjelaevast ja viikingilaevast. Juurde on vaja kirjutada, kuhu soovid korraldada ekspeditsiooni ja miks just sinna. Õpilane peab ennast kujutlema ekspeditsioonil osalejana ja tegema sissekandeid selle 1., 10. ja 45. päeva kohta. (Aruvee 2012: 54)

Peatüki lõpus on loovülesanded, millest üks on reisimisega seotud. Tabelisse tuleb panna kirja kohad, kuhu on juba reisiritud, ja kohad, kuhu tahaks minna. Pärast kirjutamist tuleb selgitada, miks just nendesse paikadesse soovitakse minna. Veel on tutvustatud kahte teost: “Robinson Crusoe” (Daniel Defoe) ja “Kapten Granti lapsed” (Jules Verne). (Kivisilla jt 2011: 90)

Reisikirjandust on õpikus mõnevõrra ka väljaspool peatükki „Seiklusi otsimas”. Tutvustatakse teost „Minu pere ja muud loomad”, on katkend „Sõrmuste isanda“ teisest osast. Töövihikus tuleb katkendi põhjal kaardile märkida entide teekond Raudlinna. Veel on lugu mehest, kes tahab ainult otse kõndides maakerale tiiru peale teha ning teeb hoolega ettevalmistusi, astub üle katuseharja ja kaob. Katkendi all on kirjutatud, kuidas viis noormeest läbisid tee Tallinnast Tartusse võimalikult otse. Ülesannetes tuleb arutleda selle üle, kas on võimalik täiesti otse maakerale tiir peale teha; kirjutada lühijutt, kuidas mees Hiinasse jõudis ja mis edasi sai; koostada nimekiri mitmesugustest transpordivahenditest ja põhjendada, millega kõige meelsamini reisiks. (Kivisilla jt 2011: 24, 108-111, 118-121; Aruvee 2012: 64, 71) Töövihikus on ka reisisaate ülesandeid, mis ei ole õpikutekstidega seotud. Tuleb jagada enda suhet reisimisega – kas meeldib või mitte? – ja põhjendused mõttekaardile kanda. Pärast kirjalikku osa on vaja pinginaabriga mõttekaarte võrrelda ja teineteisele teemakohaseid küsimusi esitada. Samuti tuleb õpilastel mõelda, kuhu nad läheks seiklusi otsima ja kuhu mitte ning miks. Maailmakaardil on mitmesugused vaatamisväärsused: õpilane peab interneti või teatmeteoste abil kindlaks tegema, kus need asuvad, uurima välja, kuidas ühte neist kohtadest Eestist minna saaks, ning paarilisele jutustama, kuhu ta reisis tahaks. Peatüki kokkuvõtte üks ülesanne on kirjutada vahetusõpilaseks kandideerimise avaldus. Veel on töövihikus näha üks üles ja üks alla näitav pöial, mille juurde tuleb peatükist valida üks illustratsioon, tekst ja ülesanne. Kirja tuleb panna viis kõige olulisemat peatükist hangitud teadmist. (Aruvee 2012: 44, 46–47, 55)

8. klassi õpikus “Labürint II” on mõned reisivaldkonna tekstid ja ülesanded, autorid on Antoine de Saint-Exupéry ja Fred Jüssi. Ette tuleb võtta ühissõiduki või jalgrattaga reis kodukandis ning sealt kogutud mõtete ja tähelepanekute põhjal kirjutada ühiskonnateemaline luuletus või kirjeldus. Samuti leiab sealt katkendi „Väikesest printsist”: kus lendur lendas, kuni õnnetusse sattus ja väikest printsit kohtas. See kohtumine tuleb rühmatööna ka lavastada. Fred Jüssilt pärineb katkend „Nägin Eestit”, kus on nimetatud paljusid Eesti paiku, mida peab nägema ja kus käima. Näiteks peab nägema Kõrvemaad, rändama Emajõe suudmeala soodes, ratta seljas seiklema Saaremaal ja Vooremaal. (Kivisilla jt 2012: 9, 12–15, 24)

Tutvustatud on Aavo Koka ja Andres Eilarti teost „Pintsliga tõmmatud Eesti”, mida on nimetatud nii kunstialbumiks kui ka reisijuhiks. Eesti kunstnike teoseid on paigutatud kaardil sinna, kus need maaliti, juurde on lisatud paiga tutvustus ja sellega seotud legendid. (Kivisilla

jt 2012: 24) Õpiku juurde kuuluvast töövihikus reisikirjanduse tekste ega ülesandeid ei ole (Aruvee 2012).

9. klassi õpikus „Labürint III” leidub nii mõnigi tekst, mida võib reisikirjanduse alla liigitada. Esindatud autorid on Kristiina Ehin, Ernst Enno, Friedebert Tuglas ja August Gailit. Kristiina Ehinilt on päevikukatkend luulekogust „Kaitseala”, milles poetess kirjeldab elu üksikul saarel. Ernst Ennolt pärineb luuletus „Rändaja õhtulaul”, kus kõnnitakse teel, millel pole lõppu. Friedebert Tuglas on kirjutanud luuletuse Kristjan Jaak Petersonist: õpikus on luuletusest katkend, kus kirjeldatakse Petersoni rännakut Tartust Riiga. Ka on katkend F.R.Kreutzwaldi „Kalevipojast”. August Gailiti romaani „Toomas Nipernaadi” tutvustuses on mainitud rändamist koos peategelasega. Ka sellest teosest on õpikus katkend, kuid selles ei kirjutata Nipernaadi rännakutest, vaid fookuses on Kati ja Nipernaadi dialoog. (Rataspepp jt 2013: 8, 26, 43, 59, 92–95)

Õpikus esitatakse enne igat uut peatükki vahetekst, mis on ka reisimisega seotud. Reis algab sellest, et minategelane ärkab võõras paigas. Tema juures olev Mats lubab koos tervele Maavallale ehk Eestile tiiru peale teha. Teed alustavad nad kusagilt Rapla ja Türi vahelt. Järgmises loos on nad jõudnud Setomaale, sealt edasi liiguvad nad Võrru, Tartusse, Pärnusse, Saaremaale ja Hiiumaale. Reis lõpeb Tammsaare kodukandi lähedal Albu mõisakoolis. (Rataspepp jt 2013: 6–7, 29, 41, 73, 99, 129, 149). Veel võib õpikust leida kolme kirjandusliku ränduri tutvustused: Odysseus, don Quijote ja Peer Gynt. Ka on seal ülesanne otsida kodulinna või lähima suurema linna kaardilt eesti kirjanike nimelisi tänavaid ning korraldada ekskursioon, kus neid tänavaid läbida. (Rataspepp 2013: 92, 168)

Töövihikus on paguluse teema. Maailmakaardile tuleb märkida, kuhu eestlased II maailmasõja ajal pagulusse läksid ja kui palju neid oli. Samuti tuleb tabelisse kirja panna paguluse ning kodumaale jäämise eelised ja puudused ning arutleda, kas ise oleks koju jäänud või mitte. Lisaks on ülesanne korraldada klassis väitlus. (Aruvee 2013: 60).

7. klassi õpikus „Kahekõne 1” ja selle juurde kuuluvast töövihikus ei ole reisikirjanduse tekste ega ülesandeid (Kruus 2011b ja 2011a).

8. klassi õpikus „Kahekõne 2” on reisikirjandusele pühendatud üks peatükk, mis kannab pealkirja „Rohelised rännakud” ning ühendab looduse, reisimise ja kirjanduse. See sisaldab reisi- ja loodusteemalist luulet ja proosat, mõned tekstid on seotud vaid loodusega. Eraldi on kirjutatud reisikirjadest: mis on teaduslik, populaarteaduslik, ajakirjanduslik ja ilukirjanduslik reisikiri. Põgusalt on tutvustatud Jüri Jürisoni teost „Eestimehe teekond ümber maailma „Askoldi“ laeva peal“ ja reisiraamatute sarja „Minu ...“, näiteks on toodud Maret Nukke „Minu Jaapan“. Reisikirjanduse tekste on õpikusse valitud järgmistelt autoritelt: Daniel Defoe, Gerald

Durrell, Mathura, Kristiina Ehin, Kätlin Kaldmaa, Liis Kängsepp. Kõikide tekstide juurde on sõnastatud ka ülesanded. (Kruus 2012)

Mathura teosest „Inimene on rohi“ on võetud katkend „26. veebruar, 2008“. Selles keskendub autor paikadele, kus ta oma elu eri etappides on olnud ja mida oluliseks peab. Muu hulgas selgub, et autor liikus maalt üha suuremate linnade poole. Lapsepõlves veetis ta suved Läänemaal Lihulas ja selle läheduses. Mathura meenutab, kuidas ta rattaga Rapla ja Virtsu vahet sõitis. Samas on ta palju linnades elanud: Tallinnas, Tartus, Raplas, aga jõudnud ka välismaale, Kalkutasse ja Manilasse. Ta on palju ringi reisinud, aga tuletab meelde, et juured on olulised. Teksti juurde käivad ülesandes peab iga õpilane nimetama enda jaoks olulisi looduspaiku ja jagama, mis tundeid need paigad tekitavad, ja võrdlema neid Mathura omadega. (Kruus 2012b: 145–146)

Daniel Defoe'lt pärineb katkend romaanist „Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused“. Päevikuvormis teoses on kirjutatud sellest, mida peategelane üksikul saarel elades tegi ja tundis. Ülesannetes tuleb mõelda, kuidas Crusoe ennast alguses tundis ja mis talle metsikus looduses raskusi valmistas ning kuidas mees nelja saarel viibitud aastaga muutus. Veel püütakse õpilastes huvi tekitada ühe Robinson Crusoe repliigiga („Oli mul ju kõike lõputult rohkem, kui eluks vaja“), mis tuleb üle kanda 21. sajandi konteksti: mil määral see tõdemus praeguste inimeste ja õpilase enda elu kohta kehtib? Peale katkendi on õpikus infot Daniel Defoe kohta ja „Robinson Crusoe elu ja kummaliste seikluste“ saamislugu –1704. aastal soovis meremees Alexander Selkirk Más a Tierra saarele jääda ja veetis seal viis aastat. (Kruus 2012b: 153–156; Talvet 2001: 257) Töövihikus on õpikus olevast tekstist kolm katkendit ja igaühe kohta on vaja kirjutada üks aforism (Kruus 2012a: 43)

„Robinson Crusoe elu ja kummaliste seikluste“ kõrvale on valitud Kristiina Ehini luulekogust „Kaitseala“ vahepalad ehk päeviku sissekanded. Sarnasusi Robinson Crusoega on veelgi: Ehin elas mõnda aega Mohni saarel majakas metsiku looduse keskel, olles varem pikalt linnas elanud. Sissekannetes kirjeldab ta päevasündmusi ja arutleb selle üle, mida eluks tegelikult vaja on. Ülesannetes tuleb mõelda sellele, mis oli autori jaoks saarel harjumatu ja kes tema meelet saare püüasid on. Igaüks peab ennast üksikule saarele kujutlema ja mõtlema, mida head ja halba selles eluviisis leidub, mis aga võiks hirmutada. Katkendi põhjal tuleb klassiga koos arutleda teemal „Kuidas leida õnne üksikul saarel?“. Ka luulekujundeid on vaja meelde tuletada: kuigi tegemist on proosatekstiga, on see kujundirohke, seepärast on asjakohane otsida epiteete, metafoore ja võrdlusi. (Kruus 2012b: 158–160) Töövihikus on katkend intervjuust Kristiina Ehiniga, milles vesteldakse Mohni saarest ja reisimisest. Sellest katkendist tuleb leida ülesandes esitatud väidetele vastuväited. (Kruus 2012a: 44–45)

Gerald Durrelli teosest „Minu pere ja muud loomad“ on kokku pandud mitu katkendit. Esimeses katkendis keskendutakse sellele, kuidas pere Kreekasse Korfu saarele reisis ja milliseid riike sinna jõudmiseks läbis. Edasi kirjeldatakse uue kodu otsimist ja sekeldusi kohalikega. Tekstis on kirjutatud ka loodusest: milliseid taimi ja vaateid nähti. Ülesannetes keskendutakse perele, loodusele ja kohalikele inimestele: kuidas saab pereliikmeid pagasi põhjal kirjeldada, miks kohaliku taksojuhi käitumine perele kummaline tundus? Taas on õpilasel vaja teada, mis on metafoor ja võrdlus, neid tuleb otsida laevareisi ja Korfu saare kirjeldustest. Meelde saab tuletada oma naljakad juhtumised välismaalastega ja neid klassiga jagada. (Kruus 2012b: 163–166) Töövihikus on Euroopa kaart, millele tuleb märkida Durrellite teekond Korfu saarele. Prantsusmaa, Šveitsi, Itaalia ja Korfu kohta on vaja tekstist tsitaate otsida ja töövihikusse kirjutada ning seejärel kaardilt need riigid leida ja tsitaatidega ühendada. (Kruus 2012a: 46)

Gerald Durrelli teosega on tihedalt seotud Eesti Päevalehes ilmunud Kätlin Kaldmaa reisikiri „Kuidas me läksime otsima loomasõber Durrellit ja leidsime kirjanik Durrelli“. See algab Korfu saare kirjelduse ning autori ja tema venna tutvustusega. Sellest tekstist saab õpilane teada, et „Minu pere ja muud loomad“ ei ole väljamõeldis, vaid sündmused juhtusid autori ja tema perega päriselt. Edasi kirjeldab Kaldmaa ümbritsevat ja Durrellite maja otsingut. Lugemise järel tuleb jagada, milline mulje teksti põhjal Korfust jäi ja mida teoses „Minu pere ja muud loomad“ Larry kohta kirjutati. Üks ülesanne eeldab teose olemasolu: sisukorrast on vaja uurida, miks Kätlin Kaldmaa maasikaroosa maja asemel valget maja otsis. Ka siin tuleb rühmatööd teha: koguda infot Korfu saare geograafiliste andmete, vaatamisväärsuste, ajaloo ja kohaliku looduse kohta ning teha ettekanne. (Kruus 2012b: 168–170)

Peatüki viimane tekst on samuti reisikiri: katkendeid on võetud Liis Kängsepa teosest „Mina, vandersell. Lõuna-Ameerika päevik“. Esimeses katkendis arutletakse selle üle, kas seljakotiga rändamine on julgus või mitte. Teises katkendis kirjeldab autor hakkama saamist võõras linnas La Serenas. Pärast lugemist tuleb rääkida enda rännakutest, arutleda reisipisikuga nakatumise üle ning mõelda autori lausele „Reisides aeg nagu peatuks, see poleks justkui „päris““. Samuti on vaja võrrelda, milline on meeolu esimeses ja milline teises katkendis, ja otsida lisainfot La Serena kohta. (Kruus 2012b: 172–174) Töövihikus tuleb kirja panna kolm Liis Kängsepa arvamust selle kohta, kas seljakotiga rändamine on julgus või argus, ning seejärel igale väitele enda arvamus lisada – kas õpilane nõustub või mitte. (Kruus 2012a: 49)

Töövihikus on ka ülesandeid, mis ei ole seotud ühegi õpikutekstiga. Esimeses ülesandes on vaja õpilasel Eesti kaardile märkida endale olulised kohad, näiteks kodukoht ja paigad, kus on

käidud rändamas. Veel tuleb nimetatud kohti kirjeldada, teha ülevaade loodusest ja vaatamisväärsustest, rääkida neist paigust saadud elamustest. Teises ülesandes on katkendid järgmistest reisikirjadest: Mai Loogi „Minu Tai“, Tõnis Millingu „Jalgsi ümber maa“ ja Anton Hansen Tammsaare „Musta mere rannalt“. Iga katkendi põhjal tuleb otsustada, kas tegemist on populaarteadusliku või ilukirjandusliku teosega, ja oma otsust põhjendada. Kolmandas ülesandes on Hando Runneli artikkel „Reisikirjelduse äpardumine“, millest tuleb leida reisikirja tähendust kirjeldavad laused. Seejärel tuleb Runneli mõtteid kasutades kirjutada arutlus „Mis on reisikiri?“. Väljaspool seda peatükki saab õpilane lugeda Rein Raua miniatuuri „Roomlased“, kus minategelane justkui reisib ajas ja ärkab hommikul Colosseumi lähedal. Miniatuuri põhjal tuleb täita jututrepp, uurida lisamaterjali Colosseumi kohta ja seda klassikaaslastele tutvustada. (Kruus 2012a: 47–51, 30–31)

Ka väljaspool peatükki „Rohelised rännakud“ kohtab mõnda reisikirjanduse teksti. Minavormis teksti tutvustamiseks on esitatud lühike katkend teosest „Minu pere ja muud loomad“. Veel võib lugeda katkendit Walt Whitmani luuletusest „Laul maanteest“, kus kutsutakse rändama. Pärast lugemist tuleb õpilasel rääkida mõnest enda rännakust ja arutleda selle üle, mis inimestes rännukirge tekitab. Philip Pullmani teosest „Kuldne kompass“ on ära toodud katkend, milles rännatakse pikalt mööda merd. Katkendites „Väikesest printsist“ kirjutatakse nii lenduri kui ka väikese printsi rännakutest (Kruus 2012b: 23, 62, 111–116, 118–121)

9. klassi õpikus „Kahekõne 3“ ja selle juurde kuuluvas töövihikus reisikirjanduse tekste ega ülesandeid ei ole (Kruus 2013 ja Kruus, Kruus 2013).

3. Praktiline õppelement reisikirjandusest

3.1. Töölehtede koostamise meetodika

Ülesannete koostamisel lähtusin sellest, et nende abil saaks tegeleda mitmesuguste alusväärtuste, üld- ja valdkonnapädevuste ning läbivate teemadega. Ülesannete koostamiseks sain ideid kogumikest „Tervikteoste käsitlemine põhikoolis“ (Mägi, Pukk 2008, 2014, 2018) ja „Kirjandusõpetus põhikoolis“ (Mägi 2003–2005, Oidsalu 2007–2008). Teoseid, mida materjalides kasutada, otsisin Rahva Raamatu raamatupoe leheküljelt, samuti olid mõned teosed mulle juba enne töö kirjutamist tuttavad. Veel oli tervik- ja katkendtekstide valikul abiks reisikirjanduse teooria uurimine. Valisin võimalikult erinevad näited, mitmekülgselt lähenemist võimaldavad teosed, mida ei ole eelnevalt analüüsitud õppematerjalides käsitletud. Oli oluline leida nii proosat kui ka luulet, järgida põhimõtet, et autorite hulgas oleks nii eestlasi kui ka välismaalasi. Veel pidasin silmas, et tekstid pärineksid eri aegadest ja vahendaksid infot mitmesugustest riikidest ja kultuuridest.

Tabel 1. Töölehtedes kasutatavad allikad

Komplekti number	Allikas
1	Bryson, Bill 2018. Ülestähendusi väikeselt saarelt: ameeriklane Suurbritannias. Tallinn: Eesti Raamat.
2	Halman, Kristel 2017. Minu Tšehhi. Tartu: Petrone Print. Pauts, Katrin 2020. Minu Praha. Tartu: Petrone Print.
3	Kaldmaa, Kätlin 2023. Mu tiivad on mu juured. Tallinn: Hunt.
4	Kronberg, Janika 2017. Karl Asti ja Friedebert Tuglase reisirid. Tallinn: Go Group.
5	Lintrop, Aado 2022. Soome-ugri reisirid. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
6	Majumdar, Simon 2009. Minu maailma maitseid. Tallinn: Tänapäev.
7	Pruuli, Tiit. 2007. Maailmarändur: Eesti rännuluule antoloogia. Tallinn: Go Reisiraamat.
8	Rendón, Stephanie 2022. Teekond Méxicost Setomaale. Tallinn: Hea Lugu.

9	Rinehart, Rick; Amy Rinehart 2009. Ohte trotsides. Ameerika inimesed ekstreemolukorras. Tallinn: Eesti Raamat.
10	Rohtmets, Indrek 2021. Üks rott läks rändama. Tallinn: Varrak.
11	Satsi, Rene 2022. Laos: aeg antud elada, aeg antud süüa. Tallinn: Tänapäev.
12	Zetterberg, Seppo 2023. Reisimuljeid vanadest Baltimaadest. Tallinn: Varrak.
13	Tuglas, Friedebert 1961. Reisikirjad. Teekond Hispaania. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Töölehtede ülesanded on mõeldud III kooliastmele ja jaotatud komplektidesse. Töölehti võib kasutada nii komplektide kaupa kui ka valida üksikshaaval. Suur osa ülesannetest põhineb valitud katkenditel või luuletustel, mis on töölehtedele kirja pandud. Tervikuna tuleb õpilastel läbi lugeda „Minu Tšehhi” või „Minu Praha”; teose „Üks rott läks rändama” ülesannete täitmiseks on õpilastel vaja tutvuda selle ülesehitusega ning valida üks tekst, millega edasi töötada. Lisaks vastuste otsimisele katkenditest on vaja teemad siduda varem õpituga ja enda kogemustega. Koostatud ülesannete abil saab arendada kõiki üldpädevusi: kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, enesemääratluspädevust, õpipädevust, suhtluspädevust, matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalast pädevust, ettevõtlikkuspädevust ja digipädevust. (PRÕK 2023)

Veel aitavad ülesanded kujundada mitmeid keele ja kirjanduse valdkonnapädevusi, kus õpilane (PRÕK lisa 1 2023):

- 1) saavutab keeleteadlikkuse, arvestab kultuuris välja kujunenud keelekasutus- ja suhtlus- tavasid, teadvustab keeleoskust õpioskuste alusena ning identiteedi osana;
- 2) loeb, esitab ning kirjutab eri tüüpi ja liiki tekste, analüüsib tekstide keelekasutust, ülesehitust ja vormistust, väljendab end selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka kirjalikult;
- 3) leiab, hindab kriitiliselt ning kasutab eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, austab intellektuaalomandit;
- 4) mõistab ilukirjandusteose kunstilisi väärtusi, analüüsib ja tõlgendab eri tüüpi ning eri žanris tekstide ülesehitust, väljendust ja sisu;
- 5) omandab lugemisharjumuse, väärtustab lugemist, kujundab loetu põhjal oma esteetilisi hoiakuid ja eetilisi tõekspidamisi,
- 6) rikastab oma mõtte- ja tundemaailma, täiendab enda keele- ja kultuuriteadmisi.

Põhikooli riiklik õppekava näeb ette, et õppeteemade valimisel tuleb arvestada ka võimalusi käsitleda õppekava läbivaid teemasid. Koostatud ülesannete kaudu saab käsitleda neist kõiki: elukestev õpe ja karjääri kujundamine, keskkond ja jätkusuutlik areng, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet, teabekeskond ja meediakasutus, tehnoloogia ja innovatsioon, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus. (PRÕK 2023)

Ülesannete koostamisel on kasutatud erinevaid didaktilisi tegevusi ja meetodilisi võtteid, mis hõlmavad Benjamin Bloomi loodud kognitiivse taksonoomia astmeid teadmistest hindamiseni (vt Krull, 2000: 52–55).

Tabel 2. Teadmisi, oskusi ja hoiakuid arendavad tegevused ülesannetes Bloomi taksonoomia järgi

Teadmine	sõnade päritolu ja tähenduse selgitamine
Mõistmine	teksti põhisõnumi ja oma arvamuse sõnastamine
Rakendamine	postkaardile aadressi kirjutamine; teksti tänapäeva kirjakeelde kirjutamine; paber- ja veebikaardilt paikade leidmine; üksi, paaris ja rühmas töötamine; allikate otsimine ja sobiva info leidmine
Analüüs	fakti-, analüüsi- ja tõlgendusküsimustele vastamine; alustekstist vajaliku info leidmine ja kasutamine; meeleolu kirjeldavate näidete leidmine; allikate võrdlemine ja tabelite täitmine
Süntees	teksti ümberkirjutamine teises žanris; loovülesanded (jutustamine, kirjeldamine, arutlemine, joonistamine); skeemide ja jooniste koostamine, teksti illustreerimine; ettekande koostamine ja pidamine; nimekirja või loetelu koostamine
Hindamine	väite tõestuseks teksti tsiteerimine

Ülesanded aitavad saavutada põhikooli riikliku õppekava kirjanduse ainekava õpitulemusi, mille kohaselt III kooliastme õpilane:

- 1) loeb eri liiki ja žanris kirjandusteoseid, sealhulgas tüvitekste, või nende katkendeid nii eesti kui ka maailmakirjandusest;
- 2) loeb lodusalt ja mõtestatult, kasutab iseseisvalt lugemise eesmärgist ja teksti liigist lähtuvaid lugemisviise ja -mudeleid, hindab oma lugemisoskust ja juhhib oma lugemisprotsessi;

- 3) hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, arvestab teabe kasutamise ja avaldamise head tava ning õiguslikke sätteid;
- 4) tunneb eesti kultuuri erijooni ning vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust;
- 5) toob esile luuletuse temaatilisi ja lüüriilisi erijooni, märkab keele- ja vormikasutuse iseärasusi;
- 6) nimetab teose teema, arutleb teksti põhisündmuste, kesksete probleemide, põhjuse ja tagajärje seoste üle, sõnastab teose peamõtte;
- 7) teeb kokkuvõtte teose süžee, /---/ iseloomustab ja võrdleb tegelasi, analüüsib tegelastevahelisi suhteid ja nende väärtushoiakuid;
- 8) analüüsib kirjandusteose vormivõtteid ja kompositsiooni, seostab neid teose sisuga;
- 9) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite ning loetu tausta kohta;
- 10) kirjeldab kirjandusteosele omast keelekasutusviisi, /---/ tõlgendab kujundite tähendust ja rolli tekstis ning kasutab neid tekstiloomes;
- 11) kirjutab erinevaid omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid, jutustavaid ja arutlevaid tekste;
- 12) hindab suulises ja kirjalikus väljenduses korrektset keelt ning järgib nii käsikirjaliste kui ka digitaalsete tekstide vormistusnõudeid;
- 13) osaleb arutelus, väljendab selgelt ja sobival viisil oma põhjendatud seisukohti, annab ja kuulab tagasisidet, võtab arvesse teiste seisukohti, teeb koostööd;
- 14) koostab ja esitab loetud teose, mõne kultuurinähtuse või oma kultuurikogemuse põhjal ettekande, kasutab selleks esitlustarkvara.

Ülesanded on lõimitud mitme õppeainega. Reisikirjandus on tugevalt seotud geograafiaga: saadakse teadmisi eri riikide, paikade ja rahvuste kohta. Ootuspärane on ka lõiming ajaloo, kuna mitu teksti on pärit kas selle sajandi algusest, eelmisest sajandist või on neis kirjeldatud veelgi varasemat aega, mil elu erines praegusest märgatavalt. Toiduteemalised ülesanded võimaldavad kirjandust siduda kodundusega, loomingulised ülesanded kunstiga, loodust käsitlevad ülesanded bioloogiaga.

Töölehed on valdavalt mõeldud tunnitööks: individuaalseks täitmiseks, aga ka paaris- või rühmatööna vastuste jagamiseks ja nende üle arutlemiseks. Kas ja mida koduseks ülesandeks jätta, on õpetaja otsustada. Veel leidub ülesandeid, mida võib soovi korral hinnata, näiteks kirjutamisülesanded, ettekande koostamine ja pidamine.

3.2. Kommentaare töölehtedele

1. komplekti alustekstiks on katkend Bill Brysoni teosest „Ülestähendusi väikeselt saarelt: ameeriklane Suurbritannias“ (2018), milles reisivat nii filmi vaadates kui ka päriselt. Ülesannete hulgas on mõned faktiküsimused, samuti tuleb võrrelda filmis nähtud Niagara juga ja autori kogemust sellega ning pakkuda, miks sellised erinevused tekkida võisid. Õpilane saab jagada enda sarnast kogemust ja panna kirja kohad, mida Eestit tutvustavas filmis kasutaks. Rühmatöona tuleb teha Eestit tutvustav lühifilm: paikade nimekiri võiks olla aluseks, otsustamaks, mida filmis näidata. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Ülesannete abil saab arendada mitut pädevust: kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, samuti õpi-, suhtlus-, ettevõtlikkus- ja digipädevust. Tegeleda saab mitme läbiva teemaga, nagu keskkond ja jätkusuutlik areng, teabekeskond ja meediakasutus, tehnoloogia ja innovatsioon. Nii selle kui ka kõikide teiste komplektide ülesanded aitavad saavutada mitut õpitulemust: õpilane loeb eri liiki ja žanris kirjandusteoseid või nende katkendeid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, loeb ladusalt ja mõtestatult, hindab suulises ja kirjalikus väljenduses korrektset keelt ning järgib nii käsikirjaliste kui ka digitaalsete tekstide vormistusnõudeid, osaleb arutelus, väljendab selgelt ja sobival viisil oma põhjendatud seisukohti, annab ja kuulab tagasisidet, võtab arvesse teiste seisukohti, teeb koostööd. Lisaks saab 1. komplektiga õpetada, kuidas teavet otsida, kriitiliselt hinnata ning kasutada.

2. komplekti ülesannete täitmiseks on vaja õpilaste vahel ära jagada kodulugemise raamatud: kas Kristel Halmani „Minu Tšehhi“ (2017) ja Katrin Pautsi „Minu Praha“ (2020). Lugemise ajal peavad õpilased kahepoolsel töölehel ära täitma enda teose kohta käiva osa. Töölehel on kuus teemat: autor ja kirjutamine, elu Tšehhist, arvamusi Tšehhist/Prahast, Tšehhiga kohane mine, sarnasused Eesti ja eestlastega, erinevused Eesti ja eestlastega. Täidetud lehtedega jätkub töö klassis. Kõigepealt jaotatakse õpilased paaridesse nii, et paarilised oleksid lugenud erinevaid teoseid. Seejärel jagavad paarilised teineteisega oma mõtteid ja vastuseid. Pärast paaristööd arutlevad õpilased ja õpetaja teemade üle koos. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Ülesannetega saab arendada kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, õpi- ja suhtluspädevust. Läbivatest teemadest saab käsitleda kultuurilist identiteeti, väärtuseid ja kõlblust. Kuna õpilastel tuleb läbi lugeda tervikteos ja seda tehes töölehte täita, saab harjutada mitmesuguseid lugemisviise ja -mudeleid, hinnata oma lugemisostust ja juhtida lugemisprotsessi. Õpitulemustest aitavad ülesanded saavutada veel seda, et õpilane tunneb eesti kultuuri erijooni ja vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma- kui ka maailma- kultuuri ja selle mitmekesisust.

3. komplekti ülesannete täitmiseks tuleb läbi lugeda luuletus Kätlin Kaldmaa teosest „Mu tiivad on mu juured“ (2023), milles on autor kirjutanud oma reisist Filipiinidele, mangode üleküllusest ja sellest, mida sealne rahvas eestlaste juures arusaamatuks peab. Õpilastel tuleb filipiinlastele kirjutada selgitus, kuidas Eestis elatakse, ning vastata küsimusele: „Kuidas elatakse ilma mangota?“. Kuna autor kirjeldab, kuidas paljud mangod maha kukuvad ja keegi neid üles ei korja, sest neid on nii palju, saavad õpilased arutleda, mida Eestis ei jõuta ära tarbida ja kuidas olukorda paremaks muuta. Samuti tuleb neil mõelda, mida on Eestis, milleta elu ette ei kujutaks, aga igal pool maailmas ei ole – nii nagu filipiinlased ei mõistnud, kuidas saab elada mangopuudeta. Veel on vaja mõelda, mida Eestis ei ole, aga tahaks, et oleks.

Ülesanded aitavad arendada kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, enesemääratluspädevust, suhtluspädevust. Käsitleda saab järgmisi läbivaid teemasid: keskkond ja jätkusuutlik areng, kultuuriline identiteet, väärtused ja kõlblus. Ka need ülesanded võimaldavad mõelda eesti kultuuri erijoonte ja vahendada oma kultuurikogemust. Samuti õpib õpilane väärtustama nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust ning arendab omaloominguliste tööde kirjutamise oskust.

4. komplekti ülesannete alus on katkend teosest „Karl Asti ja Friedebert Tuglase reisid“ (2017), Karl Asti postkaart Friedebert ja Elo Tuglasele. Kuna kirjas ei ole, et tegemist on postkaardiga, võib õpilastega sellest rääkida. Õpilastel tuleb tekstist leida, kes kellele kirjutab ja kust postkaart on saadetud, samuti kasutada interneti abi, et teada saada, kus see paik asub. Ka keeleteemadega saab tegeleda: Karl Asti sõnum on vaja tänapäeva kirjakeeles ümber kirjutada. Samuti on võimalik jagada oma kogemust postkaardi saamise ja/või saatmisega ning teha loomingulist ülesannet: kujundada postkaardi esikülge ja kirjutada taha sõnum ja aadress.

Arendada on võimalik sotsiaalset ja kodanikupädevust, õpi- ja suhtluspädevust. Läbivatest teemadest saab käsitleda järgmist: teabekeskond ja meediakasutus, tehnoloogia ja innovatsioon. Lisaks eelnevalt mainitule on ülesanded abiks õpitulemuse saavutamisele, mille kohaselt õpilane kirjeldab kirjandusteosele omast keelekasutusviisi.

5. komplekti ülesannete täitmiseks tuleb läbi lugeda katkend Aado Lintropi teosest „Soomeugri reisid“ (2022), kus autor kirjutab reisist Handimaale. Tekstist saab teada välitööde tegemise kohta, keskendutakse surmaga seotule. Kirja tuleb panna, kes ja miks Handimaale läksid. Padleti kaardile on vaja märkida seltskonna teekond. Eraldi tööleht on selleks, et kirja panna hantide matuste ja surnute mälestamise kohta saadud info. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Ülesannetega saab arendada kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, õpi-, suhtlus-, matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalast pädevust, digipädevust. Käsitleda

on võimalik järgmisi läbivaid teemasid: kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet, tehnoloogia ja innovatsioon. Ülesannete täitmine aitab saavutada seda, et õpilane tunneb eesti kultuuri erijooni ja vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust.

6. komplekti ülesanded on Simon Majumdari raamatust võetud katkendi „Minu maailma maitseid“ (2009) kohta. Selles on reisimine tihedalt seotud toiduga. Katkendist tuleb leida, missugusele reisile otsustas autor minna ja miks. Veel on vaja kirja panna, millistesse riikidesse plaanis autor minna, ja märkida need maailmakaardile. Järgmine ülesanne on riikide märkimine mõttekaardile: igapähele tuleb valida nimetatud riikidest viis ja nende toitude kohta infot otsida. Õpetajal tuleks jälgida, et ükski riik kõrvale ei jääks. Kuna autori reis sai alguse nimekirjast, mida ta enne 40. eluaastat teha soovib, saavad õpilased oma nimekirja koostada ja ära märkida, millised nende eesmärkidest on reisimisega seotud. Lisaks tuleb jagada oma toidukogemusi: kirjutada tabelisse, mis riikides millised toidud on jätanud head mälestused ja millised halvad mälestused. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Ülesanded on abiks sotsiaalse ja kodanikupädevuse, enesemääratluspädevuse, õpipädevuse, suhtluspädevuse, digipädevuse arendamisel. Läbivatest teemadest saab käsitleda järgmist: elukestev õpe ja karjääri kujundamine, kultuuriline identiteet, teabekeskond ja meediakasutus, tehnoloogia ja innovatsioon. Ka need ülesanded õpetavad tundma eesti kultuuri erijooni ning vahendama oma kultuurikogemust, väärtustama nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust. Info otsimise ülesandeid täites õpitakse infot leidma ja hindama ning õigesti kasutama.

7. komplekti ülesannete täitmiseks tuleb läbi lugeda kaks luuletust kogust „Maailmarändur. Eesti rännuluule antoloogia“ (2007): Vladimir Beekmani „Kopenhaageni õhtud“ ja Tõnu Trubetsky „Kopenhaagen“. Mõlemas luuletuses on vaja märkida meeleolu edasi andvad kohad ja nende põhjal meeleolu kirjeldada. Luuletused tuleb jutustavaks tekstiks ümber kirjutada, samuti panna kirja kummagi teksti peamine sõnum. Üles on vaja otsida Kopenhaagenit kirjeldavad kohad ja need Venni diagrammi paigutada. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Ülesannetega on võimalik arendada mitut pädevust: kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, õpi- ja suhtluspädevust. Ülesanded võimaldavad käsitleda järgmisi läbivaid teemasid: kultuuriline identiteet, väärtused ja kõlblus. Õpitulemuste hulgas on oluline, et õpilane toob esile luuletuse temaatilisi ja lüürilisi erijooni, märkab keele- ja vormikasutuse iseärasusi, sõnastab teose peamõtte, kirjeldab kirjandusteosele omast keelekasutusviisi, tunneb ära peamised kõne- ja lausekujundid. Luuletusi lugedes ja ülesandeid täites saab nende saavutamise suunas liikuda.

8. komplekti ülesannete alus on katkend Stephanie Rendóni teosest „Teekond Méxicost Setomaale” (2022). Teksti põhjal tuleb täita mehhiklasi ja eestlasi võrdlev tabel ning eestlaste kohta midagi ise juurde mõelda. Arutleda tuleb mitme teema üle: miks autor alguses eestlasi ebaviisakateks pidas ja mis tema arvamust muutis; miks autor ja tema töökaaslane teineteist ebatavaliseks pidasid; miks on välisriigis olles oluline teada selle kultuuri norme? Veel on vaja põhjendada, kas autori märkmetega eestlaste kohta ollakse nõus või mitte. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Ülesannetega saab arendada kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, enesemääratlus- ja suhtluspädevust. Käsitleda on võimalik järgmisi läbivaid teemasid: kultuuriline identiteet, väärtused ja kõlblus. Nagu mitme teise komplekti puhul, aitavad ka need ülesanded saavutada seda, et õpilane tunneb eesti kultuuri erijooni ja vahendab oma kultuuri-kogemust, väärtustab nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust.

9. komplekti ülesannete lahendamiseks on vaja läbi lugeda katkend Rick ja Amy Rineharti teosest „Ohte trotsides. Ameerika inimesed ekstreemolukorras“ (2009). Tegemist on kõige pikema katkendiga, autor kirjeldab, kuidas ta laviini alla jäi ja sealt pääses. Tekstist tuleb leida, kuhu ja miks autor läks, millised märgid viitasid laviiniohule ning milliseid vigu autor ja tema sõber tegid, miks oli autor väga enesekindel, kuidas autori tunded ja mõtted aja jooksul muutusid. Viimase punkti vastuste tõestuseks tuleb katkendist leida tsitaate. Samuti on õpilasel vaja kirja panna, mida autor kriitilisel hetkel kõige olulisemaks pidas. Eraldi lehel on tabel, kuhu saab kirjutada, mida peaks tegema laviini alla jäänud inimene ja mida see, kes ohvrit otsima hakkab. Infot saab katkendist ja tuleks teistest allikatest juurde otsida. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Arendada on võimalik kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, enesemääratlus-, õpi- ja suhtluspädevust, matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalast pädevust ning digipädevust. Läbivatest teemadest saab käsitleda teabekeskonda ja meediakasutust, tehnoloogiat ja innovatsiooni, tervist ja ohutust. Oluline on sobiva info leidmine, lisaks saab taotleda seda, et õpilane arutleb teksti põhisündmuste, kesksete probleemide, põhjuse ja tagajärje seoste üle, analüüsib tegelase väärtushoiakuid.

10. komplekti ülesannete täitmiseks tuleb õpilastel tutvuda Indrek Rohtmetsa teosega „Üks rott läks rändama“ (2021) ning teha sellest temaatiline ülevaade. Lood on mitmesugustest looma- ja taimeriigi esindajatest: igal õpilasel tuleb üks lugu välja valida ja selle peategelasest ettekanne teha. Infot peab hankima nii katkendist kui ka mujalt juurde otsima. Kas ettekanne koostatakse kodus või tunnis, on õpetaja otsustada.

Klassis tuleb koos teose üle arutleda, võttes aluseks järgmised küsimused: milline on teksti ülesehitus, millest kirjutatakse, kes on tegelased, miks on tegu reisiraamatuga, mille poolest sarnaneb teos entsüklopeediaga, mille poolest mitte? Pärast arutelu ja ettekandeid tõmbab igaüks enda katkendist maha need osad, mis ei ole teaduslikule tekstile omased, ja kirjutab katkendi ümber nii, et see meenutaks entsüklopeediateksti, kusjuures infot võib vajadusel mujalt allikatest juurde otsida.

Ülesanded on abiks kultuuri- ja väärtuspädevuse, õpi- ja suhtluspädevuse, matemaatika, loodusteaduste ja tehnoloogiaalase pädevuse, ettevõtlikkuspädevuse ja digipädevuse arendamisel. Käsitleda saab järgmisi läbivaid teemasid: keskkond ja jätkusuutlik areng, teabekeskond ja meediakasutus, tehnoloogia ja innovatsioon. Kuna on vaja ettekanne koostada, õpitakse esitlustarkvara kasutama, infot leidma ja kriitiliselt hindama, samuti seda, kuidas infot korrektselt kasutada.

11. komplekti ülesannete täitmine ei alga lugemisest: enne tuleb tabelisse kirja panna, mis on kultuurišokk, mis sellega seostub. Sellele järgneb katkendi lugemine, mis on võetud Rene Satsi teosest „Laos. Aeg antud elada, aeg antud süüa“ (2022). Lugemise ajal on vaja tabelisse kirjutada, kuidas mõistab kultuurišokki autor ja kuidas tema vestluskaaslane Greg. Pärast lugemist tuleb enda teadmiste ja arusaama ning katkendist loetu põhjal sõnastada, mis on kultuurišokk. Kõigepealt on vaja õpilastel vastata, kas nad on kultuurišokki kogunud või mitte. Jaatavale vastusele järgnevad seesugused küsimused: kus ja miks seda kogesid, milles see väljendus, kuidas kultuurišokist üle said? Eitava vastuse korral tuleb aga mõelda, mis võib selle põhjus olla. Võimalik, et õpilased vastavad kohe „ei tea“, sellisel juhul saab neid suunata: kas õpilane pole väljaspool Eestit erilistes paikades käinud või pole ta uutele kogemustele avatud või on ta käinud ainult turistiirkondades vms. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Ülesannetega saab arendada kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, enesemääratlus- ja suhtluspädevust. Käsitleda on võimalik kodanikualgatust ja ettevõtlikkust, kultuurilist identiteeti, tervist ja ohutust, väärtuseid ja kõlblust. Ülesanded on abiks muu hulgas järgmiste õpitulemuste saavutamisel: õpilane tunneb eesti kultuuri erijooni ja vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust.

12. komplekti tekst on üsna pikk, see on Seppo Zetterbergi teosest „Reisimuljeid vanadest Baltimaadest“ (2023) ja kirjeldab Elizabeth Rigby teekonda Peterburist Tallinna 1838. aastal. Teksti põhjal tuleb määratleda sündmuste toimumise aeg, tuginedes olustikulistele detailidele, mille järgi saaks teada ligikaudse tegevusaja, juhul kui aastaarvu kirjas ei ole. Samuti tuleb kirja panna, millega Rigby reisis, ja nimetada kolm probleemi, mis reisil ette tuli. Veel on vaja

kirjutada reisist Elizabeth Rigby vaatepunktist. Selle jaoks on erikujundusega paber, mida võib soovi korral kasutada. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Ülesanded võimaldavad arendada kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodaniku-pädevust, õpi- ja suhtluspädevust. Võimalik on tegeleda mitme läbiva teemaga: kultuuriline identiteet, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus. Ülesanded aitavad saavutada õpitulemusi, mille kohaselt õpilane arutleb teksti põhisündmuste ja kesksete probleemide üle, kirjutab erinevaid omaloomingulisi töid.

13. komplekti ülesannete alus on katkend Friedebert Tuglase teosest „Teekond Hispaania“ (1918), milles kirjutatakse Madridi karnevalist. Õpilasel tuleb leida selgitus sellele, kuidas Tuglas karnevali toimumisest teada sai ja millest sai Tuglase sõnul karneval tõenäoliselt nime ja mida see tähendab. Sellele lisaks on vaja internetist uurida, milliseid nimesaamise seletusi karnevali kohta veel on. Samuti on vaja kirja panna, keda ja mida Tuglas karnevalil nägi, üks tegelane välja valida ja teda joonistada. Soovi korral saab teha näituse või lasta õpilastel arvata, keda teised joonistasid. Komplektiga on kaasas vastuste võti.

Ülesanded on abiks kultuuri- ja väärtuspädevuse, sotsiaalse ja kodanikupädevuse, õpi- ja suhtluspädevuse, aga ka digipädevuse arendamisel. Käsitleda saab järgmisi läbivaid teemasid: kultuuriline identiteet, teabekeskkond ja meediakasutus. Ülesandeid täites rikastab õpilane oma sõnavara ning otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite kohta, samuti otsib infot ja hindab seda.

Kokkuvõte

Magistritöö käsitles reisikirjandust ja selle õpetamisvõimalusi III kooliastmes. Eesmärk oli anda ülevaade reisikirjanduse žanrist, samuti reisikirjanduse tekstidest ja ülesannetest õppekomplektides „Labürint“ ja „Kahekõne“; luua teemakohaseid ülesandeid, mida saab kasutada III kooliastme kirjandustundides.

Kõige laiemalt kuuluvad reisikirjanduse alla kõik tekstid (nt esseed, päevikud, proosaluule), milles kõige olulisemal kohal on reisimine, reisimuljete ja -mõtete vahendamine. Siiski ollakse teadusuurimistes seisukohal, et reisikirjanduse žanri piire ei ole saa täpselt paika panna, sest eriarvamusi hübriidžanrite osas sedavõrd palju. Näiteks arvestatakse reisikirjanduse hulgast välja ilukirjandustekstid, milles kujutatakse reisimist. Samuti pole üheselt selge, kuidas määratleda reisimist.

Reisikirjandusel on mitmeid funktsioone, neist olulisim on saada infot võõraste maade, rahvaste, nende kultuuri ja eluolu kohta, nii et lugejal tekib tunne, nagu ta oleks ise koha peal käinud. Eriti tähtis oli see Nõukogude ajal, mil maailm ei olnud nii avatud nagu praegu. Veel on reisiraamatud abiks siis, kui on plaanis reisile minna – neist saab praktilist infot sihtpaiga kohta. Lugeses välisautorite teoseid Eesti kohta, on võimalik näha kodumaad teisest kultuurist pärit inimese vaatepunktist.

Kirjanduse õpetamist reguleerivad põhikooli riiklik õppekava ja selle lisa ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Kirjandusõpetus on tekstikeskne, mistõttu mitmekülgne tekstivalik on oluline: lugeda tuleb nii tervikteoseid kui ka katkendeid. Tähtis on arendada õpilaste lugemishuvi ja -oskust, kujundada väljendusoskust ning avardada kultuurikogemust. Reisikirjandust kui žanri põhikooli kirjanduse ainekavas ei ole, kuid mõistete hulgas on *reisikiri*, samuti on mainitud *reisi- ja elulooraamatut*. Niisiis on reisikirjanduse käsitlemine kirjandusõpetuses oluline: selle abil saab kujundada alusväärtusi ja üldpädevusi, tegeleda läbivate teemadega. Õpetamine peab olema lõiminguiline ja reisikirjandus seda võimaldab. Veel on ette nähtud, et võimalusel tuleb õpetada ka väljaspool kooliruumi. Õppekavas on selleks mitmesuguseid variante, nende hulgas reisiõpe, mida saab edukalt reisikirjandusega siduda.

Reisikirjanduse tekste ja ülesandeid on kõigis III kooliastmele mõeldud „Labürindi“ õpikutes ja töövihikutes ning 8. klassi õpikus „Kahekõne 2“. Kõige rohkem on neid 7. klassi õpikus „Labürint I“, kust võib leida reisikirjanduse peatüki „Seiklusi otsimas“, ja 8. klassi õpikus „Kahekõne 2“, milles on reisikirjandusele pühendatud peatükk „Rohelised rännakud“. Enim on keskendunud reisimisele ja loodusele, aga jagatud on ka kultuurikogemusi. Reisimine ei

tähenda alati kaugemale välismaale sõitmist, mitu teksti puudutavad ka Eestis reisimist. Leidub nii ilukirjanduslikke kujutelmi kui ka päriselt aset leidnud sündmuste kirjeldusi, autorite hulgas on nii eesti kui ka välisautoreid. Selliseid tekste, kus välismaalane jagab oma kogemust Eesti ja eestlastega seoses, ei ole.

Et reisikirjanduse õpetamist mitmekesistada, koostas in töölehtede komplektid. Valmis 13 komplekti ülesandeid, mille hulgast saab õpetaja valida sobivad komplektid või neist mõned ülesanded. Suurem osa ülesannetest põhineb tekstikatkenditel, aga on ka tervikteose lugemist nõudvaid ülesandeid. Töölehtede koostamiseks valisin võimalikult mitmekülgset lähenemist võimaldavad tekstid nii luule kui ka proosa vallast, mida ei ole töös analüüsitud õpikutes ega töövihikutes käsitletud. Pidasin silmas, et riikide, sealsete rahvaste ja kultuuride amplituuda oleks lai. Autorite hulgas on nii eestlasi kui ka välismaalasi, sealhulgas on esindatud ka välismaalase kogemus Eestimaa ja eestlaste kohta. Vanim tekst on pärit aastast 1918, värskeim aastast 2023; üks tekst on küll hiljuti kirjutatud, kuid selles kirjeldatakse reisimist 18. ja 19. sajandil.

Ülesannete puhul on tähtis ka lõiming teiste ainetega. Enim võib reisikirjandust seostada geograafiaga, kuna liigutakse paigast paika, aga ka loodusega, sest reisikirjades on sageli juttu võõraste maade floorast ja faunast. Kuna mõned valitud tekstidest on pärit eri aegadest, võib luua ka lõiminguid ajaloo ja ühiskonnaõpetusega. Veel on mitu ülesannet seotud kodunduse ja kunstiga.

Koostatud ülesanded võimaldavad käsitleda järgmisi läbivaid teemasid: elukestev õpe ja karjääri kujundamine, keskkond ja jätkusuutlik areng, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet, teabekeskond ja meediakasutus, tehnoloogia ja innovatsioon, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus. Samuti saab reisikirjanduse tekstide ja ülesannete toel kujundada kõiki üldpädevusi: kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust, enesemääratluspädevust, õpipädevust, suhtluspädevust, matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalast pädevust, ettevõtlikkuspädevust, digipädevust.

Kindlasti on võimalik teemat edasi uurida, sest reisikirjandus on populaarne žanr ja seda avaldatakse aina rohkem. Ülesannetes kasutatud reisikirjanduse tekstid on vaid murdosa nendest raamatutest, mistõttu teisi allikaid (sh veebitekste ja -keskkondi) kasutades saab koostada sootuks teistsuguseid ülesandeid. Kõige olulisem on siinse töö tarbeks koostatud töölehed praktikas läbi proovida, olemasolevaid ülesandeid õpilaste tagasiside põhjal kohandada ja muuta. Keerukam uurimisteema on juba see, kui mõõta reisikirjandusega seotud õpitulemuste saavutamise efektiivsust, mida huvi korral võib teha näiteks klassiruumis õppijate ja reisiõppel osalejate võrdluses.

Allikad

- Aruvee, Merilin 2012.** Kirjanduse töövihik 7. klassile. Labürint, I. Tallinn: Avita.
- Aruvee, Merilin 2012.** Kirjanduse töövihik 8. klassile. Labürint, II. Tallinn: Avita.
- Aruvee, Merilin 2013.** Kirjanduse töövihik 9. klassile. Labürint III. Tallinn: Avita.
- Basumatary, Barna Bijay 2018.** Importance of travel writing in literature. – *International Journal of Advance Research, Ideas and Innovations in Technology* 4 (5), 760–763.
- Blaer, Madelene, Warwick Frost, Jennifer Laing 2020.** The future of travel writing: Interactivity, personal branding and power. – *Tourism Management* 77, 1–10.
- Blanton, Casey 2002.** Travel Writing. The Self and the World. New York: Routledge.
- Bryson, Bill 2018.** Ülestähendusi väikeselt saarelt: ameeriklane Suurbritannias. Tallinn: Eesti Raamat.
- Dabhi, Shruti & Shastri, K.K 2016.** An Introduction to travel writing. *KCG-Portal of Journals*, 16, 1–3.
- Eesti Entsüklopeedia 2012.** Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on; http://entsyklopeedia.ee/artikkel/ma-ilm_ja_m%C3%B5nda_mis_seal_sees_leida_on2. Vaadatud 21.03.2024.
- Eesti Ilukirjanduse Andmebaas 2024.** Jaan Kross „Muld ja marmor“; <http://ilukirjandus.ee/muld-ja-marmor/>. Vaadatud 20.03.2024.
- Eesti reisikirju 1940–1995: näituse kataloog 1995.** Koost. Anne Klaassen. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu.
- Go Travel 2013.** Voldemar Panso reis Leningradist Odessasse. – *Go Reisiajakiri*, 43; <https://reisikirjad.gotravel.ee/ajakiri/voldemar-panso-reis-leningradist-odessasse/>. Vaadatud 18.02.2024.
- Gurevič, Aron 1992.** Keskaja inimese maailmapilt. Tallinn: Kunst.
- Halman, Kristel 2017.** Minu Tšehhi. Tartu: Petrone Print.
- Harno 2018.** Põhikooli lõpueksam. Eesti keel; bit.ly/3UQZ6re. Vaadatud 04.10.2023.
- Harno 2023.** Põhikooli lõpueksam. Eesti keel; bit.ly/3Vc8Nld. Vaadatud 04.10.2023.
- Hinrikus, Rutt 2024.** Andres Saal (1861–1931); https://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id=37&table=Persons. Vaadatud 21.03.2024.
- Kaldmaa, Kätlin 2023.** Mu tiivad on mu juured. Tallinn: Hunt.

- Kiho, Toomas 2010.** Reisile raamatuga. – *Sirp*, 23.04; <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/reisile-raamatuga/>. Vaadatud 08.07.2023.
- Kiho, Toomas 2011.** Rohelised raamatud. – *Sirp*, 13.05; <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/rohelised-raamatud/>. Vaadatud 09.07.2023.
- Kivipõld, Karin 2016.** Reisiõpe arendab oskusi, mida koolitunnist ei saa. – *Õpetajate Leht*, 11.11; <https://opleht.ee/2016/11/reisiope-arendab-oskusi-mida-koolitunnist-ei-saa/>. Vaadatud 12.11.2023.
- Kivisilla, Veronika, Priit Ratassepp, Jürgen Rooste 2011.** Kirjanduse õpik 7. klassile. Labürint, I. Tallinn: Avita.
- Kivisilla, Veronika, Priit Ratassepp, Jürgen Rooste 2012.** Kirjanduse õpik 8. klassile. Labürint, II. Tallinn: Avita.
- Kronberg, Janika 2017.** Karl Asti ja Friedebert Tuglase reisid. Tallinn: Go Group.
- Krull, Edgar 2000.** Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krusten, Reet 1991.** Vladimir Beekman. *Eesti kirjanduse ajalugu viies köites*. V köide, 2. raamat. Kirjandus Eestis 1950.–1980. aastail. Toim M. Kalda. Tallinn: Eesti Raamat, lk 179–188.
- Kruus, Kairi, Priit Kruus 2013.** Kahekõne 3. 9. klassi kirjanduse töövihik. Tallinn: Koolibri.
- Kruus, Priit 2011a.** Kahekõne 1. 7. klassi kirjanduse töövihik. Tallinn: Koolibri.
- Kruus, Priit 2011b.** Kahekõne 1. 7. klassi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.
- Kruus, Priit 2012a.** Kahekõne 2. 8. klassi kirjanduse töövihik. Tallinn: Koolibri.
- Kruus, Priit 2012b.** Kahekõne 2. 8. klassi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.
- Kruus, Priit 2013.** Kahekõne 3. 9. klassi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.
- Kõvamees, Anneli 2010.** Fragmente reisimisest, reisikirjandusest ja eesti reisikirjast; <https://vildereisid.files.wordpress.com/2010/10/eesti-reisikirjanduse-ajaloost.pdf>. Vaadatud 02.07.2023.
- Kõvamees, Anneli 2011.** Itaalia konstrueerimine nõukogude reisikirjas. – *Methis. Studia humaniora Estonica*, 5, 149–159; https://www.researchgate.net/publication/271284543_Itaalia_konstrueerimine_noukogude_reisikirjas_The_Construction_of_Italy_in_Soviet_Travelogues. Vaadatud 15.10.2023.
- Kõvamees, Anneli 2013.** Nullindate reisikirjad: minu-vaated maailmale. – *Methis. Studia humaniora Estonica*, 11, 84–96.
- Kõvamees, Anneli 2016.** Johannes Barbaruse Venemaa. Ühe reisikirja juhtum. – *Keel ja Kirjandus*, 6, 447–459.
- Laan, Mari 2019.** Hispaania kuvand Eesti reisikirjades. Teekond Tuglaseni ja Tuglasest tänapäeva. – *Keel ja Kirjandus*, 8–9, 728–745.

- Lintrop, Aado 2022.** Soome-ugri reisid. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
- Lisle, Debbie 2006.** The Global Politics of Contemporary Travel Writing. Cambridge University Press: Cambridge.
- Majumdar, Simon 2009.** Minu maailma maitsed. Tallinn: Tänapäev.
- Mägi, Krista 2003.** Kirjandusõpetus põhikoolis. I. Tallinn: Avita.
- Mägi, Krista 2004.** Kirjandusõpetus põhikoolis. II. Tallinn: Avita.
- Mägi, Krista 2005.** Kirjandusõpetus põhikoolis. III. Tallinn: Avita.
- Mägi, Krista 2008.** Tervikteoste käsitlemine põhikoolis. Tallinn: Eesti Emakeeleõpetajate Selts.
- Mägi, Krista 2018.** Tervikteoste käsitlemine põhikoolis. Tallinn: Eesti Emakeeleõpetajate Selts.
- Neithal, Reet 1999.** Mis on mis kirjanduses. Tallinn: Koolibri
- Oidsalu, Anneli 2007.** Kirjandusõpetus põhikoolis. IV. Tallinn: Avita.
- Oidsalu, Anneli 2008.** Kirjandusõpetus põhikoolis. V. Tallinn: Avita.
- Org, Andrus 2023.** Reisiõpe; <https://sisu.ut.ee/opistsenaariumid/reisope>. Vaadatud 15.07.2023.
- Org, Andrus, Olga Schihalejev, Marvi Remmik 2020.** Travel-based learning in shaping comprehensive world-view and natural learning behaviour. INTED2020 Proceedings, 1: 14th International Technology, Education and Development Conference Dates: 2–4 March, 2020: Valencia, Spain. *INTED2020 Proceedings*, 5671–5679.
- Pauts, Katrin 2020.** Minu Praha. Tartu: Petrone Print.
- Petrone Print 2023.** Reisikirjad; <https://petroneprint.ee/raamatu-rubriik/reisikirjad/>. Vaadatud 01.08.2023.
- Petrone, Epp 2010.** „Minu“ sarja fenomen; <https://vildereisid.files.wordpress.com/2010/10/minu-sarja-fenomen.pdf>. Vaadatud 23.07.2023.
- Pruuli, Tiit 2007.** Maailmarändur. Eesti rännuluule antoloogia. Tallinn: Go Reisiraamat.
- PRÕK 2023.** Põhikooli riiklik õppekava. *Riigi Teataja*; <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv>. Vaadatud 22.03.2024.
- PRÕK 2023, lisa 1.** Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 1: ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vastu võetud 23.02.2023. *Riigi Teataja*; https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/1080/3202/3005/18m_pohi_lisa1.pdf#. Vaadatud 22.03.2024.
- Puhvel, Heino 1981.** Friedebert Tuglas. *Eesti kirjanduse ajalugu viies köites*. IV köide, 1. raamat, Aastad 1917–1929. Toim E. Sõgel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 140–154.
- Puhvel, Heino 1991.** Lilli Promet. *Eesti kirjanduse ajalugu viies köites*. V köide, 2. raamat. Kirjandus Eestis 1950.–1980. aastail. Toim M. Kalda. Tallinn: Eesti Raamat, lk 301–314.

- Pukk, Pille-Riin 2014.** Tervikteoste käsitlemine põhikoolis. Tallinn: Eesti Emakeeleõpetajate Selts.
- Rahva Raamat 2023.** Avasta Eestimaad; <https://rahvaraamat.ee/specialList/view/avasta-eestimaad/et?id=385&page=1&per-page=20>. Vaadatud 27.10.2023.
- Ratassepp, Priit, Kirsi Rannaste, Karl Martin Sinijärv 2013.** Kirjanduse õpik 9. klassile. Labürint III. Tallinn: Avita.
- Reinart, Heili 2018.** Friedebert Tuglas sai Hispaanias härgadega kohtudes ehmatus osaliseks. – *Postimees*, 30.06; <https://reis.postimees.ee/4487957/friedebert-tuglas-sai-hispaanias-hargadega-kohtudes-ehmatuse-osaliseks>. Vaadatud 20.02.2024.
- Rendón, Stephanie 2022.** Teekond Méxicost Setomaale. Tallinn: Hea Lugu.
- Rinehart, Rick; Amy Rinehart 2009.** Ohte trotsides. Ameerika inimesed ekstreemolukorras. Tallinn: Eesti Raamat.
- Rohtmets, Indrek 2021.** Üks rott läks rändama. Tallinn: Varrak.
- Rubiés, Joan-Pau, Francis Bacon 2000.** Travel Writing as a Genre: Facts, Fictions and the Invention of a Scientific Discourse in Early Modern Europe. – *International Journal of Travel and Travel Writing*, 5 (33), 5–33.
- Satsi, Rene 2022.** Laos: aeg antud elada, aeg antud süüa. Tallinn: Tänapäev.
- Sherman, William H. 2002.** Stirrings and searchings (1500–1720). The Cambridge Companion to Travel Writing, 17–36. Cambridge University Press: Cambridge.
- Siirak, Erna 1981.** Johannes Semper. *Eesti kirjanduse ajalugu viies köites*. IV köide. 1. raamat, Aastad 1917–1929. Toim E. Sõgel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 161–176.
- Säärits, Ello 1984.** Karl August Hindrey. *Eesti kirjanduse ajalugu viies köites*. IV köide, 2. raamat. Aastad 1930–1940. Toim E. Sõgel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 216–227.
- Zetterberg, Seppo 2023.** Reisimuljeid vanadest Baltimaadest. Tallinn: Varrak.
- Talvet, Jüri 2001.** Maailmakirjandus I. Antiikajast valgustuseni: keskkooliõpik. Tallinn: Koolibri.
- Tartu linnaraamatukogu 2022.** Go Traveli reisiraamatu preemia; <https://www.luts.ee/kirjandusveeb/index.php/kirjandusuhinnad/eesti-taenased-kirjanduspreemiad/163-go-traveli-reisiraamatu-preemia>. Vaadatud 21.03.2024.
- Thompson, Carl 2011.** Travel Writing. New York: Routledge.
- Tonts, Ülo 1987a.** Debora Vaarandi. *Eesti kirjanduse ajalugu viies köites*. V köide, 1. raamat. Eesti nõukogude kirjandus. Toim E. Sõgel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 209–225.
- Tonts, Ülo 1987b.** Juhan Smuul. *Eesti kirjanduse ajalugu viies köites*. V köide, 1. raamat. Eesti nõukogude kirjandus. Toim E. Sõgel. Tallinn: Eesti Raamat lk 173–206.
- Tuglas, Friedebert 1961.** Reisikirjad. Teekond Hispaania. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Tõnson, Margit, Hans H. Luik, Veiko Märka 2010. Lühim tee iseendani viib ringi ümber maailma. – *Eesti Ekspress*, 04.06; <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/69270683/luhim-tee-iseendani-viib-ringi-umber-maailma>. Vaadatud 15.07.2023.

Valdvee, Krista 2008. Uutmoodi elulookirjandus: mälestused reaajas. – *Sakala*, 16.08; <https://sakala.postimees.ee/2199151/uutmoodi-elulookirjandus-malestused-reaajas>. Vaadatud 16.07.2023.

Vessin, Urmas 2011. Ekskursioon õppekava osana. – *Eripedagoogika*, 37, 47–50.

Teaching travel literature in Estonian basic school stage III literature classes. Summary

This master's thesis focuses on teaching travel literature. The aim of the master's thesis is to describe travel literature, to give an overview of travel literature in basic school stage III textbooks and workbooks, to create tasks that can be used in literature classes.

This thesis is divided into three chapters. The first chapter introduces travel literature genre and gives an overview of history of travel book. The researchers have not agreed what travel literature is, so there is not an one clear definition, but different theories. Travel literature can include all texts which are about travel. According to some other theories, fiction is not travel literature or travel literature is not a genre. Also, it is not clear what is considered as travel.

Travel literature has many functions, the most important one to get information about foreign countries, people, their culture and life, so that the reader feels like he went to the place himself. Travel books also help to plan travel, get new information about the destination. Reading books from foreign authors about Estonia gives the knowledge of how others see Estonia.

The second chapter is about teaching travel literature and travel literature texts in Estonian basic school stage III literature textbooks and workbooks. Teaching travel literature is related to core values, general competencies, cross-curricular topics and integration. It is important to read different books and excerpts. Students' reading interest and skills, also expression skills must be developed. Studying must take place outside of classroom, too. There are many possibilities to do that, one of them travel studies.

The analysis showed that travel literature texts and tasks can be found in all basic school stage III textbooks and workbooks „Labürint“ and 8th grade textbook and workbook „Kahekõne 2“. The most travel literature texts are in 7th grade textbook „Labürint I“ and 8th grade textbook „Kahekõne 2“, where are chapters for travel literature. The texts mostly focus on travelling and nature, but also cultural experience. Travelling does not only mean going far to a foreign country, some texts are about travelling in Estonia. There are both fiction and texts about real life. There are no texts from foreign authors about Estonia and Estonians.

The third chapter describes how I created worksheets that can be used in literature classes and how I chose texts for them. There are also comments about every set of worksheets. They are divided into 13 sets, every set is based on an excerpt of a book or whole book(s). I chose texts that are different from each other, poetry and prose, which were not in the analysed textbooks and workbooks. These texts are about many different countries. The authors are Estonian and

foreigners, included a foreign author sharing her experience with Estonia and Estonians. The oldest text is from 1918, the newest from 2023, but one text describes travelling during 18th and 19th century. The worksheets are provided in annex. The tasks are integrated with geography, history and social studies, domestic science, art and biology.

The tasks help to deal with leading topics of the curriculum: lifelong learning and career planning, environment and sustainable development, civic initiative and enterprise, cultural identity, information environment and media use, technology and innovation, health and safety, values and morals. Also, all of the general competences can be developed: cultural and value competence, social and citizen competence, self-determination competence, learning competence, communicative competence, mathematics, natural sciences and technology competence, entrepreneurship competence, digital competence.

There are different possibilities of further research, because travel literature is a popular genre and is published more and more. The travel literature texts used to create the tasks are just a fraction of these books, so new worksheets can be created based on another texts. The most important is to test the worksheets of this master's thesis and make changes based on students' feedback. A more difficult research topic is to measure effectivity of learning outcomes related to travel literature. For example, students learning in classroom and students taking part in travel studies could be compared.

Lisa 1. Õppelement

Komplekt 1

Loe läbi katkend Bill Brysoni teosest „Ülestähendusi väikeselt saarelt: ameeriklane Suurbritannias“ (2018, lk 200–202) ja täida ülesanded selle järel.

Mu ind oli sedavõrd suur, et kiirustasin erinevate asjade, tselluloidlindid kaasa arvatud, muuseumist välja ja üle tänava asuva Pictureville'i kino juurde pool tundi enne seansi algust ning seisin enne ukse avamist viisteist minutit üksipäini tarretavas vihmas. Otsin pileti, valides endale koha saali keskel, sellise arvestusega, et oksendamiseks piisavalt ruumi jääks, ja võtsin istet. See oli suurepärase plüüsistmete ja suure kumera, sametkardinate taha varjatud ekraaniga kino. Mõned minutid tundus, et terve saal ongi üksnes minu päralt, kuid siis hakkasid teisedki saabuma ja kaks minutit enne seansi algust oli saal juba üsna täis.

Ruum muutus kellapealt pimedaks, kardinad avanesid umbes nelja ja poole meetri – ekraani laiusega võrreldes vaid murdosa – võrra ja tagasihoidlikul ekraanijupil hakati näitama sissejuhatavaid kaadreid, milles jutustaja rollis oli Lowell Thomas (1950ndate Ameerika versioon David Attenborough'ist, kes näeb välja nagu George Orwell), kes istus maailmarändudel kaasa toodud kolu täis vuhvelkabinetis ja valmistas meid ees ootavateks imedeks ette. /---/ Pärast lühikest, kuid võrdlemisi huvitavat ülevaadet kinokunsti ajaloost palus Thomas meil lõõgastuda ja nautida suurimat visuaalset vaatamängu, mida maailm on iial kogenud. Seejärel ta kadus ekraanilt, igast saalinurgast hakkas kostma valju orkestrimuusikat, eesriided läksid veel ja veel ja veel rohkem lahti, nende tagant ilmus nähtavale majesteetlik kaarjas ekraan, ja järsku olime värve täis maailmas, Long Islandil Ameerika mägedes, ja oh sa säde, kui lahe see kõik oli!

Ma sattusin justkui paradiisi. 3D-efekt oli palju parem, kui ma oleksin sedavõrd lihtsa ja vana projektsioonisüsteemi puhul oodanud. Ma tundsin end tõepoolest nagu Ameerika mägedel, kui üks võrreldamatu erinevus välja arvata: need olid 1951. aasta Ameerika mäed. Vagonett kerkis kõrgele retrostiilis Studebakereid ja De Sotosid täis parkimisplatside kohale ja vuhises hirmutava mürinaga mööda kotitavates pükstes ja värvilistes lohmakates särkides inimestest. See ei olnud film. See oli ajarännak.

/---/ Mulle ei tule ette, et oleksin kunagi varem kolme sedavõrd õnnelikku tundi veetnud. Me reisime läbi kogu maailma, sest “This is Cinerama” ei olnud film tavapärasest tähendusest, vaid ka reisikirjeldus, mis pidi ajastu imesid kõige paremas võtmes tutvustama. Me liuglesime gondlil läbi Veneetsia, kotitavates pükstes ja värvilistes lohmakates särkides inimesed kail seismas ja meid vaatamas; kuulasime Schönbrunni palee ees Viini poistekoori esinemist; vaatasime Edinburgh' lossi juures sõjaväeorkestri etteastet; nägime pikka juppi “Aidast”, mida esitati La Scala teatris (see oli igavavõitu); ja lõpetasime pika lennuga üle terve Ameerika. Me lauglesime üle Niagara joa – olin seal eelmisel suvel käinud, kuid praegune kogemus erines väga suurel määral minu nähtud turistide paksult täis jubedusest, kus domineerisid vaatetornid ja rahvusvahelised hotellid. Selle Niagara joa taustaks olid metsad ja madalad majad ja võrdlemisi nappi kasutatud parkimisplatsid. Me külastasime Florida Cypress Gardensi botaanikaaeda ja teemaparki, lendasime madalalt üle Kesk-Ameerika tuules õõtsuvate viljaväljade ja tegime läbi põneva maandumise Kansas Citys. Riivasime Kaljumägede tippe, langesime Suure kanjoni jalustrabavasse avarusse ja lendasime läbi Zioni rahvuspargi hirmuäratavate looklevate kuristike; lennuk vajus äkitselt kaldu, riivates napilt järske kaljupaljandeid, ja Lowell Thomas teatas, et sedalaadi kinemaatilist kangelastegu polnud keegi kunagi varem sooritada üritanud – ja seda kõike saatis “God Bless America” stereofooniline, aina võimsamaks paisuv ettekanne Mormon Tabernacle'i koori esituses. /---/ Mu silmadesse kerkisid uhkuse- ja rõõmupisarad ning ma pidin rakendama kogu tahtejõudu, et mitte istmele ronida ja hüüda: “Daamid ja härrad, see on minu riik!”

Ja siis sai kõik läbi ja me tatsasime Bradfordi uduvihmasesse hämarasse kõledusse, mis kujunes, võite mind uskuda, nähtu järel parajaks šokiks. Seisin J. B. Priestley pronksskulptruuri ees /---/ ja silmitsesin morni ja lootusetut linna enda ümber, mõeldes: jah, ma olen valmis koju minema.

Vasta eelneva tekstikatkendi põhjal järgmistele küsimustele.

Kust on autor pärit ja mis riiki ta läks?

.....

Nimeta paigad, kus autor seikles. Kuidas ta seda tegi?

.....
.....
.....
.....
.....

Miks ta soovis pärast filmi tagasi koju minna?

.....
.....
.....
.....

Milline oli filmis nähtud Niagara juga ja milline see Niagara juga, mida autor päriselt nägi? Mis võis olla erinevuse põhjus?

.....
.....
.....
.....
.....

Kas oled kogenud seda, et mõni külastatud paik erineb väga sellest, mida näiteks pildilt nägid? Kirjuta sellest.

.....
.....
.....
.....
.....

Kui teeksid Eestit tutvustava filmi, mis paigad sinna valiksid? Miks?

.....
.....
.....
.....

Tee rühmaga Eestit tutvustav lühifilm.

1. komplekti võti

Kust on autor pärit ja mis riiki ta läks?

Pärit on ta Ameerika Ühendriikidest, kuid siirdus Suurbritanniasse.

Nimeta paigad, kus autor seikles. Kuidas ta seda tegi?

Veneetsia, Schönbrunni palee esine, Edinburgh' loss, La Scala teater, lend üle Ameerika: Niagara juga, Florida Cypress Gardensi botaanikaaed ja teemapark, Kaljumäed, Suur kanjon, Zioni rahvuspark.

Vaatas kinos filmi, mis oli reisikirjeldus.

Miks ta tahtis pärast filmi tagasi koju minna?

Film oli ilus ja võimas, nähtu pani ta oma riigi üle uhkust tundma. Bradford, kus ta viibis, oli uduvihmane, hämar, kõle. See mõjus eriti pärast filmi karmilt.

Milline oli filmis nähtud Niagara juga ja milline see Niagara juga, mida autor päriselt nägi? Mis võis olla erinevuse põhjus?

Filmis nähtu taustaks olid metsad ja madalad majad, parklad ei olnud üle rahvastatud. Kui autor seal käis, oli koht turistide täis, oli palju vaatetorne ja hotelle.

Võimalikud põhjused: film tehti mitukümmend aastat enne seda, kui autor Niagara juga vaatamas käis. Tol ajal polnud sinna suuri hooneid ehitatud, võib-olla ei käinud seal veel nii palju inimesi. Autor ütleb, et filmi eesmärk on paiku kõige paremas võtmes tutvustada. Võimalik, et filmimise ajaks ei lubatud Niagara jõe lähedusse rahvast, et see näeks parem välja.

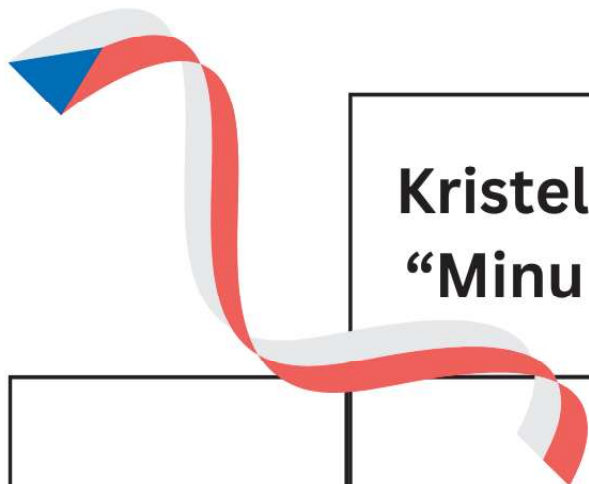
Komplekt 2

Töö teostega „Minu Tšehhi“ ja „Minu Praha“

Üks osa õpilastest loeb läbi Kristel Halmani „Minu Tšehhi“ (2017), teine osa Katrin Pautsi „Minu Praha“ (2020).

Lugemise ajal tuleb täita töölehte. Lehed võetakse tundi kaasa, õpilased jagatakse paaridesse nii, et üks on lugenud ühte ja teine teist teost.

Räägitakse loetust, täidetakse lehe tühjad kohad ära. Sellele järgneb kogu klassi arutelu teoste üle.

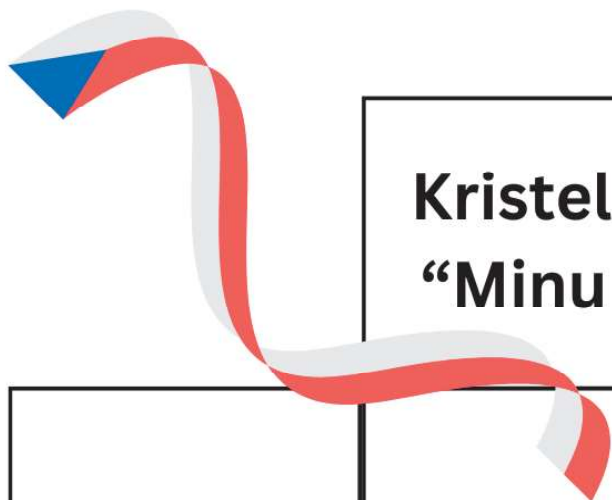
Kristel Halman
“Minu Tšehhi”

Katrin Pauts
“Minu Praha”

Autor ja
kirjutamine

Miks autor
Tšehhi läks?

Arvamus
Tšehhist/
Prahast

Kristel Halman
“Minu Tšehhi”

Katrin Pauts
“Minu Praha”

Tšehhiga
kohanemine

Sarnasused
Eesti ja
eestlastega

Erinevused
Eesti ja
eestlastega

2. komplekti võti

Autor ja kirjutamine

- „Minu Tšehhi“
  - Ei ole kirjanik.
- „Minu Praha“
  - On kirjanik, varem oli ajakirjanik.

Miks autor Tšehhi läks?

- „Minu Tšehhi“
  - Esimene kord (2001): ei saanud Hollandisse ülikooli, tegi suveks kiiruga plaane, vaja odavat kohta. Tuli meelde soovitus, et Praha on lahe ja odav.
  - Teine kord (2002): kolib Milaniga kokku (kohtus temaga esimesel korral)
- „Minu Praha“
  - Ei ela Prahast, käib pikkadel reisidel (nt Unesco kirjanduslinnade programmi raames kaks kuud – residentkirjanik, estofiilist semiootiku Vladimír Macura elu ja töö uurimine)

Arvamus Tšehhist/Prahast

- „Minu Tšehhi“
  - puhas ja tüüne reklaamplakatite poolest (neid pole aedadel), linnad nagu oleks ajas tagasi rännanud (bussijaamade põhjal), sovetlik
  - Praha vanalinn on majesteetlik, armastus esimesest silmapilgust
- „Minu Praha“
  - Praha on eksootiline, aga samas meenutab paljusid teisi kohti.
  - Mida kaugemale Prahast sõita, seda nostalgilisemad vaated (nagu ajas tagasi)
  - Majad Prahast väljast uhked ja seest väsinud
  - Praha pole enam odav linn

Tšehhiga kohanemine

- „Minu Tšehhi“
  - Tunne, et pole enam turist, peab kohanema hakkama
  - Vältib turistitänavaid
- „Minu Praha“
  - Viiendal korral ei pea ennast turistiks, ei lähe Kafka-hullusega kaasa
  - Prahast pole autoril koduigatsust
  - Püüab poes tšehhi keelega hakkama saada
  - Vältib turistirohkeid kohti

Sarnasused Eesti ja eestlastega

- „Minu Tšehhi“
  - Reserveeritud nagu eestlased, tuttavas seltskonnas lõbusad
  - Skeptilised, ettevaatlikud
  - Ateistlikud
  - Nõökiv huumor
- „Minu Praha“
  - Usuleigus
  - Võõraviha nagu Eestis – ei taha pagulasi (kardavad, et võtavad neilt hüvesid ära), suurt osa mustlastest peavad varasteks

- umbusaldavad ja kinnised, ajaga avanevad

Erinevused Eesti ja eestlastega

- „Minu Tšehhi“
  - Trepikojas (Tallinnas vähemalt) ei tervitata võõraid, Tšehhis tervitatakse ka mujal avalikes kohtades (nt ooteruumis)
  - Nime ees kõrgharidusega omandatud tiitel (nt Mgr. või Ing.)
  - Õpetaja on õpilastele proua või härra õpetaja, arst patsientidele proua või härra doktor
  - Tšehhis pole midagi imelikku, kui rannas kõigi ees riideid vahetada
  - Õlu väga oluline
  - Jõulu-aeg: küpsised, Mikuláš, elusa karpkala ostmine, vannis ujutamine ja praeks tegemine, kesköine missa, Jeesuke toob kingitusi
  - Kolmekuningapäeval käivad kolm kuningat uste taga maja õnnistamas
  - Palju kindlusi ja losse
  - Veinikultuur, veinipidustused
- „Minu Praha“
  - Prahalsed loevad igal pool
  - Eestlastest viisakamad ja formaalsemad, võõrastele tuleb kindlasti teie öelda
  - Tšehhid ei tekita lärmi ja nende koerad käituvad korralikult
  - Paljud Tšehhi mobiiliäpid mugavamad na loogilisemad kui Eesti omad
  - Pakiautomaate ei ole
  - Eeldatakse, et maksad viipemaksega
  - Tuleb ära õppida tšehhi keeles sõnad *terviseks, palun, tänan, õlu, head aega*, muidu oled mats
  - Õllerahvas
  - Poliitilised erimeelsused ei tekita viha, ikka ollakse koos
  - Kosmeetika jaoks eraldi poed, supermarketites ei müüda

Komplekt 3

Loe läbi luuletus Kätlin Kaldmaa teosest „Mu tiivad on mu juured“ (2023, lk 110-111) ja täida ülesanded selle järel.

EL NIDO: MANGOMANGOMANGO

Kanadasse ei tohi minna oma õuntega ja Filipiinidele ei tohi minna oma mangoga.

On mangohooaeg. Kas üldse saab ühel inimesel ühes elus rohkem vedada kui olla mangoajal mangomaal? Filipiini mango nimi on carabao ja kui seda olemas ei oleks, tuleks see välja mõelda, sest midagi nii head on raske üldse ette kujutada. Tee ääres potsatavad küpsed mangod lihtsalt puude otsast alla nagu õunad ja keegi ei korja neid kokku.

Milline raiskamine!

Ükskõik kus ma ka ei sööks, olgu see hommik, õhtu või lõuna, alati küsin mangot.

El Nidos peatun majas, mis on ehitatud ümber mangopuu. Pererahvas hakkab mind teisest päevast peale lihtsalt mangoks kutsuma.

Mida hommikuks?

Mangot.

Mida õhtuks?

Mangot.

Mida joogiks? Mangot.

Niipea kui nad mind näevad, hakkab üks mangomangomangomango pihta.

Mangomangomangomango.

Mõnikord küsivad nad, kuidas minu maal elatakse. Nad kuulavad suure hoolega ja vangutavad päid. Neil on minust päris kahju. Mõelda, millistes tingimustes mõned inimesed elavad! Lume sees! Ja see on veel külm ka!

„Niimoodi elategi? Lume sees?“

„Aga kui teil lumi on, kuidas teil siis mangopuud kasvavad?“

„Mangopuud meil ei kasvagi,“ ütlen mina.

„No mango trees?“

„No mango trees,“ kinnitan mina.

„How do you live without mangos?“

Tõesti, kuidas ma elan ilma mangota?

Kirjuta filipiinlastele selgitus, kuidas Eestis elatakse.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Mida võiks vastata küsimusele „Kuidas elatakse ilma mangota?“?

.....

.....

Mida on Eestis nii palju, et ei jõuta ära tarbida? Kuidas saaks olukorda paremaks muuta?

.....

.....

.....

Mida on Eestis sellist, mida igal pool ei ole ja millela elu ette ei kujutaks? Miks?

.....

.....

.....

.....

Mida tahaksid, et Eestis ka oleks? Miks?

.....

.....

.....

Komplekt 4

Loe läbi katkend teosest „Karl Asti ja Friedebert Tuglase reisid“ (2017, lk 52) ja täida ülesanded selle järel.

K. a. E. & Fr. Tuglas.

Weneri kohvik.

Tartu.

Estonie.

Europe.

18. II. 34.

Sõbrad! Ma olen nüüd Casablancas, jäädes siia umbes kuuks ajaks ja tehes ainult reisi Rabat'sse. Aadres: 10, rue de Belfort.

Kui teil hing sees, siis kirjutage ja saatke jaanuari kuu „Looming“. Vastutasuks kui soovite – araabiakeelne koraan. Eile oli vihm, täna 30° sooja.

Tervitus! K.Ast.

Elo, kas said kirja kätte?

Kes kellele kirjutab?

.....

Kust kiri on saadetud? Uuri kaardilt, kus see asub.

.....

Kirjuta sõnum ümber tänapäeva kirjakeeles.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

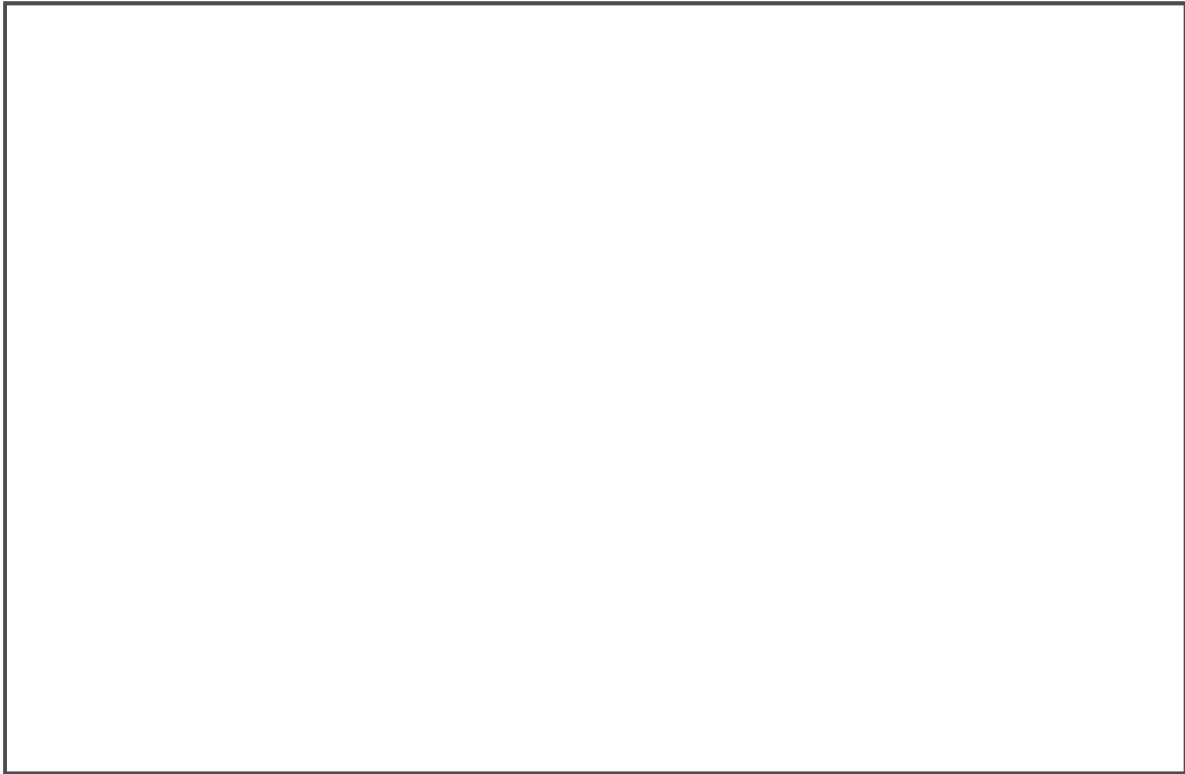
Kas oled kellelegi postkaardi saatnud? Kas keegi on sulle postkaardi saatnud? Kui jah, räägi klassile sellest lähemalt (kust, kellele/kellelt jne).

.....

.....

.....

Kujunda postkaardi esikül. Tagumisele küljele kirjuta sõnum ja aadress.

Komplekt 5

Loe läbi katkend Aado Lintropi teosest „Soome-ugri reisirid“ (2022, lk 181–188) ja täida ülesanded selle järel.

Vist olin juba enne Udmurdimaale sõitmist lubanud Edgar Saarele, et lähen koos temaga Handimaale. Reis sai teoks Edgari andmetel 12. juulist 11. augustini 1989, kuid mina lahkusin seltskonnast juba juuli lõpus. Viimased fotod tegin Handimaal 27. juulil, 8. augustil filmisin juba Taimõri tundras. Edgar oli hantide ja manside juures käinud aastaid, seega väga kogenud välitööline, peale selle hea fotograaf, kelle pildid on leidnud avaldamist paljudes etnograafilistes väljaannetes. Enamasti võttis ta oma ekspeditsioonidele esemeid joonistama Kunstiinstituudi üliõpilasi. Seekord oli neid neli – Ainikki Tõnisonn, Tiina Kähr, Kadri Jürgenson ja Taavo Võsa. Muuseumist tuli kaasa Annes Enehielm. Sellise kambaga lendasime Tartust Moskvasse (jah, tollal oli see võimalik) ja sealt edasi Salehardi. Salehardist sõitsime Meteoriga Muži asulasse, kus peatusime võõrastemajas.

Järgmisel päeval kolisime oma kottidega väikese laeva pardale, mis pidi meid viima Kunovati jõe suudme lähedal paiknevasse Lophari külla. Olime ainsad reisirid. /---/

Järgmisel päeval saime paatidega külla ja leidsime öömaja koolis. Nüüd algas igapäevane töö – esemete otsimine nii muuseumile ostmiseks kui joonistamiseks. Mina vaatasin, mida filmida ja pildistada. Ilmad püsisid kuumad, päeval kolmekümne kraadi kanti. Edgaril õnnestus veenda külarahvast meid paatidega mööda Lophari järve surnuaeda sõitma. Hantide ja manside surnuaiad oma hauamajadega on omaette vaatamisväärsus, ent sageli ei ole kohalikud üleliia vaimustuses, kui võõrad nende omaste haudade vahel kolavad. Surnutele on ju jäetud kõik vajalik alates sööginõudest ja lõpetades sigarettidega. Mõnel pool on surnuaedades ka matustel kasutatud nartad, ohverdatud loomade koljud, sarved jne. Iga hauamaja otsas on puupunniga suletav kandiline auk, mis kadunukest küllastades lahti tehakse. Sageli kaetakse selle ette madal laud, mis muul ajal on toetatud hauamaja katuse najale. Teekann ripub sealsamas puuoksa küljes, kruusid saab kas hauamajast või selle esiselt. Sinnasamasse jäetakse surnu mälestuseks tühjendatud viinapudelid. Juba “Linnutee tuulte” ajal nägin, kuidas inimesed, kes kadunukest küllastama tulid, koputasid hauamaja (handi k *halla*) katusele, mõned andsid sellele isegi suud. Surnu mälestuseks võetavat viinapitsi pidi käes vastupäeva keerutama. /---/

Lopharist liikusime edasi põhja pool asuvasse Ust-Voikarisse (Усть-Войкары, handi Johanoov). Sõitsime sinna Vosjahovo kaudu, kõigepealt laevaga, siis mootorpaatidega. /---/ Ust-Voikaris leidis päris palju traditsioonilisi sammasaitu, majad muidugi olid samasugused väikesed ühe toa ja köögiga tared nagu mujalgi. Seekord majutusime klubisse, kus mõnel päeval isegi kino näidati. /---/ Ühel päeval võtsin ette pikema jalutuskäigu, mis viis kaarega ümber madala luha metsa, kust leidsin surnumajad ebaloomulikult surnud inimestele, handi keeles *ura*. Sellised ehitised on hauamajadest väiksemad ja paiknevad enamasti madalatel jalgadel või puutüvede vahel. Nende mõte on arusaadav – see on paik, kus käiakse mälestamas inimesi, kelle surnukehad pole kodukanti maetud. Ilmselt usuti vanasti, et sellesse paika siirdus ka üks hingedest. /---/

Taas kogusime küla pealt esemeid joonistamiseks. Peamiselt pakkusid huvi rõivad ning jalanõud, aga ka käsitöökotid, võöd jne. Joonistati elamute sisevaateid ja tehti plaane. /---/ Ega peale töötegemise ja juturääkimise külas midagi teha polnudki. Õhtuti käisime ujumas, see oli ainus lõbu. Kahjuks ei teadnud ei mina ega teised, et küla lähedal on vana handi linnus, mille kohta oli kirjalikke teateid juba 16. sajandist. Ilmselt ei olnud sellest linnusest kuulnud isegi paljud spetsialistid, sest esimest korda hakati seal kaevama alles 2003. aastal. Aga kungas oli kogu aeg näha.

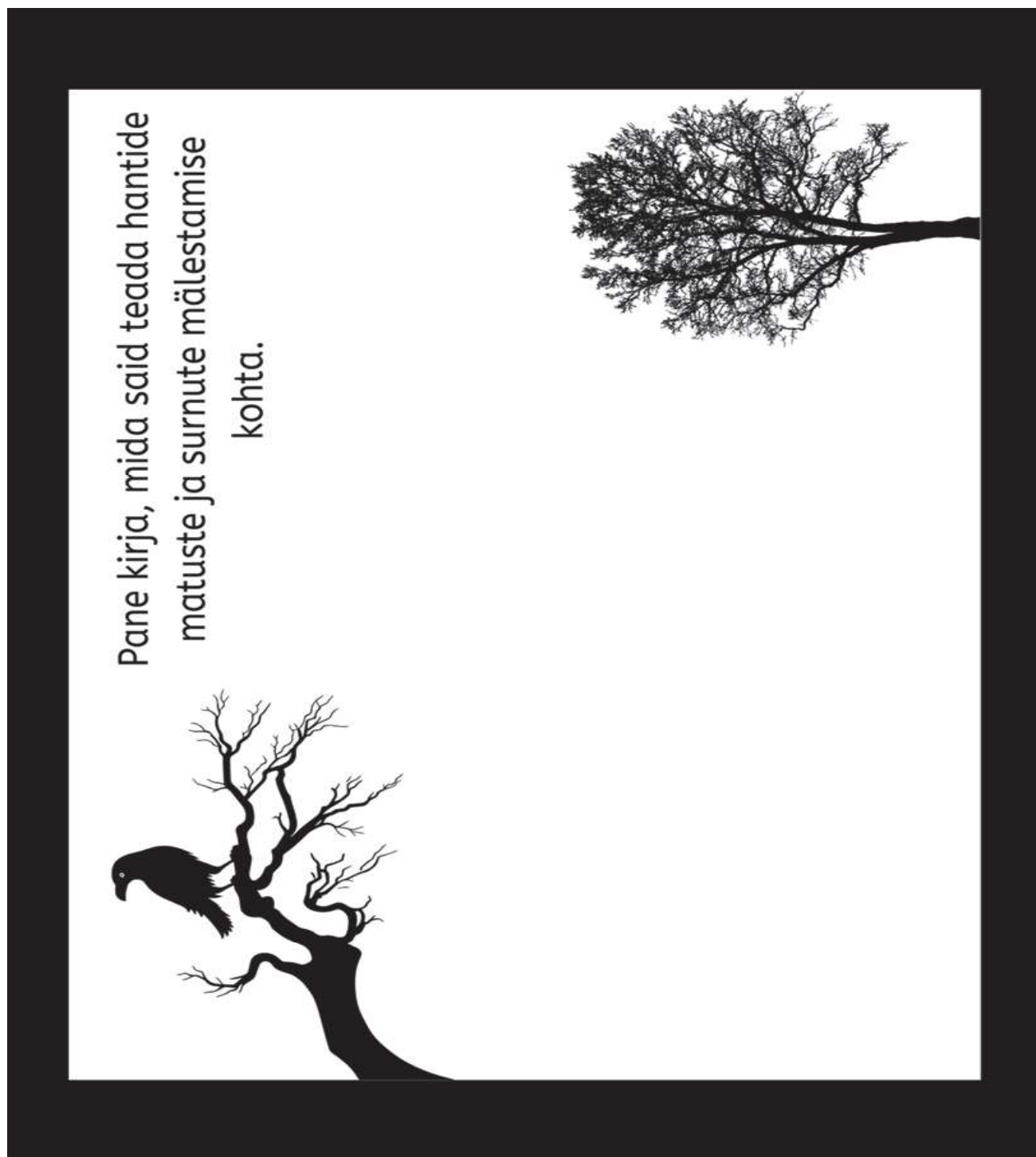
Ühel päeval võtsime kolmekesi – Edgar, Annes ja mina – ette sõidu ülesvoolu Veršina-Voikari (Вершина-Войкары, Johankort) külla. Läksime sellepärast, et avanes sobiv võimalus, puksiir pidi sinna vedama praami ehitusmaterjaliga. /---/ Päevalges paistis küla normaalne ja vaikne. Jõgi oli lai, kuid madal ja kohati kivine. Kaugemal paistis Uural. Leidsime surnuaia, kus nägime vägevaid hauamaju. Edgar tunnistas, et sinne surnuaed on kõige uhkem seni nähtutest, ometi oli ta neid oma retkedel üsna palju üle vaadanud. Mehele võõni ulatuvad ja mätastega kaetud hauamajad moodustasid tänavaid, mida ilmestasid lattide otsa torgatud sarvilised põhjapõtrade pead.

Kes Handimaale läksid ja mida nad seal tegid?

.....
.....
.....
.....

Märgi kaardile seltskonna teekond hantide juurde;

<https://padlet.com/margitkerov/teekond-hantide-juurde-t9kqsfbzegb891ft>

5. komplekti võti

Kes Handimaale läksid ja mida nad seal tegid?

Edgar Saar, Annes Enehielm, Kunstiinstituudi üliõpilased Ainikki Tõnisson, Tiina Kähr, Kadri Jürgenson ja Taavo Võsa.

Tegid välitöid: kogusid esemeid joonistamiseks ja muuseumile ostmiseks, pildistasid.

Märgi kaardile seltskonna teekond hantide juurde.

Tartu > Moskva > Salehard > Muži asula > Lophari küla > Ust-Voikari

Mõned läksid veel Veršina-Voikari külla.

Pane kirja, mida said teada hantide matuste ja surnute mälestamise kohta.

- Surnutele jäetakse vajalikke asju.
- Mõnel pool on surnuaedades matustel kasutatud nartad, ohverdatud loomade koljud, sarved jne.
- Iga hauamaja otsas on puupunniga suletav kandiline auk, mis kadunukest külastades lahti tehakse. Sageli kaetakse selle ette madal laud, mis muul ajal on toetatud hauamaja katuse najale. Teekann ripub sealsamas puuoksa küljes, kruusid saab kas hauamajast või selle esiselt. Sinnasamasse jäetakse surnu mälestuseks tühjendatud viinapudelid.
- Inimesed, kes kadunukest külastama tulid, koputasid hauamaja (handi k *halla*) katusele, mõned andsid sellele isegi suud. Surnu mälestuseks võetavat viinapitsi pidi käes vastupäeva keerutama.
- Surnumajad ebalooslikult surnud inimestele
- Mehele vööni ulatuvad ja mätastega kaetud hauamajad moodustasid tänavaid, mida ilmestasid lattide otsa torgatud sarvilised põhjapõtrade pead.

Komplekt 6

Loe läbi katkend Simon Majumdari raamatust „Minu maailma maitseed“ (2009, lk 25–32) ja täida ülesanded selle järel.

Röstisin läätsesid, kuni nad hakkasid mõnusalt pähkliaroomi levitama, lisisin kuivatatud maitseained ja vee ning lõpuks sidrunid. Roog hakkas tasakesi mulksuma ning ma keskendusin jälle oma veinile. Sel hetkel märkasin kokaraamatute seas märkmikku, mille olin ostnud (palun ärge naerge), kui otsustasin osa võtta pisut hirmutava, kuid permanentse naeratusega eneseabiguru Anthony Robinsi kursusest.

Mul ei ole meeles kursuse nimi, ilmselt midagi sellist nagu „Äratage oma sisemises lapses vangistatud hiiglane, et edu saavutada“. Mul ei ole meeles, kas ma kuulasin kõiki 24 CD-d, mis olid kursusega kaasas, enne kui tüdinesin. Ometigi järgisin üht nõuannet: kirjutasin üles mõned eesmärgid, mida soovisin pärast 40. eluaastat saavutada. Segasin hajameelselt läätsesid, mis juba levitasid tuttavat vürtside ja sidruni aroomi, ja alustasin lugemist.

1. Tee hambad korda. /---/
2. Lase endale mõõtude järgi ülikond õmmelda. /---/
3. Jookse maratoni. /---/

Minu nimekirjas oli veel paar asja, millest enamik oli kas äärmine lollus või liiga otsitud, et selle pärast muretseda. /---/ Kuid lehekülje lõppu oli suurte tähtedega kirjutatud neli sõna: MINE KÕIKJALE, SÖÖ KÕIKE. /---/

Kui koosolek oli läbi, lülitasin arvuti sisse ning hakkasin kirjutama lühikest tavalist lahkumiskirja. Trükkisin selle välja, kirjutasin alla ning pistsin kenasse valgesse ümbrikusse, mille ulatasin ettevõtte juhile, oma sõbrale Zarole, kes ütles mulle sõnad, mida kuulsin mitmel korral oma teekonnal: „Kas ma võin su asju kanda?“

Sel pärastlõunal kirjutasin 42 meili samadele inimestele, kes olid saanud eelmise üpris depressiivse läkituse. Sel oli päris lihtne sõnum: „Tehtud.“ Ma pole päris kindel, mida lootsin, kuid välja arvatud mõned kirjad, kus öeldi „tubli, see on julge tegu“, tundus maailm ikka tavaliselt pöörlevat. Loomulikult hakkas kolleegide ja klientide seas ringi käima sõnum, et ma lahkun, ning mulle tuli kirju, kus küsiti, mida ma nüüd tegema hakkan.

See oli hea küsimus. Mida tähendab *mine kõikjale, söö kõike*. Olin teinud lihtsaima – kirjutanud lahkumisavalduse – ning tegelesin lennukate mõtetega, kuidas ma minema sööstan. Nüüd pidin panema pea tööle ja mõtlema, kuhu minna, kellega kohtuda ja kuidas kõige selle eest maksta.

Eelarve oli loomulikult probleem. Kuigi viimased viis aastat olin igal kuul kõrvale pannud korraliku summa ning lubanud pidevalt, et kui oma eesmärgi saavutan, teen midagi hoopis teistsugust, isegi kui mul pole aimugi, mis see olla võiks. Õnneks polnud mul mingeid laene ning olin päris kindel, et elan aastakese ära, isegi kui aasta lõpus olen rahatu ja töötu. Nägin end juba seismas tänavanurgal koos sildiga: “Annetage palun *foie gras*’ jaoks.”

Küsimuses, kellega pöördusin loomulikult interneti poole. Paar aastat varem olin avastanud toidufoorumid. Nii kurb, kui see ka pole, muutis see mu elu. Sinnani tundsin, et olen maailmas ainus inimene – välja arvatud mu perekond –, kelle jaoks toit on hommikul esimene ja õhtul viimane mõte. /---/

Siis ühel õhtul saatis SS mulle lingi veebilehele, mille nimi on Chowhound. Ma ei suutnud seda uskuda. See oli kui Narnia avastamine oma külmpapist. See muinasjutumaailm oli täis minusuguseid inimesi, kes küsivad: “Kust Saada Ida-Londonis korralikku salaamit?” või kes kirjutavad tuhat sõna äsja avatud restoranist, ilma et inimesed mõtleksid temast kui püstihullust. Tundsini ennast koduselt niipea, kui hakkasin postitama pikki kirjeldusi oma söömiskogemustest. /---/

Nüüd, kui olin valmis maailma avastama, otsustasin kasutada iga võimalust, mida pakuti ööbimiseks või koduseks eineks. Kirjutasin paaril leheküljel oma plaanitud reisi. Otsekohe hakkasin saama e-kirju pakkumistega. Kas soovin, et keegi käiks minuga Mehhikos ringi? Kas olen kunagi olnud “õigel” tänapäeva söömaajal? Kas mulle meeldiks üks *barbecue* Texases? Kas tahaksin, et keegi käiks minuga nädal aega Melbourne’is? Aktiivne osalus oli üllatav, kuid ühte tajusin pea igal pool kogu reisi aja: toit ja soov seda jagada toovad inimestes esile ülluse igal pool maailmas, kus nad ka ei elaks. /---/

Millal, oli ka selge. Olin kokku leppinud, et lahkun töölt 2007. aasta märtsi alguses. See võimaldas mulle planeerimiseks pisut rohkem kui kaks ja pool kuud. Veetsin kõik õhtud diivanil oma sülearvutiga vedeledes ning suur kruus teed hoidis mind joonel, kui kirjutasin kõigile ja kõikjale e-kirju, mida aga suutsin välja mõelda. Aeglaselt hakkas asi ilmet võtma ning aasta lõpus oli paar tähtsat kuupäeva paigas:

märts ja aprill: Suurbritannia ja Iirimaa;
mai: Austraalia;
juuni: Suurbritannia;
juuli: Jaapan;
august: Hongkong ja Hiina;
september: Mongoolia, Venemaa ja Soome;
oktoober: Ameerika Ühendriigid;
november: Mehhiko, Argentina, Brasiilia ning tänapühaks tagasi Ameerikasse;
detsember: jõuluks koju ja väike puhkus;
jaanuar: Saksamaa ja Island;
veebuar: Tai, Vietnam, Singapur ja Malaisia;
märts: Filipiinid ja India;
aprill: Lõuna-Aafrika, Mosambiik, Senegal ja Maroko;
mai: Türgi, Itaalia, Hispaania.

Missugusele reisile otsustas autor minna ja miks?

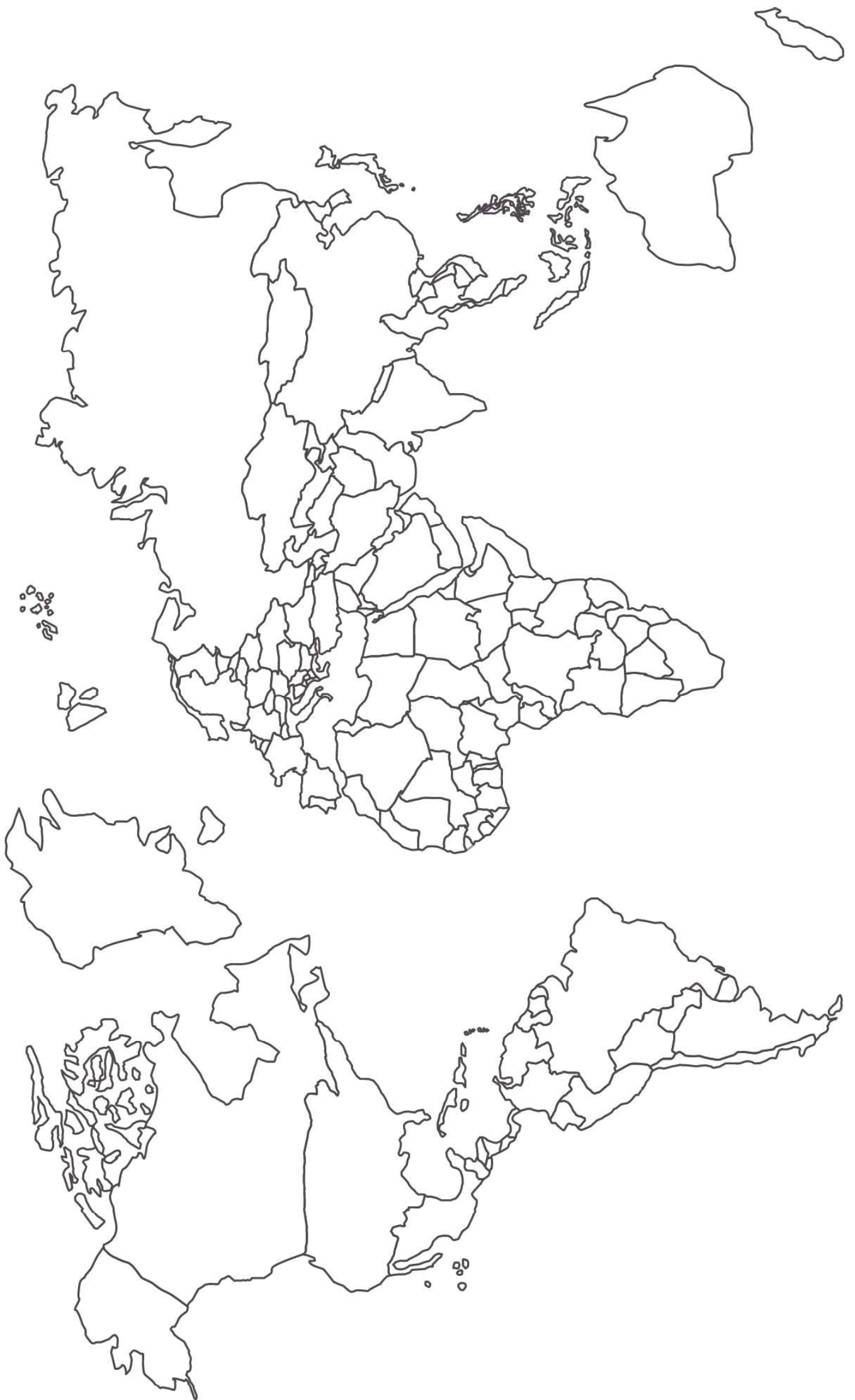
.....

.....

.....

.....

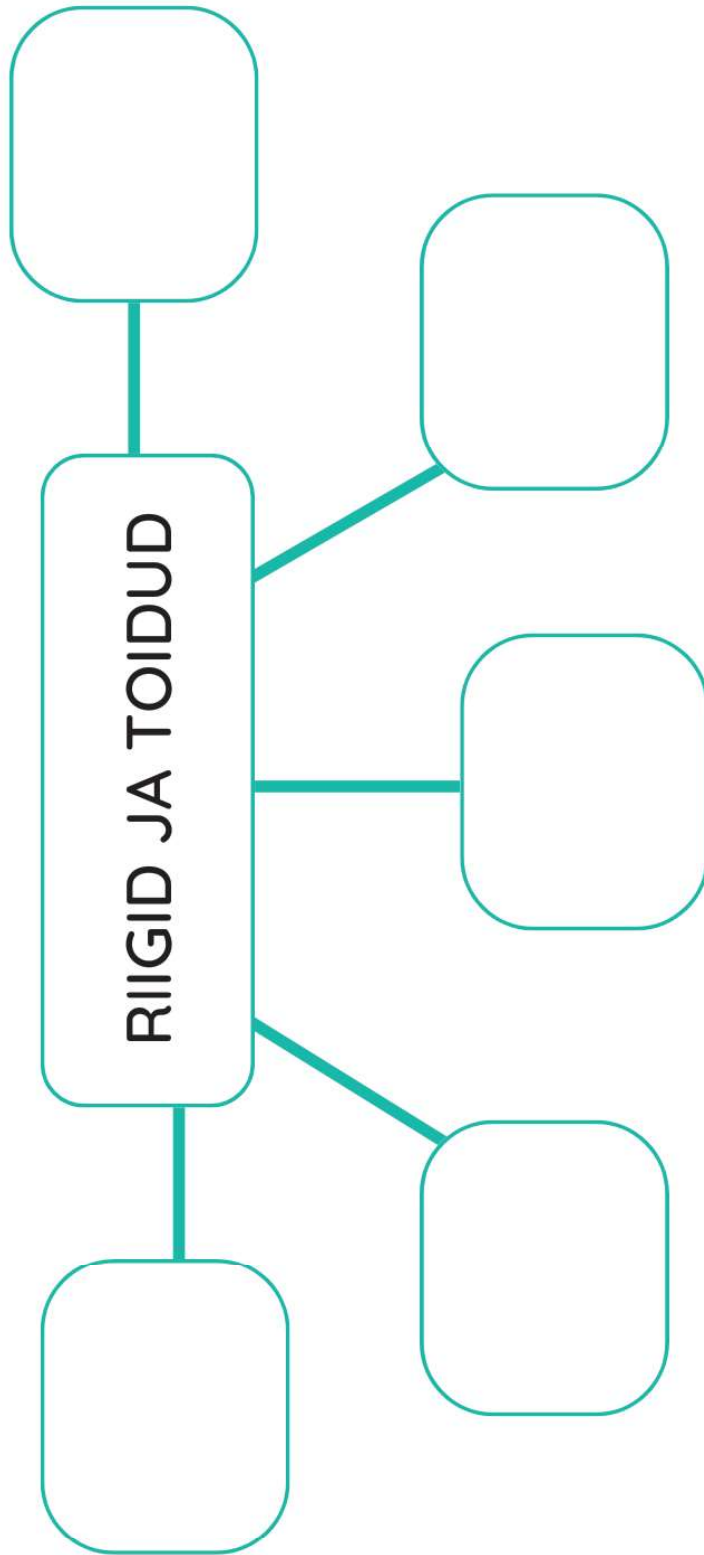
Millistesse riikidesse plaanis autor minna? Märki need maailmakaardile.

“MINU MAAILMA MAITSED”

Vali märgitud riikidest viis ja pane need mõttekaardile kirja. Otsi katkendist ja internetist nende riikide toidu kohta infot, täienda leitu põhjal mõttekaarti.

Koosta nimekiri sellest, mida enne 40. eluaastat teha/saavutada/kogeda soovid. Märki ära reisimisega seotud eesmärgid.

Eesmärgid

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Kirjuta tabelisse oma meeldejäävamad
toidukogemused.

Head kogemused

Riik	Toit

Halvad kogemused

Riik	Toit

6. komplekti võti

Missugusele reisile otsustas autor minna ja miks?

Otsustas minna ümbermaailmareisile, et proovida võimalikult palju erinevaid toite. Ta leidis nimekirja, kus oli kirjas, mida enne 40. eluaastat teha tahab – seal oli muu hulgas, et mine kõikjale, söö kõike.

Millistesse riikidesse plaanis autor minna? Märki need maailmakaardile.

Suurbritannia, Iirimaa, Austraalia, Jaapan, Hongkong, Hiina, Mongoolia, Venemaa, Soome, Ameerika Ühendriigid, Mehhiko, Argentina, Brasiilia, Saksamaa, Island, Tai, Vietnam, Singapur, Malaisia, Filipiinid, India, Lõuna-Aafrika, Mosambiik, Senegal, Maroko, Türgi, Itaalia, Hispaania

Komplekt 7

„Maailmarändur. Eesti rännuluule antoloogia“

Loe läbi Vladimir Beekmani luuletus „Kopenhaageni õhtud“ (lk 46-47) ja Tõnu Trubetsky luuletus „Kopenhaagen“ (lk 49-50) ning täida nende järel ülesanded.

Kopenhaageni õhtud

Vladimir Beekmann

Vajus päev nukralt vaikides halli uttu,
rahvast tulvasid tänavaristid,
tulid, kontsaklõbinas kandes ruttu,
kontoristid ja stenografistid.

Läikiv asfaldilagendik, tuled sillal –
vihmast pestud kui uhiuued.
Tulid tüdrukud, suukesed moodsalt lillad,
Seljas kirevad vihmakuued.

Tulid sinna, kus valitses linnakära,
argipäeva eest otsides varju,
ja reklaam neile otsatus tulesäras
oma miljonit meelitust karjus.

Nagu musttuhat võrku ja väikest õnge
igaõhtusel hingedepüügil:
ostke mööblit ja autosid,
ostke õnne
järelmaksuga, väljamüügilt!

Oli käsku ja keelitust selles sunnis,
aga tüdrukuil raha on napilt
ja nad ostavad unelmaid kaheks tunniks
kinokassade klaasisest kapist.

Ega kesta need unelmad kuigi kaua,
õnn ei ole ju kõikide tarvis.
Homme jälle on kontor ja samad lauad,
veidi naeratust, teeseldud sarmi.

Läheb aasta, siis teine, ja võib-olla tosin,
ei näe rikast Apollot neist keegi,
samast kontorist vananev Nielsen ehk kosib –
ja lõpuks on hästi veel seegi...

Kopenhaagen Tõnu Trubetsky

Kui ma lahkun
udus hallis,
jää siis hüvas –
ti, mu kallis,
sa!

Lehed kolla –
sed on puudel.
Üritan sind
veelkord suudel –
da.

Läheb laev ja
nutt on kurgus.
Sõbrad oota –
vad mind Turkus,
ning

seisad, värvi –
tud on huuled.
Viivad üle
mere tuuled
mind

Idakaar on
koiduverel –
käes on hommik
Läänemerel.
Häh.

Aknaklaasi
katab veetolm.
Ees on udu,
kaljud, Stockholm
töös.

Tänavail, met –
roos ma longin.
Viivad tundma –
tusse rongid
öös.

Jää hüvasti, mu Kopenhaagen!

Märgi meeleolu edasi andvad kohad luuletustes ja kirjelda, missugune on meeleolu.

.....
.....
.....
.....
.....

Kirjuta luuletused ümber jutustavaks tekstiks. Pane kirja kummagi luuletuse peamine sõnum.

„Kopenhaageni õhtud“

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Peamine sõnum:

.....

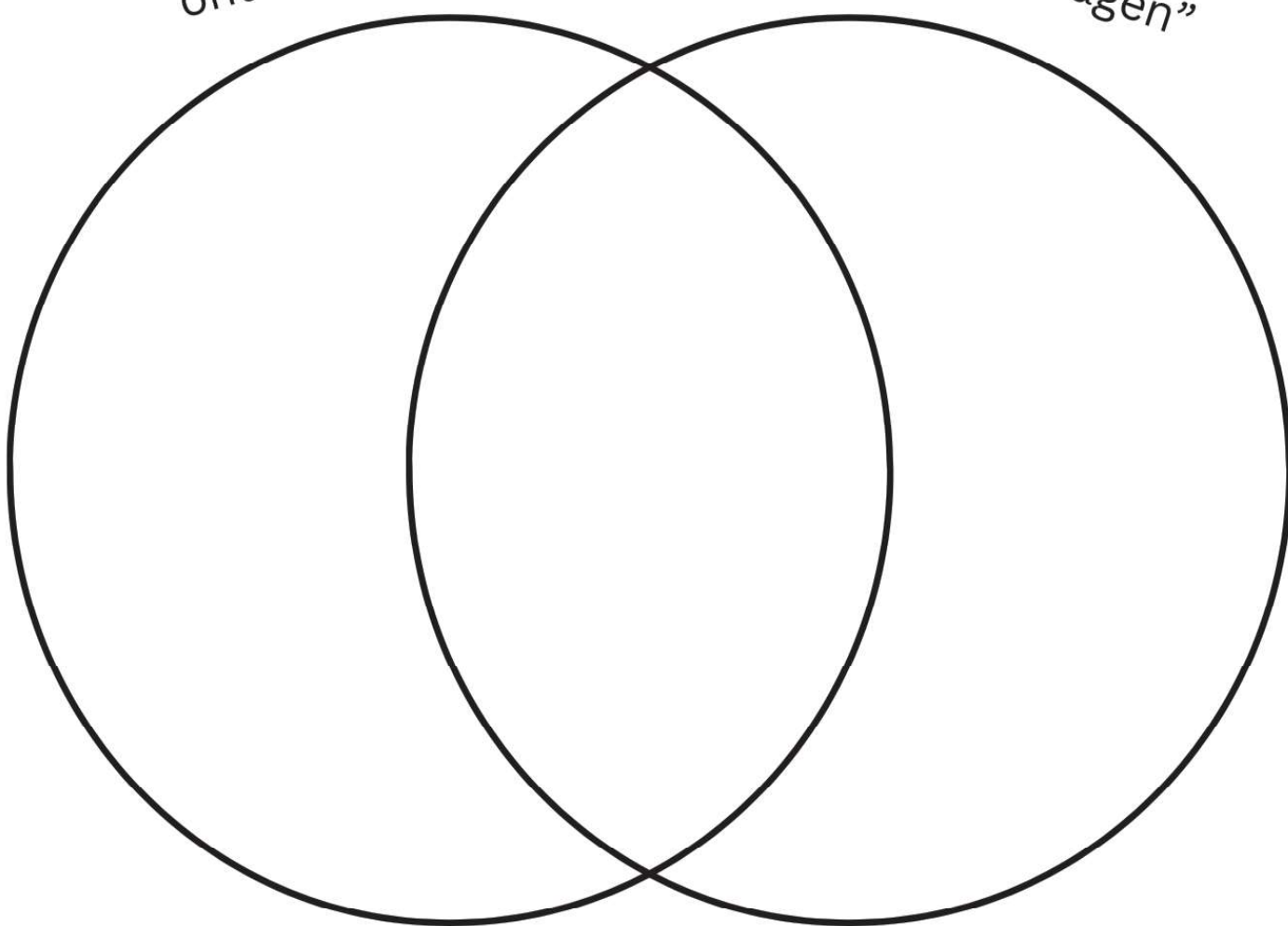
„Kopenhaagen“

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Otsi luuletustest Koppenhaagenit kirjeldavad kohad
ja täida Venni diagramm.

“Koppenhaageni
öhtud”

“Koppenhaagen”

Komplekt 8

Loe läbi katkend Stephanie Rendóni teosest “Teekond Méxicost Setomaale” (2022, lk 150–152) ja täida ülesanded selle järel.

Kui ma sellele imelisele maale saabusin, siis alguses tundus mulle, et inimesed on pisut ebaviisakad. Hiljem aga hakkasin aru saama, et olen nende vaikust ja endasse pööratust valesti tõlgendanud, pidades seda ebaviisakuseks. Üks mu eesti kolleeg ütles, et eestlased on ausad ega hakka midagi teesklema. Tema jaoks jällegi on ameerikalik sotsiaalne etikett võlts. Tema meelest on sellised tühjad laused, nagu “Tere, kuidas läheb?” ja “Täna, hästi!” sama võltsid kui kolmeeurone münt. Eestlased ilmselt jätaksid selle osa vestlusest üldse välja ja asuksid kohe asja kallale. Teistes riikides aga peetakse taolisi viisakusväljendeid oluliseks, sh Mehhikos. Mehhikos on iga vähegi sõbralik inimene kohe *amigo* – sõber. Eestis peetakse sõpradeks vaid väga üksikuid, kõige lähedasemaid inimesi.

Oma esimestel Eestis veedetud kuudel käisin Tallinna ülikoolis välismaalastele mõeldud Eesti kultuuri tutvustavatel kursustel. Kursust juhtinud psühholoog rääkis, et Ladina-Ameerika ühiskonnad (nagu Mehhiko, Kolumbia, Venetsueela, Tšiili ja Kuuba) on eesti kultuuri vastandid. Muidu on kultuuris samad elemendid olemas, aga toimivad täpselt vastupidi. Ladinaameeriklastele meeldib koos olla ja kohe üksteisele hästi lähedal, sellal kui eestlased eelistavad omaette olemist ja mida suurem vahe inimeste vahel, seda parem. Pandeemia ajal levis eestlaste ja 2 + 2 reegli kohta väga palju nalju, mis kõik põhinesid sellel, et eestlaste jaoks on eraldatuse nõue puhas boonus.

Ladinaameeriklastele meeldib igal pool ja kogu aeg kõva häälega rääkida, isegi karjuda, eestlased seevastu hoiavad volüümi maas. Ladinaameeriklastele meeldivad teravad ja võrtsikad toidud, aga eestlased eelistavad mahedaid maitseid. Ladinaameeriklased on avatud ja näitavad oma tundeid välja, eestlased aga tagasihoidlikud ega väljenda tundeid kergesti. Mäletan, kuidas seda seminari kuulates mõtlesin endamisi, et mida paganat ma siin teen ja kuidas ma peaksin selliste inimestega edukalt suheldud saama. Samas oligi see viimane kord, kui nii mõtlesin, sest juba varsti kohtasin imelisi inimesi, kellest said mu tõelised sõbrad ja kes on mu elu nii mitmel moel rikastanud.

Üks mu esimesi sõpru oli töökaaslane, kes ütles, et eestlased on väga ustavad ja tõeliselt kenad inimesed. Alguses võib olla raske kellegi sõprust võita, aga kui sind usaldama hakatakse ja juba sõbraks peetakse, on see igaveseks ja oma hoolimist näidatakse ka välja. Selles oli tal tuline õigus. Just selline on olnud ka minu kogemus. Meie sõprus algas kontoris. Püüdsin alati olla vaikne ja vältisin seltskondlikku vestlust, et paremini eestlastega sulanduda. Üks tütarlaps aga hakkas minuga juttu rääkima. Me töötasime samas ruumis ja mõnikord küsis ta minu arvamust või mõtteid eri teemade kohta. Vastasin talle alati viisakalt, aga samas vältisin liigset juttu. Püüdsin end väljendada täpselt, selgelt ja lühidalt. Oleksin tahtnud palju rohkem jutustada, aga kartsin, et see ei ole viisakas. Ise veel mõtlesin, et see tüdruk on eestlase kohta eriline, kuna olin võtnud teadmiseks, et eestlased ei räägi kuigi palju, eriti mitte võõrastega. Sel ajal me ei olnud veel sõbrad, vaid lihtsalt töökaaslased. Hiljem saime headeks sõpradeks. Kui omavahel neid algusaegu meenutasime, tuli välja, et ta oli pidanud mind mehhiklase kohta üsna kummaliseks, kuna ma peaaegu üldse ei rääkinud ja olin väga vaikne. Samal ajal pidasin teda ebatavaliseks eestlaseks, et ta nii palju minuga rääkis. Saime nende esimeste muljete üle hiljem omajagu naerda, kuna olime mõlemad püüdnud teiega suhelda lähtuvalt kultuurilistest klišeedest.

Alguses tundsin, et inimesed on minuga napilt viisakad, vaiksed ja tagasihoidlikud. Aja möödudes hakkasin inimesi paremini tajuma, kui nendega rääkisin, lobisesin ja naersin, ning mu nägemus muutus. Ma ei tea täpselt, millisel hetkel ja kuidas see juhtub, aga sõbraks oled sa saanud siis, kui sind kutsutakse kellegi koju külla või peole või kui sinuga alustatakse vestlust, enne kui sina jõuad seda teha. Eestis niisama naljalt külla ei kutsuta. Mehhikos ei tähenda see, kui sind külla kutsutakse, et sa oled tõeline ja usaldusväärne sõber, kodus pidu korraldades satub sinna enamasti ka võõraid inimesi. Eestlase koju küllakutse saamine viitab, et sind peetakse eriliseks ja sa oled kuidagi sellele inimesele hästi mõjunud ning et sa meeldid neile ja sind usaldatakse.

Minu meelest on eestlased väga lahked. Kui nad juba oma südame ja tunded kellelegi avavad, tuleb sealt välja uskumatult palju headust ja ilu. Ilmselt on see paljuski seotud eestlaste ajalooga, et neil on raske uusi inimesi usaldada. Läbi sajandite on võõrvõimud Eestit pidevalt okupeerinud ja iseseisvusajad on jäänud lühikeseks. Ka Nõukogude aeg oli kõigile raske, nii et ajalooliselt ja kultuuriliselt on mõistetav, kuidas praegused sotsiaalsed tavad on välja kujunenud.

Miks arvas autor alguses, et eestlased on ebaviisakad? Mis tema arvamust muutis?

.....
.....
.....
.....

Miks arvasid autor ja tema töökaaslane, et kumbki on ebatavaline?

.....
.....
.....
.....

Miks on välisriigis olles oluline teada selle kultuuri norme?

.....
.....
.....
.....

Kas oled autori märkmetega eestlaste kohta nõus? Põhjenda oma arvamust.

.....
.....
.....
.....

Võrdle teksti põhjal mehhiklasi ja eestlasi.

Kuidas kirjeldaksid eestlasi? Täienda tabelit.

Mehhiklaste ja eestlaste võrdlus

8. komplekti võti

mehhiklased	eestlased
<ul style="list-style-type: none"> • Viisakusväljendid väga olulised	<ul style="list-style-type: none"> • Ausad, viisakusväljendid ebavajalikud, peetakse võltsiks
<ul style="list-style-type: none"> • Iga vähegi sõbralik inimene on sõber	<ul style="list-style-type: none"> • Sõbrad on vaid mõned üksikud, kõige lähedasemad
<ul style="list-style-type: none"> • Armastavad koos olemist ja lähedust	<ul style="list-style-type: none"> • Meeldib olla omaette ja teistega distantsi hoida
<ul style="list-style-type: none"> • Meeldib kogu aeg kõva häälega rääkida, karjuda	<ul style="list-style-type: none"> • Räägivad tunduvalt vaiksemalt
<ul style="list-style-type: none"> • Meeldivad teravad, vürtsikad toidud	<ul style="list-style-type: none"> • Meeldivad maheda maitsega toidud
<ul style="list-style-type: none"> • Avatud, näitavad tundeid välja	<ul style="list-style-type: none"> • Tagasihoidlikud, ei väljenda tundeid kergesti
	<ul style="list-style-type: none"> •

Miks arvas autor alguses, et eestlased on ebaviisakad? Mis tema arvamust muutis?

Ta arvas nii, sest eestlased on vaiksed ja endasse pööratud, ameerikalikke viisakusväljendeid ei kasutata. Kui autor sellest teada sai, et eestlaste puhul nii ongi, mõistis ta, et peab sellega harjuma.

Miks arvasid autor ja tema töökaaslane, et kumbki on ebatavaline?

Mõlemad teadsid teise kultuuri normidest ja püüdsid nii käituda. Seetõttu tundus töökaaslane autorile ebatavaliselt jutukas ja töökaaslasele autor ebatavaliselt vaikne.

Miks on välisriigis olles oluline teada selle kultuuri norme?

Siis tead, millist käitumist kohalikelt oodata ja kuidas ise käituda. Kui ei tea, ei mõisteta üksteist, võivad tekkida konfliktid (nt nagu juba mainitud, autorile tundusid eestlased ebaviisakad ja ta tundis ennast ebamugavalt, aga tegelikult oli asi ainult kohalikus tavas).

Komplekt 9

Loe läbi katkend Rick ja Amy Rineharti teosest „Ohte trotsides. Ameerika inimesed ekstreemolukorras“ (2009, lk 102– 109) ja täida ülesanded selle järel.

ÜHEKSA ELU – 24. november 2001

See on lugu lumelauasõidust metsikutes mägedes, täpsemalt öeldes sellest, kuidas mina ellu jäin, et teile seda lugu jutustada. Nii palju vigu teinud inimesele ei ole tavaliselt antud võimalust oma lugu jutustada, aga nõnda ma selle siis jutustan.

Eile, 24. novembril oli mu 2001. aasta lumelauasõitude hooaja esimene päev ja ma tahtsin minna metsikutesse mägedesse. Bakeri ja Crystali kõisteejaamad pidi avatama 25. kuupäeval, kuid ma ei tahtnud oodata pikkades tõstukisabades, et pääseda jälgi täis kaljudele. Mu keha vajab vormi viimist, mida suutsid pakkuda ainult suvalised kurvid.

Ma plaanisin, olgu üksi või mitmekesi, minna Rainieri lõunanõlval ligikaudu 3000 meetri kõrgusel asuvasse Muiri laagrisse. Ma tundsin rada hästi, teadsin, et seal on palju inimesi ja et lumelaviinioht oli väga väike või pigem olematu. See kõlab enesekindlalt ja upsakalt – aga selline ma just olingi. Eelmisel õhtul helistas mu hea semu ja reisikaaslane Gorio ning ütles, et tuleb minuga kaasa. Olime kahekesi seda rada läbinud üle neljakümne korra. Ma otsisin välja oma kompassi, raadiosaatja, otsingukepi, labida, esmaabi-/paranduskomplekti ning piisavalt toitu ja riideid teekonna jaoks. Arvestasin isegi ühe lisaõõga, kui selleks peaks vajadus tekkima. Kui mind üleüldse miski morjendas, siis oli see öö möödasaatmine mäel, kuid isegi see näis nii tühisena, et ma ei võtnud kaasa kaarti ega abikeppe. Ma olin kindel, et suudan lumme kaevuda ja ellu jääda. /---/

Asju pakkides ütles Gorio mulle, et ta polnud eriti maganud ja unustas maha oma raadiosaatja (viga number 1). Ma ei omistanud sellele suuremat tähelepanu ja otsus jätkata tuli viivitamatult.

Olime mäel esimesed ja sõitsime raja sisse, sest tuul ja pisut lund olid kaotanud kõik märgid ülespoole suunduvast rajast. Me olime ikka veel puude vahel ja mäe alumises osas, kuid tuul oli vali isegi sellel kõrgusel (lumelaviini vihje number 1). See tähendas, et puudega alast ülalpool on see veelgi raevukam. /---/

Tänu allatuult liuglemisele olid meie esimesed kurvid võimsad. Ehkki tuul puhus igast suunast, oli tegemist sügava ja tugeva puuderlumekorraga, millel oli lihtne liuelda. Meie vaateväljas oli nüüd kakskümmend suusatajat, mägironijat ja lumelaudurit. Tugev lumikate ei ilmutanud ebakindluse märke ja me ei kavatsenud kaevata ühtegi auku (viga number 2).

Ehkki kumbki meist ei olnud liikunud parkimisplatsist kagu suunas, nägime parkimisplatsi ja sealt itta suunduvat lumega kaetud teed (mis on talvel suletud). Ainuke, mis meil tuli teha, oli tagasi tee peale ja siis parkimisplatsile jõuda. Lisaks nägime igas suunas sõitvaid teisi suusatajaid. Seega ei olnud me üksi. Teel alla märkas Gorio mõningaid laviiniprügi kuhilaid (lumelaviini vihje 2) – esimesed, mida me olime näinud. Kui olime lumelaua pöördeid tehes umbes 300 meetri jagu allapoole liikunud, keerasime otsa ringi ja võtsime suuna rohkem allatuult olevatele idapoolsetele nõlvadele. Gorio märkas lumepiiri puuderea alumise joone kohal. Tund aega hiljem olime tipus.

Pärast mäeharjal tuules surfamist ja lõunasööki laskusime ühekaupa alla. Ma ütleksin, et me toimisime küllaltki ohutult, kui sõitsime eraldi alla ja olime teineteise vaateväljas. Nüüd tagasi mõeldes võin öelda, et ma olin liiga kindel lume suhtes ja oma reaktsioonivõimes, ükskõik milline olukord ka mäel võinuks tekkida. Tegelikult ma mäletan, et mõtlesin mõne tunni vältel varem just nõnda. Tol hetkel nuputasin parajasti, et huvitav, kas mägi tunneb mu enesekindlust. Hiljem tuli mul seda mõtet kahetseda.

Meil oli nüüd soov nii vähe kui võimalik jalgsi kõndida. Nagu paljude mägede puhul hooaja alguses või lõpus, tähendab see iga hinna eest lumelaua püsimist (viga number 3). /---/

Ma nägin edasiteed üle 30 meetri laiuse kausja lund täis nõo, mis oli kukepea. Olin allapoole liikudes jõudnud järsu nõlva servale. Ma ei vaadanud isegi üles, et näha, mis mu pea kohale jääb. Kuid ma ei

vaadanud ka allapoole, et vaadata, kuhu ma kaon, kui mulle midagi kaela variseb (viga number 4). See oli klassikaline rebenemisvalmis laviininõlv. Mina aga olin liiga kindel ohutuses ja liiga iseteadev selle märkamiseks. /---/

Sel hetkel karjus Gorio: “Laviin!” Ma nägin, et minu ees olev lumi hakkas liikuma. Ma olin jõudnud lohku laskuda vaid 1,5 meetri jagu ja tundus, et lohu vastasseinalt liigub ainult 20–30-sentimeetri paksune ülemine lumekiht. Kuid kindlasti oli tegemist lahmaka lumesaarega. Sel hetkel mõtlesin, et olukord on ikka veel mul kontrolli all ja paanikaks pole põhjust. Ma keerasin lumelaua kohe tagasisuunda, kust ma olin tulnud. Liikuv lumi sundis mind istuli laskuma, ehkki ma olin lootnud liikumist jätkata, nagu olin varem teinud paljude laviinide korral. Pärast kuut meetrit jõudis minuni teadmine, et mind surutakse ojanõva ahenemiskohta ja ma taipasin, et see, mis nüüd juhtuma hakkab, saab olema kohutav. Kõik toimus nii kiiresti ja samal ajal justkui aegluubis. Ma ei püüdnud tõmmata nõõrist, et vabastada lumelauda, ega võtnud kotti seljast – mõlemaid oleks saanud kasutada pidepunktina. Ometi räägivad kõik lumelaviini väljaõppekursused varustuse minemaheitmise vajadusest. Umbes sel hetkel tabas mind tagantpoolt ülalt kiiresti laskuv teine lumelaine – kuue meetri laiune lahmakas, mille suurim paksus oli 60–90 sentimeetrit. See oli viimane hetk, mil Gorio mind nägi, sest kohe mattusin ma lume alla. Järgmised 12+ meetrit liikusin ma näoli allapoole ja mõtlesin, et see kestab veel kaua ning ma ei tea, mis mind ojanõva käänu taga tegelikult ootab. Olin ikka veel rahulik, arvestades fakti, et olin lume alla maetud. Proovisin ulatuda lumelauani, et vabastusnõõri tõmmata, kuid see jäi vales suunas. Enne kui ma arugi sain, hakkas laviin[i] jõud otsakorralt jõudma. Mul õnnestus vaevu tõsta oma parem käsi näo ette ja vask käsi näost 25 sentimeetri kaugusele.

Esimesed 10 sekundit:

/---/ Suusaprillid olid mul ikka veel ees ja ma nägin kuskilt valgust. Püüdsin end liigutada, kuid lumi oli kõva nagu tsement. Mu keha oli täies pikkuses välja sirutatud – lumelaud toimis takistava ankruna, samal ajal kui mind rebiti seljakotti pidi allamäge. Mu nägu oli allapoole pööratud ja pea jalgadest märkimisväärselt madalamal. Teadsin, kus asub ülemine pool. Ma püüdsin ennast kõigest jõust vabastada ja pinnale suruda, kuid iga kord võttis pingutus kogu hapniku ja ma tundsin, nagu oleksin hüperventileeritud. Siis üritasin hüüda Goriod, kuid tulemusteta.

Ma lõõgastusin, taastasin hingamisrütmi ja tundsin end mõnevõrra rahulikumalt. Paari sekundi vältel.

Järgmised 20 sekundit:

Mulle meenus, et Goriol ei ole raadiosaatjat... kas tal otsingukepp oli kaasas??? Ma teadsin, et tal oli labidas, aga kui sügaval ma asusin? Teadsin oma kogemustest, et laviinilumi on nagu tsement ja iga järgmine kolmekümnesentimeetrine lumekiht muudab kellegi väljakaevamise mitu korda raskemaks. Pagan võtaks! Las ta leiaks mind ilma raadiosaatjata??? Ja kui tal otsingukeppi ei ole, siis on kõik kadunud. Tal peab olema otsingukepp. Me olime nõvas, keegi ei näinud meid ja abi leidmiseks polnud piisavalt aega. Kõik, mis mu käsutuses on, on viisteist minutit. See oli aeg, mis oli Goriolle minu päästmiseks antud.

Kas nii juhtubki? Kas ma suren siia? Mis saab Sarast, Reillyst ja Ivyst? Kurat küll!! Ma püüan jälle end suruda ja toon vasaku käe näole lähemale. Selle tulemusena täitub mu väike õhuruum ja suu lumega ning põhjustab topeltpaanikahoo.

Järgmised kaks minutit:

Ma suudan mõelda ainult oma perekonnast. Reilly on kahene, Ivy neljane. Kuidas ma võisin kõik ohumärgid tähelepanuta jätta ja seetõttu nii enneaegselt surra! /---/

Ma püüan jälle Goriod hüüda, kuid hingeõhk on lume ära sulatanud ja see hakkab nüüd mu pea ümber külmuma, vähendades oluliselt hapniku juurdepääsu.

Viimased 3–4 minutit:

Ma olen sada protsenti loobunud lootmast, et mind päästetakse. Arvan, et mu prillid hakkavad uduseks muutuma, sest läheb aina pimedamaks ja pimedamaks. Ma suudan mõelda ainult oma naisest Sarast ja lastest – parimatest lastest maailmas. /---/

Ja siis ma kuulsin seda, summutatult ja ligikaudu kolme meetri kauguselt.

“Luke!” “Luke!” /---/

See on Gorio! Ma suutsin vastu rögiseda “Gorio” ainult üks või kaks korda ja polnud kindel, kas ta mind üldse kuulis. Kuid see afektiseisund tõi momentaanselt teadmise, et mind kaevatakse välja.

Järgmised 10 minutit:

Tundus, et kulus vaid kümme sekundit, kuid võib-olla ka minut. Ma ei tea, kuidas Goriol õnnestus mu nägu lumest välja kaevata. Ma ahmisin õhku ja kisendasin: “Sa päätsid mu elu, sa päätsid mu elu!” /-
--/

Mu peas tagus hapnikupuudusest ja mul polnud enam üldse jõudu, kuid mõte järgmisest laviinist ja võimalusest oma perekonda näha, oli väljaronimiseks enam kui piisav motivatsioon. Pidime siiski veel ületama kuuemeetrise avatud nõlva, enne kui jõudsime ohutusse alasse. /---/

Gorio ütles, et ta nägi, kuidas teine lumelaine tuli ja paiskus tugevasti vastu mind. Ta läks kuuskümmend meetrit eemale ohutusse kohta, haaras oma labida ja otsingukepi ning pani need mõlemad kokku. Aja kokkuhoidmiseks ei võtnud ta isegi oma märgi kindaid käest. Ta alustas otsingukepiga sondeerimist kohas, kus ta mind viimati oli näinud, ja liikus alla piki kitsa ojasängi laviiniteed, kuni märkas lumest välja ulatumas kümnesendise suurust osakest mu seljakoti välisküljel olevast suusasidemest. Kümnesendise suurust! Viie kuni kuue minuti jooksul sai ta mu näo vabaks ja ma hingasin õhku, suurepäraselt õhku!

Gorio kogemus oli sama traumaatiline nagu minu oma. Ainuke vahe oli selles, et tal oli, mida hingata. Ta oli mõelnud, kuidas rääkida minust Sarale ja kui kuradi jube see võiks olla. /---/

Eile maksin ma ülimat hinda, ma ületasin piiri sellisel määral, et pidasin ennast sisimas surnuks.

Juhtunu on veel liiga värske, et päriselt teada, kuidas ma hakkan ümbritsevat tajuma, kuid kindel on see, et sellest sünnib kasu.

Luke Edgar

Kuhu ja miks autor läks?

.....
.....

Millised märgid viitasid laviiniohule?

.....
.....
.....
.....

Milliseid vigu autor ja tema sõber tegid?

.....
.....
.....
.....
.....

Miks oli autor väga enesekindel?

.....
.....
.....
.....

Kuidas autori tunded ja mõtted aja jooksul muutusid? Too väidete tõestuseks katkendist tsitaate.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Mida autor kõige olulisemaks pidas?

.....

Pane kirja, mida peaks tegema laviini alla jäänud ja mida inimene, kes ohvrit otsima hakkab.

Ohver	Päästja

9. komplekti võti

Kuhu ja miks autor läks?

Ta läks metsikutesse mägedesse lumelauaga sõitma.

Millised märgid viitasid laviiniohule?

- Puude vahel mäe alumises osas oli tugev tuul.
- Laviiniprügi kuhilad

Milliseid vigu autor ja tema sõber tegid?

- Vähe und ja üks neist unustas raadiosaatja maha
- Plaan mitte kaevata ühtegi auku
- Eesmärk iga hinna eest lumelaual püsida
- Ei kontrollinud, mis pea kohale ja allapoole jääb

Miks oli autor väga enesekindel?

- Ta tundis rada hästi.
- Teadis, et seal on palju inimesi ja et lumelaviinioht oli väga väike või pigem olematu.

Kuidas autori tunded ja mõtted aja jooksul muutusid? Too väidete tõestuseks katkendist tsitaate.

- Alguses rahulik – „Ma lõõgastusin, taastas hingamisrütmi ja tundsin end mõnevõrra rahulikumalt. Paari sekundi vältel.“
- Paanika – „Pagan võtaks! Las ta leiaks mind ilma raadiosaatjata??? Ja kui tal otsingukeppi ei ole, siis on kõik kadunud. Tal peab olema otsingukepp. Me olime nõvas, keegi ei näinud meid ja abi leidmiseks polnud piisavalt aega. Kõik, mis mu käsutuses on, on viisteist minutit. See oli aeg, mis oli Gorirole minu päästmiseks antud. Kas nii juhtubki? Kas ma suren siia? Mis saab Sarast, Reillyst ja Ivyst? Kurat küll!! Ma püüan jälle end suruda ja toon vasaku käe näole lähemale. Selle tulemusena täitub mu väike õhuruum ja suu lumega ning põhjustab topeltpaanikahoo.“
- Kahetsus; lootus väheneb – „Ma suudan mõelda ainult oma perekonnast. Reilly on kahene, Ivy neljane. Kuidas ma võisin kõik ohumärgid tähelepanuta jätta ja seetõttu nii enneaegselt surra!“

- Lootuse kaotamine – „Ma olen sada protsenti loobunud lootmast, et mind päästetakse. Arvan, et mu prillid hakkavad uduseks muutuma, sest läheb aina pimedamaks ja pimedamaks.“
- Teadmine, et päästetakse – Ja siis ma kuulsin seda, summutatult ja ligikaudu kolme meetri kauguselt. “Luke!” “Luke!” /---/ See on Gorio! Ma suutsin vastu rögiseda “Gorio” ainult üks või kaks korda ja polnud kindel, kas ta mind üldse kuulis. Kuid see afektiseisund tõi momentaanselt teadmise, et mind kaevatakse välja.

Mida autor kõige olulisemaks pidas?

- Oma perekonda

Päästja	Ohver
<ul style="list-style-type: none"> • Otsimist tuleb alustada kohast, kus ohvrit viimati nähti. Edasi on vaja liikuda allapoole, otsida lume kuhjumise kohtadest. • Kui ohver on leitud, tuleb vabastada pea ja puhastada suu, nina, kõrvad ja silmad. Järgmisena tuleb ta välja kaevata. 	<ul style="list-style-type: none"> • Oluline on katta nina ja suu, et lumi sinna ei pääseks. • Kui laviin hakkab peatuma, tuleb püüda näo ja rindkere ümber ruumi teha. • Kui lumi on kohev, tuleb proovida ülespoole liikuda. • Uinumine on keelatud. • Hüüda ei tasu, sest seda pole kuulda ja raiskab õhku.

Komplekt 10

Töö Indrek Rohtmetsa teosega, „Üks rott läks rändama“ (2021)

- Kogu klass tutvub enne tundi teosega. Kõike ei pea läbi lugema, oluline on saada esimene ülevaade teosest.
- Igaüks valib teksti ühe looma, taime vms kohta, keda teoses käsitletakse, ja teeb ettekande (kas tunnis või kodus), esitab klassile. Infot tuleb võtta nii katkendist kui ka mujalt juurde otsida.
- Klassis teose üle arutelu
  - Milline on teksti ülesehitus?
  - Millest kirjutatakse?
  - Kes on tegelased?
  - Miks on tegu reisiraamatuga?
  - Mille poolest sarnaneb teos entsüklopeediaga, mille poolest mitte?
- Igaüks tõmbab enda katkendist maha need osad, mis ei ole teaduslikule tekstile omased, ja kirjutab katkendi ümber nii, et Katkend ümber kirjutada nii, et oleks nagu entsüklopeediatekst (infot saab katkendist ja võib mujalt juurde otsida).

Komplekt 11

Pane enne katkendi lugemist kirja, mis on kultuurišokk, mis sul sellega seostub. Seejärel loe läbi katkend Rene Satsi teosest „Laos. Aeg antud elada, aeg antud süüa“ (2022, lk 49-50) ja täida ülejäänud tabel.

Keegi pillab leti juures taldriku pörandale puruks. Kuigi istume letist paari meetri kaugusel, tunnen oma paljal säärel torget – imepisike purunenud nõu kild on minuni jõudnud. Ütlen, mitte küll otseselt selle peale, aga niisama, jutu jätkuks: “Kuule, oled aastaid Aasias elanud, siin palju ringi käinud. Kas sind on Laoses miski jahmatanud, võrreldes näiteks Baliga, kus pidevalt peatud, või siis India, Taiga...? Kas oled kunagi kultuurišokki tundnud, kuskil äraspidises riigis, kuhu sattunud oled? Selline tunne, et ei suuda uskuda, mis su ümber toimub? Oled sellist tunnet kogunud?”

“Vist mitte...” hakkab Greg aeglaselt mõtteid koguma, aga mina lõikan juba vahele: “Ja kas kultuurišokk on selline asi, mis tuleb korraks peale, või võib see ka aastateks jääda, kui sa kuskile – ükskõik kuhu – elama jääd? Ning kas on üldse õige kasutada terminit “kultuurišokk”, kas poleks õigem öelda “kultuuriüllatus”, sest sõna “šokk” tähendab ju üldjoontes midagi väga halba ja tekib näiteks siis, kui keegi sulle jääd püksi paneb, aga võõra kultuuriga kokku puutudes jääb meil hing kinni ju nagu... heas mõttes?”

Olen oma mõttekäiguga ise väga rahul.

„Eh, mina ei näe kultuurišokki selliselt. Minu arvates ei tähenda kultuurišokk seda, mida inimene enese ümber näeb, vaid asi on pigem selles, mille järele ta igatseb,“ hakkab Greg õpetaja hääletoonil arutlema. „Kultuurišokk saabub siis, kui inimesed hakkavad kodu tuttavlikkuse järele igatsust tundma. Minule on just see kultuurišokk. Asi pole selles, et miski sind uues kultuuriruumis šokeerib, vaid pigem selles, et inimest on varem pommitatud sellega võrreldes niivõrd erineva kultuuriga, et mingil hetkel satub ta uues kohas orienteerudes šokiseisundisse, ja ainuke asi, mida ta siis teha tahab, on põgeneda selle juurde, mis on tuttav. Sellepärast hakkavadki mõned mu õpilased, kes on minuga näiteks kolm nädalat India reisil kaasas olnud, tihti peale lõpuks nutma ja tahavad iga hinna eest „selle neetud india toidu“ asemel McDonald’i hamburgerit.“

Mina ei oska selle uue vaatenurga peale esimese hooga midagi tarka kosta (kuigi tahaks) ja miski minu sisemuses teatab järsku, et mul on suur isu hamburgeri järele. [Viimati söödud hamburger: 12.06.2018. Lõunaaeg. Bray kesklinn. Iirimaa. Kahekordne juustuburger. McDonald’s.]

KULTUURIŠOKK

Enne lugemist	Lugemise ajal	
Minu arusaam	Autor	Greg
Pärast lugemist		

Kas oled kogenud kultuurišokki?

jah

ei

Mis võiks olla selle põhjus?

Kus ja miks seda kogesid?

Milles see väljendus?

Kuidas kultuurišokist üle said?

11. komplekti võti

KULTUURIŠOKK		
Enne lugemist	Lugemise ajal	
Minu arusaam	Autor	Greg
	<p>On selline tunne, et ei suuda uskuda, mis ümberringi toimub – miski on väga teistmoodi. Pigem positiivne nähtus ja sobiks paremini sõna „kultuuriüllatus“.</p>	<p>Inimene igatseb midagi oma harjumuspärasest kultuurist.</p>
Pärast lugemist		

Komplekt 12

Loe läbi katkend Seppo Zetterbergi teosest „Reisimuljeid vanadest Baltimaadest“ (2023, lk 58–61) ja täida ülesanded selle järel.

Metsik ja pime lumekõrb

Kahtlemata oli kõige tuntum reisija Eestimaal inglanna Elizabeth Rigby (aastast 1849 Lady Eastlake), kes on oma tähelepanekutest ja kogemustest kirjutanud mahuka teose.

Elizabeth Rigby läks 1838. aasta lõpus hoburakendiga teele Peterburist Tallinna poole, kus elas tema õde, kes oli abiellunud baltisakslasega. Tema plaan oli olnud reisida Tallinna hooaja viimase laevaga, kuid see ei läinud enam õnneks, ja nii oli 300 miili pikkune teekond vaja teha maad mööda. Aastaaeg ei olnud parim, sest sügis oli juba mööda saamas ja talv tulekul. Kuid nagu vapper Rigby kirjutas, nõrgad südamed jäägu parem koju.

Hoburakendile oli vaja leida muidugi usaldusväärne kutsar. Lõpuks see leiti. Anton oli tegusa moega, vuntsidega mees, kes ei osanud muud kui oma emakeelt, milleks oli vene keel. Tema oli valmis viima inglanna pikale teekonnale keiserlikust Neevalinnast Eestimaa provintsi pealinna Tallinna.

Kui kõik ettevalmistused olid tehtud, istus Anton 19. novembril 1838 õhtul kell kuus pukki. /---/ Siis sukelduti nelja hobuse jõul metsiku ja pimedada lumise looduse rüppe. Kesköö oli juba lähenemas, kui saabuti teise postijaama pärast Peterburist lahkumist. Väljastpoolt oli jaam korralik, aga sees oli kõle. Jaamad olid üksteisest umbes 25 versta kaugusel. Reisi jätkati uute hobustega kuljuste kõlinal, nii et Rigby vaibus poolunne. Silmad tegi ta lahti alles siis, kui uus päev koitis. Siis olid nad juba „tõelisel eskimomaastikul“, kus olid lõputud lumelagendikud ja metsased künkad.

Kell kaksteist jõuti kohta nimega Jaama (praegu Kingissepp), mis oli „tühi ja sopiline linn, kus olid suured kasarmud ja viletsad väikesed majad“. Lauga (vn Luga) jõgi oli lai ja lummavalt süng. Kuid silda ei olnud! Rigbyle ei tundunud Jaama olevat kuigi ahvatlev koht, kus oodata paar nädalat ülesõidu võimalust, kuid siis leiti abiks parv. Talupojad oma vankrite ja lehmadega olidki juba jõe kaldal oma järge ootamas. See kirju seltskond pardal, läks parv pärast asjaosaliste rohkeid sajatusi liikuma ja jõudis kuidagi lõpuks ka vastaskaldale.

Hobused olid jäänud teisele kaldale, nii tuli Antonil uued otsida. Rigby pidi tunni jagu ootama, kuni lõpuks hobused leiti ja reis sai Narva poole jätkuda. Narvas peatuti ühe sõbra soovitatud majas, kus Rigby juba oodati.

Inglise leedi saabumine Narva oli muidugi suursündmus. „Olin haige, väsinud ja kõigile võõras, kuid see ei lugenud midagi, sest minu saabumine siia „kolkasse“ oli liiga imeline sündmus, et seda oleks võinud kasutamata jätta.“ Kohe saabumise järel oligi tema peatuskohas uudishimulike hulk, kes kõik tahtsid teda näha ja temalt igasuguseid asju küsida nii Inglismaa kui kõige muu kohta. /---/

Hommikul kell kaheksa pidi teekond jätkuma, kuid kutsar Antonit ei olnud näha veel ka pool üheksa, ka mitte kell üheksa ega isegi mitte kell kümme. Rigby hakkas juba aimama, et majaperenaine oli vahest saatnud kutsari ja tõlla minema lootuses, et inglise leedi kohtuks veel suure hulga valitud inimestega. Kuid Rigby ei soovinud mingil juhul viibida selle perenaise katuse all rohkem kui just hädapärast vaja.

Pääsemine saabus, kui Anton lõpuks hobustega kohale jõudis. Narvaga jäeti kell üksteist jumalaga ja varsti jõuti Peterburi kubermangust Eestimaa kubermangu. Siis hakkas ka maastik muutuma ja meri kaugelt paistma. Sõit läks aga edasi, tõlga vedamas kord neli heledat, kord neli tumedat väikest ja armast hobust. Sõit oli kiire ja hobused ei lasknud tempol raugeda. Aga nälg tuli kallale ja Peterburi sõprade täidetud toidukorv muutus Rigby mõtetes kogu aeg ahvatlevamaks. Lõpuks kella kolme paiku peatuti väliselt üsna vähenõudliku kõrtsi ees. Anton vaatas kõrtsi mõlemasse ruumi, mis oli täis suitsu ja purjus meeste hääli, ning raputas pead. Rigby palus siis peremehelt saksa keeles „korralikku tuba“,

ordentliches Zimmer, kus ta võiks einestada. Peremees kehtas õlgu, vaadates räpast põrandat, katkiseid toole ja suitsetavaid külalisi, ja küsis, et mida veel nad võiksid soovida. Inglanna naeris selle peale peremehele näkku, ja kui peremees oli mõistnud, et külaline soovib privaatsust, saatis purjutajad teise tuppa.

Järgmisse postijaama jõuti kell kuus. Seal sai puhata ja nautida head teed ja kena proua seltskonda, kes selleaegse kombe järgi hakkas reisijalt pärima tema tulekute ja minekute kohta. Proua rääkis veel, et tema majesteet keiser oli mõni nädal varem liikunud postitõllaga ja peatunud tema postijaamas paar tundi, puhates samal sohval, kus just nüüd oli istet võtnud inglise leedi.

Suur udu oli langemas ...

Reis jätkus, kuid mitte päris probleemitult. Pidi sõitma ringi ja kasutama väiksemat silda, mis kasvatas Rigby reisi pikkust 37 versta. Kesköö oli kätte jõudmas. Suur udu hakkas langema ja Anton istus kutsaripukis nagu soolasammas, pea paksu karvamütsi sees peidus. Inglanna tundis, et temperatuur langes tasahilju ja hingeõhk juba auras. Tuli hirm, mis jäätas pisarad põsel. Vahepeal katkestas öövaikust vastumeelsel kombel huntide ulgumine. See oli hirmutav, sest Anton ja Rigby olid ainsad inimolendid neis paigus. Rigby kirjutab, et rohkem kui iial varem oma elus igatses ta sõbraliku inimasustuse järele.

Lõpuks jõuti postijaama. Kohe sisse astudes komistas Rigby põrandal magavale tajupojale, kes tõusis ja ulatas talle unesegasena räpasesst küünlajalast küünla. Selle valgusel mindi kõigepealt läbi toa, kus kaks soldatit magasid pinkidel ja maas oli veel mehi. Siis jõuti tagumisse tühja tuppa ja Rigby jäi seal kohe sohvale magama.

Järgmine koht oli Loobu. Võõrastemaja tundus olevat ebatavaliselt kutsuv: aknad valged, puhas põrand kaetud värske liivaga. Suurim rõõm oli aga nurgas olev ehtne ja kallid seinakell, millelt sai lugeda: *Thomas Hunter, Fenchurch-street*. Puuinglise keeles seletas peremees, et ta oli 20 aastat tagasi olnud mõned kuud Inglismaal ja õppinud seal üht-teist. Nii oli laual korralik lina, toas oli valmis vesi ja käterätikud. Peremees lausa punastas, kui inglanna kiitis, et see väike maja on sama mõnus kui mõni Inglise maja. Valget leiba ei olnud pakkuda, nii otsis Anton leedi pagasist välja Peterburist kaasa võetud, nüüd juba kuivanud leiba, mida peremees inglise kombe kohaselt röstis.

Kui reis läks edasi mööda metsateid, jälgiti versteposte tähelepanelikult. Esiotsa oli nende järgi Tallinna 50 versta, kuid üsna varsti oli sellest saanud ainult 25 versta. Maastik oli kogu aeg üksluine, valge lume peidus. Vaatepiiril olid vaid mustvalged verstepostid ja kivihunnikud, mida oli teatud vahemaade tagant, et tähistada teed. Kuni lõpuks võis jälle näha kauguses merd ja silmapiirile kerkisid tornitipud, mida säratasid viimased langeva päikese kiired. Seal oli Tallinn ja Rigby õde juba ootas.

Eestis veetis Rigby oma õe juures kaua aega, reisis mööda Eestimaad ja tutvus selle tähtsamate kohtade ja inimestega. Oma kirjadesse jättis ta unustamatu pärandi 1830. aastate teise poole provintsielu ja inimeste kohta.

Mis aastal sündmused toimuvad? Kui aastaarve poleks, mille järgi saaks umbkaudset aega määrata?

.....
.....
.....

12. komplekti vōti

Mis aastal sündmused toimuvad? Kui aastaarve poleks, mille järgi saaks umbkaudset aega määrata?

1838. aastal

- Hobustega reisimine
- Verstad
- Talupojad vankritega
- Postijaamad
- Kubermangud
- Valguse näitamine küünaldega
- Parvega jõe ületamine

Millega Elizabeth Rigby reisis?

Hoburakendiga

Nimeta kolm probleemi, mis reisil ette tuli.

- Hobuste leidmine võttis vahepeal palju aega.
- Jõel polnud silda.
- Rāpane kõrts
- Kutsar kadus ära, ilmus lubatust mitu tundi hiljem.
- Ringiga sõitmine
- Öösel külmas inimtühjas paigas olemine.

Komplekt 13

Loe läbi katkend Friedebert Tuglase teosest „Teekond Hispaania“ (1961, lk 38–40) ja täida ülesanded selle järel.

Kaunimaid hetki teekonnal on need, mil ärkad hommikul võõras toas, kuhu olid hilja õhtul nii väsinuna tulnud, et vaevalt suutsid rõivad seljast võtta, kui juba uni üllatas. Nüüd lamad puhununa, akna eesriiete vahelt tungib keskhommiku kuma ja tänava kumin sisse. Seal väljas ootab sind võõras, salapärane linn, nagu riik, mille peatselt pärid. Sina aga lamad veel mõne hetke, joobunud loendamatute võimaluste kujutlusest nagu alles avanevate lillede lõhnast...

Nõnda ärkasin Madridis.

Vastasmaja akendelt löi hele valgushelk tuppa. Ja sellesse valgusse hääbus nagu uni eelmise õhtu pöörane sõit, tuikuv väsimus ja korteri otsimine pimedas, kõledas linnas. Hüppasin voodist ja jooksin akna juurde: tõesti, hele päike, nii kaua aja takka!

Kui pool tundi hiljem tänavale astusin, ei suutnud küllalt rõõmutseada ilma, linna ja uute inimeste üle. Tarvitses minna ainult ümber nurga, ja olin juba Madridi keskplatsil, millel on kaunis nimi: Puerta del Sol – Päikese Värav. Öö oli külm olnud, võib-olla oli sadanudki, maa oli veel niiske. Kuid nüüd särasid veepiisad päikesepaistel. Valgus paiskus tagasi valgeilt seintelt, akende realt ja isegi inimeste nägudelt. Tõesti, see oli päikese värav!

Mis mind eriti üllatas, oli inimeste rohkus. Väheldane väljak kõrgete majade vahel kihas neist äärest ääreni. Olin alles mõne nädala eest sõitnud läbi Peterburi, Berliini ja Pariisi, ning nende suurlinnade rahvameri oli veel värskest meeles, kuid nüüd näis Madridi sipelgapesa need võitvat. Oli siis täna mõni ülestõus lahti, et viimane kui hingeline tänavale tormas? Kuid selleks olid näod liiga elurõõmsad ja hääled liiga heledad. Vaevaga suutsin meenutada, et täna pidi olema pühapäev, aga seegi ei seletanud kõike.

Astusin kohvikusse hommikukohvi jooma. Esimeses reas, mis laual lamavas ajalehes silmasin, oli kõne karnevalist. Milline õnnelik üllatus: olin juhtunud ilma enese teadmata just karnevali alguseks Madridi!

Kui uuesti tänavale astusin, oli rahvameri juba liikumas nagu mesilaste sülem. Lasksin end selle lainel ühes viia, küsimata enam, kuhu ja mistarvis. Üldine meeleolu nakkas, liitusin nende tuhandetega, keda vool mööda laia ja uhket Calle de Alcalá'd linna keskusest eemale kandis. Sellest valgete õlgkübarate ja mustade looride merest kostis ere kumin, naeru ning laulukatkeid. Juba ilmusid esimesed näokatted ja konfetikotid. Juba hakkas silmama üksikuid tantsivaid rühmi.

Peatusin lõpuks Calle de Alcalá ja laia puiestee Salón del Prado nurgal. Algas karnevalirongi möödamarss, mis kestis mitu tundi.

See ei erinenud suuremal määral Pariisi suure karnevali valdavast rongkäigust, kus leidlikkus ja labasus, vaimukas huumor ning maitsepuudus vahelduva õnnega võistleb. Siingi loendamatuid orkestreid jala ja ratsa. Nende järel haruldasi ehitisi hiigelvankreil: losse, laevu, tuulikuid ja mustlastelke, täis trikoos või ajalooliselt kostüümes noormehi ja naisi. Seal muistne *carrus navalis* (lõbulaev), millest karneval arvatavasti oma nimegi on pärinud: fantastiline ja kohmakas ehitis, mille kapten ja madrused Kolumbuse-aegselt riides. Selle järel salk maure, inglasi või jute, kõik võimatuseni karikeeritud. Uuesti mõni monstroosne ehitis, sihitu ja plaanitu, nagu väljasurnud ihtüosaurus, kelle turjal istuvad poisid trikoodes, loopides kahel käel rahva hulka lillesid, kompekke, konfettisid ja serpentine. Siis vahel salk allegoorilisi olendeid mõnest komöödiast, kel nina või kõrvad pikemad kui käed, lõuad virilad, silmad kõõrdi, kes kõnnivad, kuklad ees või pea all ja sääred püsti, – rahvas tunneb kõiki neid tüüpe ning naerab täiest joust. Siis aga äkki terve rida uhkeid landoosid, mille hoburiistad, rattapöiad ja isegi rattad on roosivanikutega seotud, sees aga naeratavad noored naised – võib-olla tõelised daamid, kuid pigemini tüdrukud sigarivabrikust. Nende järel aga astub keset lagedaks hoitud tänavat aeglaselt ja

tõsiselt kaks meest, hoolimata tuhandeist silmapaarest, mis naerdes nende poole pööratud. Üks neist on pikk ja kõhn, lapitud raudrüüs, habemeajaja tinataldrik peas, lõug sidemeid, käes murtud oda ja lõhkenud kilp. Ta taga tammub lühike ja paks mehike, kogu oma olemuses hirmunud ja visa, sikutades enese järel pungiskõhulist eeslit, kes kerib oma pikkade kõrvade kui mõladega. Kes on need üksikud teekäijad? Oh, see publik tunneb neid paremini kui kõiki muid mõttekujusid, igatahes mitte halvemini kui neitsi Maarjat või Hispaania kaitsepühak Santiagot. Need on kurvamoeline rüütel härra Quijote ja tema kannupoiss Sancho...

Kuidas sai Tuglas teada, et karneval algas?

.....

Millest sai Tuglase sõnul karneval tõenäoliselt nime ja mida see tähendab? Uuri internetist, milliseid seletusi veel on.

.....

.....

Keda ja mida nägi Tuglas karnevalil?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Vali üks tegelane ja joonista teda.

13. komplekti võti

Kuidas sai Tuglas teada, et karneval algas?

Luges ajalehest.

Millest sai Tuglase sõnul karneval tõenäoliselt nime ja mida see tähendab? Uuri internetist, milliseid seletusi veel on.

Tuglas: *Carrus navalis* – lõbulaev

Internet: *carnem levare*, *carnelevarium* – liha ära võtma

Keda ja mida nägi Tuglas karnevalil?

- Palju orkestreid nii jala kui ka ratsa
- Ehitised hiigelvankreil: lossid, laevad, tuulikud, mustlastelgid, milles trikoos või ajaloolistes kostüümides noormehed ja naised
- Trikoodes poisid loobivad rahva hulka lilli, kompvekke, konfette, serpentiine
- Allegoorilised olendid mõnest komöödiast
- Lاندood
- Härra Quijote ja kannupoiss Sancho

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Margit Kerov,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Reisikirjanduse käsitlemise võimalusi III kooliastme kirjandustundides”, mille juhendaja on Andrus Org, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Margit Kerov

27.05.2024